

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
SİYASİ TARİH VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KUZEY IRAK'TAKİ ETNİK VE DİNÎ GRUPLAR
VE
BÖLGE POLİTİKALARINDAKİ ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Sabriye DELİCEOĞLU

İstanbul-2006

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
SİYASİ TARİH VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KUZEY IRAK'TAKİ ETNİK VE DİNİ GRUPLAR
VE
BÖLGE POLİTİKALARINDAKİ ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN

Hazırlayan

Sabriye DELİCEOĞLU

İstanbul-2006

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	IX

GİRİŞ

I- KUZEY IRAK'IN JEOSTRATEJİSİ VE TANIMLANMA SORUNU

1- Irak'ın Coğrafi Konumu.....	1
2- Irak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	5
3- Coğrafyadan Siyasete: Kuzey Irak veya Irak'ın Kuzeyi.....	8

I. BÖLÜM

KUZEY IRAK'TAKİ ETNİK GRUPLAR

I- KÜRTLER

1.1.Kürtlerin Kökeni.....	14
1.2.Dil.....	17
1.3.Nüfus ve Yerleşme.....	19
1.4. Kürtlerin Sosyal Yapısı.....	20
1.5. Kürtlerin Dinî Yapısı.....	22
2- Kuzey Irak'ta Kürt Siyasî Hareketi	
2.1. Krallık Döneminde Kürtler.....	24
2.2. Cumhuriyet Döneminde Kürtler.....	26
2.3. İran-İrak Savaşı Döneminde Kürtler.....	31
2.4. Körfez Savaşından İşgal Dönemine Kürtler.....	33
3- Kuzey Irak'taki Kürt Siyasî Partileri.....	38

II- TÜRKMENLER

1.1.Türkmenlerin Kökeni.....	42
1.2. Nüfus ve Yerleşme.....	43
1.3. Dil.....	46

1.4. Irak Türklerinin Sosyal ve Dinî Yapıları.....	46
2- Irak Türklerinin Tarihi	
2.1. Osmanlı Öncesi Irak Türkleri	48
2.2. Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Irak Türkleri	51
3- Irak Türklerinin Siyasî Hayatları	
3.1. I.Dünya Savaşı Döneminde Irak Türkleri.....	52
3.2. Krallık Döneminde Irak Türkleri	55
3.3.Cumhuriyet Döneminde Irak Türkleri.....	56
3.4. İran-İrak Savaşı Döneminde Irak Türkleri	61
3.5. Körfez Savaşı Döneminde Irak Türkleri.....	62
3.6.İşgal Döneminde Irak Türkleri.....	63
4-Türkmen Siyasî Partileri.....	67

III- ARAPLAR

1.1. Arapların İsmiinin Kökeni.....	73
1.2. Arapların Bölgeye Gelişleri.....	73
1.3. Dinî ve Sosyal Yapıları.....	74

II.BÖLÜM

KUZEY İRAK'TAKİ ETNO-DİNİ GRUPLAR

I-YEZİDİLER

1.1. Yezidiliğin Kökeni.....	75
1.2. Etnik Bakımdan Yezidiler.....	77
1.3. Nüfus ve Yerleşme.....	77
1.4. Dil.....	78
1.5. Yezidilerin Dinî Yapısı.....	78
1.6. Yezidilerin Sosyal Yapısı.....	84
1.7. Siyasî Hayatları.....	86

II- EHL-İ HAKLAR.....88

III- ŞEBEKLER.....91

III. BÖLÜM

KUZEY IRAK'TAKİ AZINLIK DİNİ GRUPLAR

I- HİRİSTİYANLAR

1- Süryaniler

1.1. Süryani Kelimesinin Kökeni.....	92
1.2. Süryanilerin Kökeni.....	93
2- Nasturiler	
2.1. Nasturilerin Kökeni.....	95
3- Keldaniler	
3.1. Keldani İsminin Kökeni.....	95
3.2. Keldanilerin Kökeni.....	96
3.3. Keldani Patrikliği.....	97
4-Dil.....	98
5-Nüfus ve Yerleşme.....	99
6-Sosyal ve Siyasî Hayatları.....	100

I- YAHUDİLER

1.1. Bölgeye Gelişleri.....	101
1.2. Kuzey Irak'ta Yahudiler.....	102
1.3. Nüfus ve Yerleşme.....	102
1.4. Dil.....	103
1.5.Dini Yapıları.....	104
1.6. Sosyal Yapıları.....	104
1.7. Yahudi – Kürt İlişkisi.....	105

IV. BÖLÜM

KUZEY IRAK VE BÖLGE POLİTİKALARI

Irak'ta Son Seçimler ve Kuzey Irak.....	107
Kuzey Irak ve Türkiye.....	110
Kuzey Irak ve Suriye.....	112
Kuzey Irak ve İran.....	112

Kuzey Irak ve Diğer Bölge Ülkeleri.....	113
Kuzey Irak ve İsrail.....	113

SONUÇ.....	115
-------------------	------------

EKLER

1- Kuzey Irak'taki Etnik ve Dinî Dağılımı Gösteren Harita	117
2- Irak'ta Türkmenlerin Yaşadığı Yeri Gösteren Harita.....	118
3- Irak'ta İnsan Hakları İhlalleri İle İlgili BM Raporundan Bölümler.....	119
4- Osmanlı Döneminde Kuzey Irak'taki Aşiret, Cemaat ve Oymaklar.....	124

BİBLİYOGRAFYA.....	127
---------------------------	------------

ÖZET

Kuzey Irak sahip olduğu konum ve doğal kaynaklar bakımından geçmişten günümüze batılı devletlerin hep ilgi odağı olmuştur. Bu bölge I.Dünya Savaşı sırasında İngilizler tarafından işgal edilmiş ve Lozan Konferansıyla, Türkiye'nin gerek coğrafı, gerekse etnik bakımdan bu bölgenin Türkiye'nin doğal bir uzantısı olduğunu belirten tezlerine rağmen Irak'a dahil edilmiştir. Bugün ise ABD tarafından işgal edilen Irak'ta, Lozan Konferansıyla belirlenmiş olan mevcut durum değişmiştir. Kuzey Irak bölgesindeki Kürtler, Irak'ın yeniden şekillendirilmesinde ön plana çıkmıştır. Kuzey Irak bölgesini oluşturan çeşitli etnik, dini ve etno-dini unsurların, Irak'a komşu ülkelerde uzantılarının olması Kuzey Irak'ı, bu bölgelerin politikalarında odak noktası haline getirmiştir. Biz tezimizde Kuzey Irak'taki etnik ve dinî yapıyı ortaya koymaya alışarak bölge ülkelerinin bu yapıdan ne şekilde etkilendiğini inceleme yoluna gittik.

ABSTRACT

From past to present, western countries have been interested in Northern Iraq according to its strategic position and natural resources. Northern Iraq, was occupied by British armed forces after the end of first world war and following the Lozan negotiations it was joint to Iraq, accepted as a part of it. Today, Iraq is being occupied again by American and British coalition forces, and the North part of Iraq is being reconstructed by this allies. Because the extension of ethnic, religious and ethno-religious groups, which consist the inhabitants of Northern Iraq in to neighbor countries (Syria, Iran, Turkey), reconstructed Northern Iraq is a flash point of these countries politics. In our study, we are going to bring up the ethnic and religious structure of Northern Iraq and the way of its effects on regional politics.

ÖNSÖZ

Kuzey Irak, Osmanlı devleti döneminde, Musul eyaleti olarak adlandırılan bölgeden oluşmaktadır. Sosyal yapısından ötürü daima bir çok iç çekişmelere, aşiret kavgalarına, yol kesme ve yağma olaylarına sahne olduğu gibi, stratejik bir mevki olması hasebiyle de, Osmanlı devletini zayıflatmak isteyen yabancı devletlerin çeşitli oyunlarına sahne olmaktadır.

Osmanlı hakimiyetinden çıktıktan sonra da Kuzey Irak, gerek petrol yatakları gerekse sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konum olsun Ortadoğu'da tampon bir bölge olma konumunu muhafaza etmiştir. Sahip olduğu bu konumu ve etnik yapısı itibariyle bir yandan Körfez ülkeleri diğer yandan, İran, Suriye ve Türkiye gibi bölge ülkeleri üzerinde çeşitli yönlerden etkiler yaratmaktadır. Bu sebeple bu bölge 1990'lardan sonra ABD'nin bölgeye yerleşmesi ve Büyük Ortadoğu projesini hayata geçirme planlarında diğer ülkelerin yapısının şekillenmesinde kilit bir rol oynamaktadır.

Çalışmamızda Kuzey Irak bölgesini oluşturan bu yapıyı inceleme konusu yaptık. Ayrıca bu karmaşık etno-dini yapının siyasal eğilimleri ile bölge ülkelerinin politikaları üzerinde yarattığı etkiyi incelemeye çalıştık. Tezimizle ilgili araştırmaları yaparken bu konuda yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak bu bölgedeki grupları daha iyi tanıyabilmek için basit tanımlamalar yerine daha detaylı bilgi verme yoluna gidilmiştir. Bunun için, genelde bu gruplar ile ilgili daha önce yapılmış akademik araştırmaların yanı sıra siyasî araştırmalar; sosyolojik açıdan yazılmış kitaplar ve bölgeye yapılmış seyahat anılarından ulaşılabildiklerimizi de inceleyerek, tezimizde kullanmaya çalıştık.

Tezimiz giriş ve dört bölümden meydana gelmektedir.

Girişte konuyu sorunsalını irdeleyerek, sınırları yapay olarak çizilmiş olan bu bölgenin konumunu anlamak açısından coğrafi ve Jeostratejik bakımdan tanımlamaya çalışılmıştır . Birinci bölümde Kuzey Irak'taki etnik gruplar incelenmiş ayrıca siyasî eğilimlerini gösteren partileri de anlatılmıştır. İkinci bölümde bölümde, Kuzey Irak'ta yaşayan etno-dinî unsurlar incelenmiştir. Her iki bölümde de etnik ve dinî grupların gerek siyasî gerekse sosyal bakımdan yaşam tarzlarını ortaya koyulmuştur.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise Kuzey Irak'taki dinî azınlık guruplar, diğer bölümlerdeki yöntemler ile ele alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır.

Tez konusunu belirlememde ve sonraki aşamalarda benden desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'a, tezime manevi olarak katkıda bulunan

arkadaşım sevgili Burcu Kurt'a ve benden her dönemde olduğu gibi bu dönemde de maddi manevi desteğini esirgemeyen sevgili aileme teşekkürleri bir borç bilirim...

KISALTMALAR

- a.g.e. adı geçen eser
a.g.m. adı geçen makale
vol. cilt
p. sayfa
bknz. bakınız
M.Ö Milattan Önce
ITC Irak Türkmen Cephesi
TKO Türkmen Kardeşlik Ocağı
IMTP Irak Milli Türkmen Partisi
TBH Türkmen Bağımsızlık Hareketi
TKP Türkmen Kardeşlik Partisi
TBP Türkmen Birlik Partisi
KTKC Kürdistan Türkmen Kültür Cemiyeti
TKP Türkmen Kurtuluş Partisi
TLDT Türkmen Liberal Demokratik Topluluğu
THP Türkmen Halk Partisi
TDP Türkmen Doğu Partisi
DTCT Demokratik Türkmen Cephesi Topluluğu
İKDP İran Kürdistan Demokratik Partisi
KDP Kürdistan Demokratik Partisi
KYB Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisi
IKSP Irak Kürdistanı Sosyalist Partisi
KHDP Kürdistan Halkçı Demokratik Parti
IKP Irak Komünist Partisi
İKİH Irak Kürdistanı İslami Hareketi
IGHK Irak Geçici Hükümet Konseyi

GİRİŞ

KUZEY IRAK'IN JEOSTRATEJİĞİ VE TANIMLANMA SORUNU

1-Irak'ın Coğrafi Konumu

Irak, Arap yarımadasının kuzeydoğusunda yer alan, kuzeyden Türkiye, doğudan İran, güneydoğudan Basra Körfezi ve Kuveyt, güneyden Suudi Arabistan ve batıdan Ürdün ve Suriye ile sınırlıdır¹. Modern Irak coğrafyası toplam 438.317km² lik bir alanı kaplar; bunun 924 km² lik bölümünü iç sular oluşturur. Kuzeyden güneye 1390 km, doğudan batıya 250 km boyunca uzanır. Denize olan kıyı sınırı 60 km.ye yaklaşan Irak'ın kara sınırı 3500 km. civarındadır ve bu kara sınırlarının önemli bir bölümünü de 350 km ile Türkiye oluşturmaktadır².

Irak, coğrafi bakımdan, birbirinden farklı yüzey şekillerine sahip üç kısımdan oluşmaktadır.

a- Kuzeydoğu Yükselteleri: Irak'ın kuzey ve kuzey doğusunda Alp kıvrım kuşağı içerisinde bulunan ve Güneydoğu Toros dağları ile Zagros dağlarının uzantısı olan yüksek dağlar yer alır. Dicle'nin kollarından Habur ile Büyük ve Küçük Zap sularının derin vadilerle parçaladıkları bu dağların yükseltisi genellikle 2000 metrenin (en yüksek nokta Revanduz dağında 3658 m.) üzerindedir. Dağların 1800-2000 metreye kadar olan yerlerinde meşe ormanlarına rastlanır ve aşırı kesimlerin seyreltiği bu ormanlar ülke yüzölçümünün ancak %3-4'ünü kaplamaktadır³.

b- Fırat-Dicle Havzası: Ülke topraklarının yaklaşık yarısını kaplayan ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan Dicle –Fırat havzası farklı özellikler gösteren iki kesime ayrılır.Yukarı havzada iki nehir giderek birbirine yaklaşan vadilerde akar. Fırat nehri

¹ Ramazan Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu"Ülkeler, İnsanlar, Sorunlar"*, İstanbul, 1997, s.247.

² Harp Akademileri Komutanlığı, *Irak'ta Türkmen varlığı*, Mayıs 2000, İstanbul, s.1.

³ Erdoğan Akkan, "Irak Fiziki ve Beşeri Coğrafyası", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, c.XIX, s.83.

Suriye'den Irak'a girişinde dik kenarlarla geniş ve düz bir vadiyi yarar. Dicle nehri ise Türkiye'den çıktıktan sonra alçak dağ etekleri ve sırtlar arasında kıvrılan bir yön izler ve Musul'a kadar bir dizi dar ve uzun boğazdan geçer. Daha sonra yükseltelerin alçalmasıyla daha geniş bir yatak içinde akmaya başlar. Bu kesimde Büyük Zap ve Küçük Zap ırmakları'nın sularını alan Dicle, Hamrin dağlarında son bir boğazı aşar ve Tikrit'in güneyinde düz bir ovaya girerek birkaç kola ayrılır⁴.

Yukarı havzada güneye doğru uzanan ve el-cezire olarak bilinen yüksekçe bir alan Dicle ve Fırat vadilerini Anadolu'nun dağ eteklerinden ayırır. Kuzeyde Sincar dağlarıyla çevrili olan el-cezire bölgesi hafif dalgalı stepleri, küçük sıra dağları ve kapalı havzaları kapsar. Aşağı havza Fırat kıyısındaki er-Ramadi ile Dicle kıyısındaki Bağdat arasında uzanan sırta başlar. Güneydeki düzlüğün iyice daraldığı Bağdat'tan sonra Dicle ve Fırat yine birbirlerinden uzaklaşarak doğu ve batıya yönelir. Bu kesimde dolambaçlı yol izleyen Dicle'nin çevresinde kurumuş yataklar ve nal biçimli göller bulunur. Ayrıca nehir kenarındaki doğal setler ve kolların girişini güçleştiren engeller yüzünden bir çok bataklık oluşmuştur. Kutü'l-Amere'den sonra daha düz ve yayvan akış kazanan Dicle, en aşağı kesiminde özellikle el-Amere'nin güneyinde çeşitli kollara ayrılarak bataklıklara dönüşür. Er Ramadi'nin güneyinde düzgün bir yatak içinde akan Fırat, el-Musayyib ve Semave arasında çeşitli kollara ayrılır. Semave'den Nasiriye'ye uzanan kesimde kurak ve düz ovada ilerler. Nasiriye'nin aşağısında çeşitli kollar aracılığıyla sularını Hamar gölüne boşaltır. Geniş bir sazlık bataklık olan Hamar'ın suları ve Dicle nehri Kurna'da birleşerek Şattü'l-Arap adını alır ve 160 km sonra Basra körfezine dökülür⁵.

c- Güneybatı Çölleri: Ülkenin batı ve güneybatısında, Arabistan yarımadasının büyük kesimlerini kaplayan çöllerin uzantısı olarak Ürdün-Suudi Arabistan sınırlarında Fırat vadisine kadar devam eden, sürekli bitki örtüsünden yoksun geniş çöller bulunmaktadır. Doğuda 900 m. dolaylarındaki yükselti batıya doğru giderek azalır. Bu durumu ile geniş bir düzlük görünümünde olan çöl alanının karakteri kuzeyden güneye farklılıklar gösterir. Kuzeyde Suriye çölünün (Badiyetüşşam) devamını teşkil eden genellikle taşlıktır ve geniş kuru dere (vadi Havran, vadi Ubeyd gibi) yatakları tarafından geniş biçimde yarılmıştır. Güneyde Hacere adıyla anılan havza ise hemen hemen kumlarla kaplıdır. Çöller, Irak topraklarının yaklaşık % 40'ını kaplar⁶.

⁴ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.2.

⁵ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.2.

⁶ Erdoğan Akkan, a.g.m., s.83.

Bölgeler arasında, yüzey şekilleri gibi iklim özellikleri de farklılıklar göstermektedir. Kuzey ve kuzeydoğudaki dağlık alanda yüksek dağ iklimi (alpin iklim) şartları yaşanırken, el-Cezire yöresinde kışlar ılık ve yarı nemli, yazlar ise sıcak ve kurak geçer; bahar mevsimleri pek hissedilmez. Yüzey şekillerinin etkisiyle sıcaklıklar kuzeyden güneye doğru artarken yağışlar belirgin bir şekilde azalır. Dağlık alanlarda yıllık ortalama sıcaklık 10°C dolaylarındadır. Bu bölgelerde derece yılın kırk-elli gününde sıfırın altına düşer; ocak ayı ortalaması ise -5 derece kadardır. Dağların yüksek kesimlerinde çok daha şiddetli soğuklar hüküm sürer. Buna karşılık güneye gidildikçe hava ısınır ve ortalamalar artarak mesela Musul'da 20 derece iken Bağdat'ta 23, Nasıriye'de 25 dereceye çıkar. Bu kesimlerde yazlar dayanılmaz derecede sıcak geçer ve güneyde yılın altı ayında sıcaklık gündüzleri 35 derecenin üzerinde seyrederken pek çok yerde de gölgede 50 dereceyi aşar. Yıllık ortalama yağış miktarı da bölgelere göre farklılıklar gösterir ve dağlık yörelerde 1000 mm. Dolaylarında iken güneye gidildikçe azalarak Selahaddin çevresinde 600, Musul'da 350, Bağdat'ta 140 ve Nasıriye'de 110 mm.ye kadar düşer. Yağışlar yıldan yıla değişiklik gösterebilmektedir, mesela Bağdat'ta bazı yıllarda yağışlar ancak 50 mm.yi bulmaktadır. Dağlık bölge dışında ise kar yağışlarına hemen hemen hiç rastlanmamaktadır⁷.

Dicle-Fırat havzası'nın kuzeyine ve doğusuna düşen kesimlerde uzun ömürlü çalı ve bodur ağaçlarla, çeşitli ot türlerinin çoğunlukta olduğu bir step bitki örtüsü egemendir. Bu örtü güneye ve batıya doğru yerini ılgın gibi dikenli çalılara ve tuzcul bitkiler bırakır. Zagros dağları'nda seyrek meşe ormanları zamanla çalılıklara dönüşmüştür⁸.

Irak'ın, Asya'nın güneybatısında ve Akdeniz bölgesini Pakistan, Hindistan ve Uzakdoğu'ya bağlayan kısa bir yol geçidi üzerinde bulunması ona coğrafi yeri bakımından bir irtibat ülkesi olma imtiyazını vermektedir⁹.

Kuzeyden ve kuzeybatıdan gelerek Basra körfezi üzerinden açık denize ulaşan veyahut aynı yollardan gelerek İran ve Afganistan üzerinden Hindistan'a kavuşan yolların baştan başa Irak'ı geçmek zorunda kalmaları bu ülkenin jeopolitik önemini meydana çıkarmaktadır¹⁰. Çevresindeki ülkelere nazaran doğal olarak çok daha geniş tarım alanlarına sahip olması ve özellikle çok zengin petrol yataklarına sahip olması bakımından, Irak'ın jeopolitik durumu bütün dünyanın dikkatini çekmektedir.

Irak, Güneybatı Asya'nın en önemli su kaynakları olan Fırat ve Dicle nehirlerinin sulaması sonucu tarih boyunca önemli bir tarım potansiyeline sahip olmuştur. Fakat Irak

⁷ Erdoğan Akkan, a.g.m., s.84.

⁸ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.8.

⁹ Hakkı Raif Ayyıldız, *Irak*, İstanbul 1950, s. 5.

¹⁰ GenelkurmayAskeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, *Irak-İran Cephesi*, Ankara 1979, s.38.

için hayati önem taşıyan nehir suyunun Irak sınırları dışından gelmesi ve özellikle Fırat nehrinde, tamamen Türkiye ve Suriye'den gelecek su akışına bağımlı olması, su kaynakları konusunu Irak açısından stratejik bir unsur haline getirmektedir¹¹. Fırat'ın Türkiye topraklarındaki uzunluğu 1.170 km'dir. Yapılan ölçümlere göre Fırat'ın yaklaşık %90'ı Türkiye topraklarında, kalan %10'u ise Suriye'de oluşmaktadır¹². Bunun yanında Dicle nehrinin %60'ını oluşturan dört önemli akarsu Kuzey Irak bölgesinin dağlarından yada direkt İran sınırından gelmektedir. Fakat 1992'den beri Irak'ta bir özerk Kürt bölgesi kurulmasından itibaren Irak sınırları içindeki nehir kaynakları Irak'ın kontrolünden çıkmış durumdadır. Ayrıca KDP ve KYB tarafından yönetilen bölgeler, Irak'ın yağmura dayalı tarım yaptığı alanları ve ülkenin bazı önemli sulama ve hidroelektrik barajlarında kapsamaktadır. Bu durum Irak sınırlarının sorunlu stratejik hassasiyetinin bir göstergesidir¹³.

Irak, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahip ülkesidir. 75 milyar varilin henüz işletilmediği 112,5 milyar varillik rezerv miktarı ise bu oranı daha da yukarı çıkartmaktadır. Dünyanın en önemli sıvı yakıtı olan petrole duyulan ihtiyaç arttıkça Irak'ın önemi daha da artacaktır çünkü her yerde rezervler hızla tükenmektedir¹⁴. Gelecek on yılda Irak'ın günde sekiz milyon varil petrol üretebilir hale geleceği söylenmektedir. Irak, dünya petrolünün %2'sini arz etmektedir. Mevcut üretim ve ulaşım altyapısı düzeltildiği takdirde dünya petrolünün %4'ünü arz edebileceği söylenmektedir. İstikrarlı bir yatırım ortamı ile desteklendiğinde, Irak'ın payı beş on yıl içerisinde %6-%7'ye çıkabilecektir¹⁵. Irak'ta üretilen petrolün büyük bir kısmı Kerkük, Hanekin ve Ayunzale bölgelerinden elde edilmektedir. Yalnızca Kerkük'teki petrol kuyuları ülke üretiminin %70'ini üretmektedir. İran-İrak savaşı sırasında Irak'a ait hemen bütün deniz petrol tesisleri İran tarafından yok edildiği için Irak yalnızca Suriye, Suudi Arabistan ve Türkiye'den geçen petrol boru hatları üzerinden petrol ihraç edebilecektir¹⁶. Bu bölgelerden çıkarılan petrol üç boru hattıyla Suriye'den geçmekte ve Akdeniz sahillerindeki Banyas ve Trablus limanlarına ulaştırılmaktadır. Diğer üç boru hattı ise Basra yakınlarındaki Rumeyla ve Zubeyr petrol bölgelerini Körfezdeki Fav'a bağlamaktadır¹⁷. Diğer önemli petrol boru hattı ise Kerkük-Yumurtalık boru hattıdır. Fakat son dönemde

¹¹ William Haris, "Modern Irak'ın Stratejik Konumu", *Avrasya Dosyası*, c.VI, s.3, Sonbahar 2000, s.58-59.

¹² Aziz Koloman, *Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri*, Ankara 2003, s.50.

¹³ William Haris, a.g.m., s.60.

¹⁴ a.g.m., s.58.

¹⁵ Deniz Akşin, "Saddam Hüseyin Sonrası Irak Petrol Endüstrisinin Durumu", *Stratejik Analiz*, c.III, s.35, Mart 2003, s.55.

¹⁶ İzzetullah İzzeti, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, İstanbul 2005, s.252

¹⁷ a.g.e., s.261

Irak'taki petrolü Ürdün üzerinden Akdeniz'e ve İsrail'e taşıyacak yeni bir petrol boru hattının kurulması ile ilgili söylentiler dolmaktadır.

Irak'ın jeopolitik konumu kadar jeostratejik konumu da çok önemlidir. Şöyle ki; Hindistan'a karşı karadan bir istila emeli güden herhangi bir Avrupa devleti ilk adım olarak Irak'ı ele geçirmek zorundadır. Bu suretle bir taraftan Basra körfezine inerek, açık deniz yoluna ulaşmış olacağı gibi diğer taraftan da İran ve Afganistan üzerinden Hindistan'a doğru yapacağı istila hareketi sırasında Basra Körfezi yoluyla yan ve güneyine yöneltilen herhangi bir tehlikeyi de karşılamış olacaktır. Hindistan'da çıkarları bulunan ve Hint denizine de hakim olan herhangi bir devletin buraya karadan yöneltilen bir istila tehlikesini önlemek ve uzaklaştırmak için mutlak surette Irak'ı elde bulundurması stratejik bir zorunluluktur¹⁸.

2-IRAK'IN SOSYO EKONOMİK YAPISI

Tarih boyunca Irak, farklı dinî ve etnik grupları bünyesinde barındırmış heterojen yapıda bir ülkedir. Ülkenin güneyinde dinî bir topluluk olan ve ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Şîî Araplar, kuzeyde, etnik gruplar olan Kürtler ve Türkmenler ve bu ikisinin arasında da Sünnî Araplar bulunmaktadır¹⁹. Bunun dışında irili ufaklı bir çok dinî ve etno-dinî gruplar da bulunmaktadır. Bu güne kadar sağlıklı bir nüfus sayımı gerçekleştirilmemiştir. Irak'ta nüfus dağılımının tahmini rakamları şöyledir: genel olarak nüfusun %75'ini Araplar, %18'ini Kürtler ve geri kalan %7'sini de Türkmenler, Asurlar, Ermeniler ve diğer gruplar oluşturmaktadırlar²⁰. Ancak bu rakamlar tartışmalı olup, özellikle küçük gruplar kendilerini daha fazla gösterme eğilimindedir. Türkmenler, Irak'ta nüfuslarının %10 olduğunu iddia etmektedirler.

Arapların büyük bir bölümü ülkenin orta ve güney bölgelerinde yaşarlar. Kendi aralarında Sünnî ve Şîî olmak üzere ikiye bölünmüşlerdir. Mezhepsel bölünmeye rağmen Iraklı Sünnîler, her zaman Şîîleri Müslüman toplumun bölünmez bir parçası olarak görmüşlerdir. Ancak Şîîler daha kapalı bir toplum olmayı yeğlemişlerdir. Necef'teki Hz.Ali'nin türbesi ile Kerbela'daki Hz.Hüseyin ve Hz. Abbas'ın türbeleri Şîîlerin mukaddes

¹⁸ GenelkurmayAskeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, a.g.e., s.38.

¹⁹ Rana Sezal, "Irak'ta Devlet ve Şîîler", *Avrasya Dosyası*, c.VI, s.III, Sonbahar 2000, s.111.

²⁰ Marion-Peter Sluglett, "Irak Tarihi Son Dönem", *İslam Ansiklopedisi*, c.XIX, İstanbul 1999, s.96.

yerleridir²¹. Her yıl burada yapılan dini törenler Şifilerin adeta gövde gösterisine dönüşmektedir.

Büyük kısmı Sünnî olan Kürtler, ülkenin kuzey ve kuzeydoğusunda çoğunluktadır. Önceleri yarı göçebe iken zaman içerisinde sınır geçişlerine konan engeller ve diğer ekonomik faktörler sebebiyle yerleşik hayata teşvik edilmişlerdir²².

Bölgeyi, 9-11. yüzyıllarda yurt edinen Türkmenler günümüzde Irak'ın orta, kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Osmanlı dönemine kadar sürekli Türk göçleri ile beslenen Irak Türkleri , Kürtlerden sonra ikinci büyük gurubu oluşturmaktadır²³.

Hıristiyanlar, çeşitli dinî ve mezhepsel gruplara ayrılmaktadır. Bunlar: Keldaniler, Asuriler, Süryani Ortodokslar, Süryani Katolikler, Ermeni Ortodokslar ve Ermeni Katoliklerle birlikte Protestanlardır. Hıristiyanlar, Irak'ın 18 kentinde dağınık halde yaşamaktadırlar. Başkent Bağdat, Hıristiyanların yoğun olarak yaşadığı başlıca merkezlerden biridir. Hıristiyanların yoğun olarak yaşadığı diğer bir yer de Musul ve çevresidir. Erbil'de, Kerkük'te, Duhok ve Basra'da da Hıristiyan nüfus yaşamaktadır. Keldani kilisesi, Irak'taki Hıristiyan azınlık arasında çoğunluğu oluşturmaktadır²⁴. Iraklı Keldanilerin çoğunluğu Bağdat, Zaho, Musul, Akra, Duhok, Alkuş ve Erbil'de bulunmaktadır. Keldani patrikliği tarihi süreç içerisinde Rabban Hormizd manastırı ve Musulda bulunduktan sonra günümüzde başkent Irak'tadır. Irak'ta patriklik dışında dokuz adet piskoposluk ve baş piskoposluk mevcut olup dünyada toplam sayıları bir milyon olarak tahmin edilen Keldanilerin ekseriyeti Irak'ta yaşamaktadır²⁵.

Irak'ta yaşayan diğer azınlık bir grup ise Yezidilerdir. Yezidiler, etnik kimlikleri tartışmalı bir topluluktur. İnanışları ile etno-dinî olup, bir araya gelerek bir grup oluşturmuş ve kendilerini etnisite ile ilişkilendirmişlerdir. Yezidiler, Heteredoks yapıdadır ve aynı zamanda dini olarak tanımlanan gruplar arasında da yer almaktadır. Yezidiliğin kökeni XII.yüzyılda Laleş'e yerleşen Suriyeli bir din adamı olan Şeyh Adı b. Müsafır'ın kurduğu "Adevviye" tarikatına dayanmaktadır. Günümüz Yezidilerinin hepsi etnik köken olarak Kürt varsayılmaktadır. Kutsal yerleri Irak'ta Musul yakınlarında Laleş'tedir²⁶.

Nüfusun çoğunluğu toprağa bağlıdır. Geri kalanını yarı göçebeler teşkil eder. Bu nüfusun kalabalık teşkil ettiği yerler kuzey stepleri ile güneyde nehir ve sulama kanalları

²¹ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.12-13.

²² Marion-Peter Sluglett, a.g.m., s.96.

²³ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.12.

²⁴ Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nesturiler*, Ankara 1997, s.147.

²⁵ a.g.e., s.147.

²⁶ Rafael Blaga , *İran Halkları El Kitabı*, 1997, s.63.

civarıdır²⁷. Ülkede %70 dolaylarında bulunan kentleşme oranının en yüksek olduğu kesim 5 milyonu aşan nüfusu ile Bağdat ve onun güneyinde yer alan Basra, Necef, Hille, Kerbela ve Nasıriye çevreleridir. Zengin petrol yatakları nedeniyle kuzeydeki şehirlerde giderek kalabalıklaşmaktadır²⁸.

Resmi dilin Arapça olduğu Irak'ta, yeni dönemde Kürtçe de parlamentoda konuşulmaya başlanmıştır. Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Kürtçe konuşulur. Türklerin yaşadığı Musul çevresi, Erbil, Kerkük ve Diyala iline bağlı Hanekin, Karatepe, Mendeli gibi kasabalarda ve hatta Bağdat'ın muhtelif mahallelerinde yaşayan Türk topluluğu da Türkçe konuşur²⁹.

Irak Hükümeti, İngiliz mandasından kurtulup idareyi ele aldıktan sonra okullarda Arapça'yı resmi dil olarak kabul etti. Ana dilleri Arapça'dan başka olan bölgeler hariç, Irak'ın her tarafında öğretim Arap dili ile yapılırdı³⁰. Okur-yazarlık oranının % 58-60 olduğu Irak'ta ilk ve orta öğrenim parasızdır. Altı yıllık öğrenim resmen mecburi olduğu halde okul ve öğretmen açığı sebebiyle, özellikle kırsal kesimde okuma yazma oranı çok düşüktür. Ülkede altı üniversitenin üçü Bağdat'ta diğerleri Musul, Basra ve Süleymaniye'dedir³¹.

Dünyadaki petrol rezervlerinin büyük bir bölümüne sahip olması nedeniyle Irak'ın ekonomisi petrol üzerinden elde edilen yüksek gelire dayalıdır³². Bölgedeki petrol varlığı eskiden beri bilinmekle birlikte, endüstriyel kullanım için 20. yüzyılın başında keşfedilmiş ve bu yüzden de İngiltere başta olmak üzere dış güçlerin dikkatlerinin bu bölgelerde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Ancak Petrol ilk defa 1927 yılında çıkarılmaya başlanmış ve ilk olarak Musul-Kerkük bölgesinde ve Zagros dağlarının güney eteklerinde kuyular açılmıştır. Daha sonra güneyde Basra yakınlarında Rumeyle petrol yatakları bulunmuş ve işletmeye açılmıştır. Petrol'ün çıkarıldığı yıllarda ülkenin bir İngiliz mandası olması, petrolün genelde İngiliz şirketlerinin elinde bulunmasına yol açmıştır³³. Kerkük petrolünü bir taraftan Basra Körfezine diğer yandan Türkiye üzerinden Akdeniz'e taşıyacak yeni petrol boru hatlarının 1970'li yıllarda hizmete sokulması ve bunlara 1980'li yılların ortasında Suudi Arabistan'dan geçirilen petrol boru hattının eklenmesiyle, ülkenin petrol

---

²⁷ Hakkı Raif Ayyıldız, a.g.e., s. 35.

²⁸ Erdoğan Akkan, a.g.m., s.84.

²⁹ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.13.

³⁰ Hakkı Raif Ayyıldız, a.g.e., s.38.

³¹ Hakkı Dursun Yıldız, "Irak" *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, c.XIII, 1992, s.180.

³² Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.10.

³³ Ramazan Özey, a.g.e., s.255-256.

gelirlerinde ciddi artışlar ortaya çıkmıştır. Irak, 1970'li yıllarda 1.23 milyar dolarlık petrol gelirine sahip olmuş ve bu gelir, 1980'li yıllara doğru artarak 25 milyar doları bulmuştur³⁴.

Körfez krizi sonrasında Birleşmiş Milletlerin 8 Ağustos 1990 tarihli kararıyla ülke üzerinde ambargo uygulaması, petrol üretimini durdurma noktasına getirmiştir. 1991'de ülke 13 milyon ton petrol üretimi ile petrol üreten ülkeler arasında 28.sıraya düşmüştür³⁵.

Topraklarının %15 kadarının ekime elverişli olmasına rağmen, ülke ekonomisinde tarım önemli bir yer işgal etmekte ve çalışan nüfusun yarısı bu işle uğraşmaktadır³⁶. Kuzeydeki dağlık bölgede tarım, toprak sulamadan yapılır. Musul, Erbil, Kerkük tarım merkezleridir. Güneydeki kurak bölgede ise tarım ancak sulama ile yapılır. Bu bölgenin ürünlerini tahıl, pirinç, çeşitli meyve ve sebze, hurma ve yağı çıkarılan meyveler oluşturmaktadır. Fırat sularını düzenleyen ünlü Hindiye barajı Dicle'de Kutulamare yakınındaki Garaf barajı, büyük faydalar sağlar³⁷.

Irak'ın şu anki iktisadî yapısında üç ayrı gelir kaynağından bahsetmek mümkündür. Habur Sınır Kapısı; bölgenin en önemli gelir sağlayan sınırı Türkiye iledir. Türkiye ile yapılan ticaretten Kürt grupların yılda bir milyon doların üzerinde bir gelir sağladığı tahmin edilmektedir. Gelirin önemli bir kısmını Barzani ve taraftarları alırken adil bir dağılımdan söz etmek zordur. Irak'ın şu anki diğer bir gelir kaynağı da dış yardımlar ve yasadışı gelirlerdir. Yasadışı gelirler arasında kaçakçılık (özellikle sigara ticareti), uyuşturucu ticareti ve dışardan gelen taşımacılardan alınan haraç en önemlileridir. Son olarak gelen dış yardımların bir kısmı sivil toplum örgütlerince sağlanmakta ancak önemli bir kısmı diğer devletler tarafından bölgede güç kazanmak için verilmektedir³⁸.

3- COĞRAFYADAN SİYASETE: KUZEY IRAK VEYA IRAK'IN KUZEYİ

Kuzey Irak, Irak'ın kuzey bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölge; Irak'ın kuzey ve kuzeydoğu doğrultusunda uzanan dağlık kesimi ile Dicle ve Fırat nehir havzalarının yukarı kısmını oluşturan bölgeyi içine almakta; kısacası Tikrit'ten yukarıya doğru uzanan bölgenin tamamını içermektedir.

Dağlık bölge, kuzeyde Irak-Türkiye sınırından devam ederek Anadolu ile, doğudan Irak-İran sınırı ile devam ederek te İran dağları ile bütünlük gösterir. Irak'ın en yüksek

³⁴ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.11.

³⁵ Ramazan Özey, a.g.e., 256.

³⁶ Erdoğan Akkan, a.g.m., s.85.

³⁷ Hakkı Raif Ayyıldız, a.g.e., s.48-49.

³⁸ Sedat Laçiner, "Türkiye'nin Irak Politikası: Şimdi Yatırım Zamanı", *Stratejik Analiz*, c.III, s.36, Nisan 2003, s.32.

dağlarının (Revanduz 3658) yer aldığı bu kesimde, güney ve batıya doğru inildikçe dağların yükseklikleri azalmaya başlar. Dağlık bölgenin orta kısmında bulunan dağların en önemlileri arasında Sefin (1475m), Harir (1441m) ve Karadağ (1706m) sayılabilir. Bu bölgede yer alan yazlık yaylalar Selahattin ve Şaklaka yöresindedir. Bölgenin aşağı ve batı kesiminde dağların seyrekleştiğini ve yüksekliklerinin azaldığını görmek mümkündür. Seyrek dağların ve birbirlerinden uzak tekil tepelerin yer aldığı bu bölge, Sincar Dağı'nın karşısına düşen Suriye-İrak sınırının başlangıç noktasından itibaren, doğuya doğru Sincar, Telafer ve İbrahim dağlarının yanından geçer ve yay biçimini oluşturur. Sonra güneye inerek, Dicle'yi keser ve Hamrin dağları ile devam eder ; sırası ile Uzaym ve Diyala sularını keserek ,doğuda Irak-İran sınırı ile birleşir. Bu kısımda ise, Sincar (1463m), Maklup (1062m), İbrahim (534m) ve Kifri (360m) dağları yer alır³⁹. Bu ikinci kısım dağlık bölgenin aşağısı Dicle nehrine doğru bir kaç oavadan oluşmaktadır; Hamrin ovası (180-220km²), Dibeke ovası (275km², bu bölge yer altı su kaynakları ile zengindir), Erbil ovası; Dibeke ovasına benzemektedir⁴⁰.

Büyük Zap, Küçük Zap ve Diyala gibi kollarla beslenen Dicle nehri ile Suriye sınırından Kuzey Irak'a giren Fırat nehri hem bu kesim için hem de ülkenin orta ve güney kesimleri için yaşam kaynağıdır.

Kuzey Irak, Irak'ın etnik bakımdan en hareketli ve karışık olan kesimidir. Bu kesimin ahalisini; Kürtler,Türkmenler, Araplar, Süryaniler, Nesturiler, Keldaniler ve Yezidiler oluşturmaktadır.

Kürtlerin bölgeye ne zaman geldikleri ve yerleştikleri belli değildir. Genelde aşiret yapısına sahip olan Kürtler, kırsal bir hayat tarzı benimsemişlerdir ve Irak'ın dağlık bölümünü içine alan bu bölgede yani Kuzey Irak'ta yoğun olarak yaşamaktadır. Genelde Sünni olan Kürtler arasında farklı inanç biçimlerine de rastlamak mümkün olmakla beraber büyük çoğunluğu Şafî mezhebini benimsemiş Müslümanlardır. Özellikle Nakşibendî ve Kadirî tarikatları Kürtler arasında çok etkilidir.

Araplar, genelde Irak'ın orta ve güney kesimlerinde ağırlıklı olarak yaşamalarına rağmen Irak'ın kuzeyine yerleştirilmeleri, bölgede etkin olan Türk nüfusunu dağıtmak isteyen Irak hükümetlerinin baskıcı uygulamaları sonucu oluşmuştur. Bu baskılar sonucunda Türkler, Irak'ın çeşitli bölgelerine göç ettirilmeye ve yerlerine Araplar yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında Araplaştırma politikalarıyla bölgede bir Arap nüfuzunun varlığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bunun örneklerinden birini 1987 deki

³⁹ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.6-7.

⁴⁰Sinan Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, İstanbul 1998, s.30.

nüfus sayımlarında görmekteyiz. Irak'ta 1987'deki nüfus sayımında Türklere, “kendinizi ya Kürt ya Arap olarak yazdırın” tehditleri açıkça savrulmaya başlanmıştır. Bu yöndeki ilk uygulamayla, askerde bulunan tüm Türkler dahil edilerek bunların nüfus kütüklerindeki ırk hanesine “Arap” ibaresi yazılmıştır. Bu arada nüfus sayımında kimsenin Türk olduğunu beyan etmeyeceği aksi halde sürgüne gönderileceği bir de karar alınmıştır⁴¹. I.Körfez Savaşından sonra ise Irak'ın kuzeyindeki bir çok Arap, bazı Saddam muhalifleri hariç, Türklerin göç ettirilmesi için yapılan toplu konutlara yerleşmişlerdir. Türkler ise eski yerleşim yerlerinde kalmışlardır ve halen burada yaşamaya devam etmektedir.

Türkmenler, olarak isimlendirilen Irak Türklerinin Irak'a ilk gelişleri Emeviler döneminde olmuştur. Daha sonra Abbasiler, Seçuklular, Karakoyunlular ve Akkoyunlular döneminde Türk göçleri devam etmiş ve bu bölgeye yerleşmişlerdir. Bölgenin Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra da Irak Türklerinin daha önceki dönemlerden süregelen yerleşik düzeni devam etmiştir.

Günümüzde Irak Türkleri, ülkenin Kuzeybatısından güneydoğusuna kadar uzanan bir şerit üzerinde yaşamaktadırlar. Irak Türklerinin yerleşme sahaları, Suriye sınırından başlayarak Bağdat'ın güneydoğusundaki Bedre kasabasına çekilecek bir kavisin güneyinde kalmaktadır. Kuzeyde, Musul'un 60 km. batısında bulunan Telafer 'den başlayan bu bölgede bütün özellikleri ile Türk olan bir çok şehir, Kasaba ve köy yer almaktadır. Çoğunluğu Sünni olan Türkmenler'in %23'ü Şîî mezhebine mensuptur. Mezhep ayrımı, siyasi hayatta Türkmenler arasında genelde sürtüşmeye ve ayrılığa yol açmamıştır. Kerkük yöresinde yaşayan ve önceleri Kerkük kalesinde topluca yaşadıkları için “kale gavurları” diye adlandırılan Türkmen Hıristiyanların sayısı azalmıştır. Çoğu bölgeden göç eden bu Hıristiyan Türk topluluğu, dini ayinleri, konuşmaları ve gelenekleri ile Türk olan bir kültürel yapıya sahiptir⁴².

Irak'taki azınlığı oluşturan dinî grupların hemen hemen çoğunluğu Irak'ın kuzey bölümünde yaşamaktadır. Hem Hıristiyan azınlığı oluşturan Süryani, Keldani ve Nesturilerin hem de “şeytana tapanlar” diye nitelendirilen Yezidilerin kutsal mekanları bu bölgededir.

Bugün “Irak” olarak tanımladığımız coğrafi bölgenin sınırı Lozan konferansı sonrasında kabul edilmiştir. O zamana kadar “Irak” ismi farklı bir coğrafi bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Irak'ın sınırı doğal bir coğrafi sınır olmayıp İngiltere tarafından yapay olarak belirlendiği için kuzey sınırının neresi olduğu da tartışmalı olmuştur. Hatta Lord Curzon, Lozan konferansı sırasında yaptığı konuşmada “Askıda kalan

⁴¹Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünü Bugünü*, İstanbul 1991, s.50.

⁴²Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.14.

tek kalan noktanın, henüz müttefik devletlerin hiçbir hukuk belgesiyle saptanmamış bulunan Irak'ın kuzey sınırı" olduğunu da belirtmiştir⁴³.

Konferansta Türk tarafı, etnik ve coğrafi sebepler dolayısıyla bu bölgenin Türk sınırları içerisinde kalması gerektiğini ve Musul vilayetinin coğrafi bakımdan Türkiye'nin bir parçası sayılması gerektiğini ileri sürmüştür⁴⁴. Türk tarafı konferansta; coğrafya, toprağın yapısı ve iklim bakımından, Anadolu'yu Irak'tan ayıran çizginin, Cebel Hamrin, Cebel Fuhul, vadi-i Tatar, Cebel Sincar çizgisi olduğunu ve bu çizginin kuzeyinde, Musul Vilayeti, iklim ve öteki koşullar bakımından Anadolu'ya eş bir görünümde olduğunu tezini öne sürmüştür⁴⁵.

İngiltere ise, I.Dünya Savaşı sonrasında Türk Hükümetinin bu ülkeden dışarı atıldığını, o vakte kadar Mezopotamya denilen bu ülkeye, bölge halkının çok alışmış olduğu, Irak adının verildiğini söylemiştir⁴⁶. İngiltere, bu ülkede oturanlara, Musul'un, Bağdat'ın ve Basra'nın birleşmek mi yoksa birbirlerinden ayrılmak mı istediklerini sorduklarında, bu bölgelerden üçü de bölünmez bir bütünün parçaları olduklarını ve birbirlerinden ayrılmak istemedikleri cevabını verdiklerini belirtmiştir⁴⁷. Konferansta, Türkiye Musul'un geri verilmesi konusunda ısrar etmiş ama İngiltere buna yanaşmayınca, anlaşmanın 3.maddesi uyarınca sorunun 9 ay içerisinde iki devlet arasında uzlaşma yolu ile çözülmesine ve bir anlaşmaya varılamazsa sorunun Milletler Cemiyeti Konseyine sunulması kararlaştırılmıştır⁴⁸. Taraflar arasında anlaşma sağlanamayınca, Lozan anlaşmasının 3.maddesinin 2.fırcasına göre görüşmeler 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da tekrar başlamıştır. Konferansta, Türk tarafı etnik sebepler dolayısıyla bu bölgenin Türk sınırları içerisinde kalması gerektiğini ve Musul vilayetinin coğrafi bakımdan Türkiye'nin bir parçası sayılması gerektiğini tekrar belirtmiştir. Türkiye buradaki halkın arzusunun ortaya koyacak bir plebisit istemiştir. Öte yandan İngiliz temsilcileri Türk görüşünü reddederek Musul'un Irak sınırları içerisinde kalması gerektiğini belirtmiştir. Haliç konferansı adı altında toplanan İngiliz ve Türk heyetleri arasında uzlaşma sağlanmaması için İngilizler zaman kazanma yolunu seçmişler, doğuda isyan teşvikleri ile Nesturilerin başkaldırmasını fırsat bilmişler ve Haliç konferansını bu isyanı bahane ederek hiçbir neticeye ulaşılmadan sona erdirmişlerdir. Haliç Konferansında Musul sorunu çözülemeyince, mesele Konsey'de 1924 Eylül ayında ele

⁴³ *Lozan Barış Konferansı; Tutanaklar-Belgeler*, (çev.Seha L.Meray), c.I, İstanbul 2001, s.357.

⁴⁴ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara 1996, s71.

⁴⁵ *Lozan Barış Konferansı; Tutanaklar-Belgeler*, s.352

⁴⁶ a.g.e., s.355.

⁴⁷ a.g.e., 355.

⁴⁸ İsmail Soysal, "İki Dünya Savaşı Arasında Türk-Arap İlişkileri", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk Arap Münasebetleri*, İstanbul 2000, s.126.

alınmış ve Aralık 1925'te Konsey son kararını verinceye kadar gündemde kalmıştır. İngiltere, Musul bölgesinde bulunan petrol kaynaklarını ve Irak'ın stratejik önemini göz önünde tutarak, o sırada işgali altındaki Musul Vilayeti topraklarından vazgeçmemiştir. Konsey her iki tarafın tezini dinledikten sonra, durumu hem İngiliz ve Türk hükümetleriyle, hem de Musul'da halk temsilcileriyle görüşme yapmak üzere yerinde incelemekle görevli bir soruşturma komisyonu kurmuştur. Komisyon çalışmalarını sürdürürken İngilizler bir yandan da yeni topraklar işgal etmeye devam etmiştir. Sınırdaki status quo tehlikeye girince Konsey, 1924 günü aldığı kararla geçici olarak bir sınır tanımı ortaya koymuştur. Brüksel sınırı olarak bilinen bu geçici sınırı Türkiye'de kabul etmiştir⁴⁹.

Soruşturma Komisyonu raporunu 16 Temmuz 1925 günü Konsey'e sunmuştur. Raporda, plebisitin ancak tarafların oybirliği ile olabileceğini belirtmiştir ki İngiltere plebisiti zaten kabul etmemiştir. Komisyona bağlı özel komitenin önerisi üzerine, Konsey 19 Eylül 1925'te bu konularda La Haye Adalet Divanı'ndan danışma görüşü istemeği kararlaştırmıştır. Türkiye, Konsey'in bir hakem gibi zorunlu nitelikte bir karar almasından çekindiği için Divan'a temsilci göndermeyeceğini bildirmiştir. Divan 21 Kasım 1925 günü vardığı kararda Konsey'e şu görüşü bildirmiştir:

“1-Milletler Cemiyeti Konseyinin Lozan anlaşmasının 3. maddesinin 2. fırcası uyarınca alacağı karar taraflar için uyulması zorunlu olacak ve Türkiye ile Irak arasındaki sınırın kesinlikle saptanacağını gösterecektir.

2-Kararın oybirliği ile alınması gerekecek; tarafların temsilcileri oylamaya katılacak ,ancak onların oyları oybirliğinin hesabında sayılmayacaktır”⁵⁰.

Konsey, Türkiye'nin görüşlerini kabul etmemiş ve 16 Aralık 1925'te son kararını vermiştir. Böylece Musul Irak'a bırakılmıştır. Fakat Türkiye'nin isteği üzerine Musul tekrar masaya yatırılmıştır. İngiltere ile yapılan görüşmeler sonunda 500 bin sterlin tutan bir ödemeye 25 yıl süreyle, Irak'ın petrol gelirlerinden Türkiye'ye %10'luk bir pay verilmesi kararlaştırılmıştır⁵¹. Temmuz 1926'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan antlaşma ile Musul Irak topraklarına katılmış ve Irak'tan ayrılmaz bir bütün olarak kabul edilmiştir.

---

⁴⁹ İsmail Soysal, a.g.m., s.126-127.

⁵⁰ İsmail Soysal, a.g.m., s.127.

⁵¹ Hakkı Öznur, *Çalışların Savaşı “Kuzey Irak'ta Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi”* Ankara 2003, s.819.

Tarih boyunca "Irak" isminin menşei ve kapladığı coğrafi alan hakkında değişik görüşler olmuştur. Ortaçağ İslam coğrafyacıları yalnız aşağı Mezopotamya'ya "Irak", yukarı Mezopotamya'ya ise "el-Cezire" demişlerdir⁵²

Havarezmi'nin (M.S 835) başlıksız haritasında, Benjamin Ben Jona'nın (1160-73) "Tabula Almamunina" isimli haritasında ve Abul Hasan Nurettin'in ibni Said'in (1274) haritasında "Irak" ismi Bağdat'ın güneyinde, Şattü'l-Arap'a doğru olan bölgeye yazılmıştır. Mezopotamya'nın kuzeyinde iki nehrin arasında kalan bölge ise "Cezira" şeklinde isimlendirilmiştir. İstaşri'nin (1173) Gotha'da saklanan ünlü "Irak haritası" kuzeyde Tikrit'e kadar (Tikrit dahil) uzanmaktadır⁵³.

Le Strange tarafından hazırlanan *Doğu Halifeliğinin Ülkeleri* (1905) kitabında, Mezopotamya'da Arapların altın devri olan Halifeler dönemindeki bilgileri şöyle özetlemiştir; "Araplar, Mezopotamya'yı iki eyalete bölmüşlerdi. Aşağı eyalete "eski Babil alüvyonları", Fırat'la Dicle'nin birbirine yaklaştığı noktada bu iki nehri birleştiren bir çizginin güneyine "el-Irak" adını vermişlerdir. Kuzeydeki taşlı ve sert yüzeyli ovalara "el-Cezire" deniyordu. Bu ovalarda yükselen dağlara "el-Cibal" ismi (dağ) verilmiştir. Ortaçağ'ın sonunda "el-Cibal" adı karıştırılmaya başlandı ve sonunda "Acem Irak'ı" (yani yabancı Irak) halini almıştır"⁵⁴.

Aynı gelenek uzun yıllardır idaresini elinde bulunduran Osmanlı Devleti tarafından da sürdürülmüştür. Genel olarak, Irak'ın güney kesimine Irak, kuzey kesimine de el-Cezire adı verilmiştir. Bu yaklaşım geç dönem haritacılığına da yansımıştır.

Günümüz müelliflerine müracaat ettiğimizde yine daima Irak-ı Arabi tabirini Mezopotamya'nın güneyini, Irak-ı Acemi tabirini ise İran'daki Hamedan mıntikasını tarif etmek için kullanıldığını görürüz⁵⁵.

Sonuç olarak tarihin çeşitli dönemlerinde tanımlanması yapılan Irak'ın sınırı bugünkü tanımlanan sınırdan çok farklıdır. Tezimizin konusunu teşkil eden bölge tarihi Irak'ın kuzeyidir. Coğrafi konumu bile sorun olan bu bölgenin etnik, dini ve siyasi yapısı tezimizin sorunsalının temelini oluşturmaktadır. Buradaki sosyal ve demografik yapının yüzeyle ve çevreyle ilişkisi ile kendi konumu, jeostratejik konumunu da belirlemektedir. Tezimizde, her iki körfez savaşı ve ABD'nin bu bölgeyi işgali çerçevesinde ortaya çıkan durumu dikkate alarak bir sosyal analiz yapma yoluna gittik.

⁵² Mustafa S. Küçükkaşçı, "Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarına Göre Irak", *İslam Ansiklopedisi*, c.XIX, İstanbul 1999, s.85.

⁵³ Milletler Cemiyeti Belgelerinden; *Musul Kerkük Sorunu ve Kürdistan'ın Paylaşımı*, İstanbul 1991, s.67.

⁵⁴ a.g.e., s.69.

⁵⁵ Raif Karadağ, *Musul Raporu*, İstanbul 2003, s.118.

I.BÖLÜM

KUZEY IRAK'TAKİ ETNİK GRUPLAR

1-KÜRTLER

1.1-Kürtlerin Kökeni

Tarihin tamıklığı, özellikle Kürtlerde olduğu gibi kesintiye uğrar ve bazı bakımlardan doğrulanmazsa, bir kavmin kökenleri çoğu zaman çözülmesi çok güç bir zorun haline gelir⁵⁶. Nitekim bu sorun, bu gün Kürt kavmini tanımlamakta yaşanmaktadır.

Bugün siyaseti belirleyen Kürt milliyetçilerine göre, ulusun çok eski zamanlardan beri var olduğu konusunda hiçbir kuşku yoktur. Kürtler uzun bir süre uykuda kaldıktan sonra, sonunda yirminci yüzyılda uyanmışlardır. Kürt milliyetçileri bu nedenle geçmişi, Kürt kimliğini doğrulayan eski efsaneler ve sembollerin ışığında görme eğilimi taşırlar⁵⁷. Buna rağmen, Kürt tarihinin en ayrıntılı ve değerli kaynağı olan Şerefname'de dahi Kürt boylarının kökeni hakkında bir görüş birliği yoktur. Şeref Han, daha ziyade birbirine zıt rivayetleri nakletmekle yetinmeye mecbur kalmıştır⁵⁸. Bu da Kürtlerin kökeni hakkında bir tarih sorunun olduğunu göstermektedir.

Kürtlerin kökenleri meselesiyle ilgili bilinen üç önemli efsane vardır. Bunlardan ilki, Demirci Kawa –Zalim Dahhak efsanesidir. Kürtler, beyinlerinin alınıp Dahhak'ın iki omuzu üzerinde meydana gelen kansere benzer bir çibana sürülmesi için öldürülme, boğazlanmaktan, başları kesilmekten kaçarak dağlara ve engin yerlere dağılan insanların

---

⁵⁶ Basil Nikitin, *Kürtler; Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, (çev.H.D), İstanbul 1976, s.19.

⁵⁷ David Mc Dowall, *Modern Kürt Tarihi*, (çev.Neşenur Domaniç), İstanbul 2004, s.25.

⁵⁸ Aydın Taneri, *Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler*, Ankara 1983, s.5.

soyundan gelmişlerdir⁵⁹. Bu efsane ile Kürtlerin kökeni İranlılara dayandırılmaktadır. Kürtlerin kökenleri ile ilgili ikinci efsane Türk kağanı Oğuz Han'ın, Hz.Peygamber'e gönderdiği Buğduz adlı bir elçi ile ilgilidir. Buğduz, Oğuz Türk topluluklarının yirmi dört boyundan biridir. Bu efsane ile Kürtlerin kökeni, Oğuz Türklerine çıkarılmaktadır⁶⁰.

Kürtlerin kökenine ilişkin bilinen üçüncü efsane ise Kürtlerin, Hz.Davut'un oğlu Hz.Süleyman'ın köle kızlarından türediklerine ilişkin efsanedir. Bu efsane ile Kürt adı verilen unsurların kökeni Araplara dayandırılmaktadır⁶¹.

Kürtler hakkında araştırma yapan bilim adamlarının, Kürtlerin kökeninin kime yada kimlere dayandığı ve belli bir dönemden sonra bahsedilmeye başlanan Kürtlerin, bilinmeyen tarihsel dönemlerini açıklamak konusunda ortak bir görüşünün olmadığı

---

⁵⁹Abdulhalûk M.Çay, *Her yönüyle Kürt Dosyası*, Ankara 1993, s.39-41. “Dahhak,Bişdadiler'in büyük hükümdarı Cemşid'den sonra İran ve Turan tahtına oturup ülkelere tasallut eden beşinci hükümdarıydı. O kadar Allah'tan korkmaz ve sakınmaz ceberut ve haddini aşmış bir hükümdardı ki, bu yüzden bazı tarihçiler, şiddet ve ceberrutundan ötürü tarihte Şeddat şanyla ün yapan hükümdarın ta kendisi olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu hükümdarın yaratılışındaki ceberut ve şiddete rağmen,yüce tanrı kendisini,ejderha ve yılanın başına benzer iki kemiğin çıkmasıyla müptela kıldı. Bu hekimler tarafından “kanser” denilen bir hastalıktı.Bu garip hastalıktan,yakalandığı acı ve ıstırap nöbetlerinden dolayı, Dahhak'ın rahatı iyice kaçtı.Ayrıca bu hastalığı iyileştirmeye çalışan tedavisini üzerine alan hünerli tabiplerde bu uğurda olanca çabalarını harcamalarına rağmen,çaresizlik içinde kaldılar. Nihayet günün birinde mel'un şeytan, Dahhak'ı muayene etmek ve ona iyileştirici bir ilaç salık vermek isteyen bir tabip kılığında çıkageldi. Bu şahıs Dahhak'la karşılaşınca, “senin iyileşmen,bu kanserli çıban başına genç insanoğullarının beyinlerinin sürülmesine bağlıdır.”dedi. Esef edilecek durum, yöneticilerinde bu melunun öğüdüne uygun olarak hareket etmeleri oldu. Rastlantı olarak acı durdu. İstırap da tamamen hafifledi. Kansere beyin sürüldükçe hasta kendisini iyi hissediyordu artık. Bunun üzerine iş başındaki yöneticiler,günde iki kişinin öldürülmesine ve beyinlerinin alınarak kansere, hiç iyileşmeyen bu garip hastalığa sürülmesine karar verdiler. Bu durum,taşındığı yüz karası zulme ve açık haksızlığa rağmen bir süre devam etti.Sonunda,günde iki kişiyi, öldürüp beyinlerini almakla görevli adamın gönlü iğrendi. Alicenap bir duygu ve acıma kendisine galebe çaldı.Sonra,günde bir kişi öldürmekle yetinmeye, onun beynine bir kuzu beynini eklemeye ve öbür kişiyi serbest bırakıp kendisine şehir ve meskûn yerleri terk etmesini, insanoğlunun izlerinden hali bulunan dağları ve engin yerleri yurt edinmesini tembih etmeye karar verdi. Bu insani davranış, yani her gün bir kişinin serbest bırakılması,meskûn olmayan arazideki bir alanda,bir çok diyalekt konuşan ve çeşitli topluluklardan gelen insanoğullarından büyük bir topluluğun meydana gelmesine yol açtı. Bunlar evlendiler ve ürediler. Sonunda çocukları ve torunları bütün o geniş yöreleri doldurdular ve bütün bu insanlara Kürt adı verildi” : ayrıca bknz. C.J. Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar*, (çev.Serdar Şengül-Serap Ruken Şengül), İstanbul 2003, s.20. : Azmi Süslü, *Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*, Ankara 1993, s.30-31. : Aydın Taneri , a.g.e., s.3-4.

⁶⁰Abddülhalûk Çay, a.g.e., s.41-42. “Hz.Muhammed'in peygamberliği'nin ünü ufuklara yayıldığı,İslamiyet'in çağrı sesinin yankısı dünyanın her tarafına yansıdığı,ülkelerin Kralları ve memleketlerinin,iklimlerin sultanları bu yeni görünümle ilgilenip,bu yüce efendinin önünde eğilmek ve ona bütün içtenlik ve coşkuluklarıyla itaatini sunmak şerefini kazanmak istedikleri zaman, o sırada Türkistan'ın en büyük hükümdarlarından biri olan Oğuz han, Medine-i Münevvere'de bulunan Peygamberlerin övücü ve yaratılmışların efendisine bir heyet gönderdi.Bu heyetin başında da Kürt büyüklerinden ve ileri gelenlerinden BUĞDUZ adlı bir kişi vardı.Kendisi çirkin görünüşlü kaba, katı kalpli, ele avuca sığmaz bir kişiydi.Çirkin görünüşlü iri yapılı bu elçi peygamber'in gözüne görününce peygamber'in canı sıkıldı ve ondan şiddetle nefret etti.Elçiye, kabilesi ve mensup olduğu soy sorulunca, Kürt topluluğundan olduğu cevabını verdi.İşte o zaman peygamber, Kürtlere beddua ederek şöyle dedi: Yüce Allah bu topluluğu, kendi arasında ittifak'a ve birleşmeye muvaffak etmesin yoksa birleştikleri taktirde onların elleriyle dünya yok olur”. :ayrıca bknz. Aydın Taneri, a.g.e. , s.1.

⁶¹ Azmi Süslü, a.g.e. , s.32. “Bu kral tacını kaybettiği zaman,Şeytan Casad , İsyankar dışi kölelerine saldırdı ve onları hamile bıraktı,ınanan köleler ise, onun saldırılarını önlemek için Allah'tan yardım dilediler.Allah tacını iade edince Süleyman ,şeytanla olan birleşmelerinden dolayı kölelerin çocuk dünyaya getirdiklerini öğrenince, onları dağlara ve vadilere sürdü ve çocukların orada anneleriyle yerleşmelerine müsaade etti.Aileleri zamanla çoğaldı ve Kürt ırkının aslını meydana getirdiler”. ayrıca bknz. Abddülhalûk Çay , a.g.e. , s.42-43.: C.J.Edmonds, a.g.e., s.20.

görülmüştür. Bunun yanında şu ana kadar yapılan araştırmalar, çoğu kez kesin bulgular yerine varsayımlara dayalı olduğu için yeteri kadar aydınlatıcı olamamıştır. Sonuç olarak Kürtlerin homojen olduğunu söylemek mümkün değildir. Yaklaşık sekiz yüzyıldan beri süregelen Türk, Kürt ve Arap aşiretleri arasındaki ilişki sırasında, bazı Kürt aşiretleri Türkleşirken, bazı Türk aşiretler Kürtleşmiştir. En dikkate değer ise Kürt aşiretleri ile Hıristiyan azınlık arasındaki değiş tokuş olmuştur⁶². Yahudi Kürtlerin konusu da ayrıca zikretmeye değer bir diğer tartışma konusudur.

Kürtlerin kökenine ilişkin anlatılan efsaneler dışında, bilim adamlarının yaptığı araştırmaların, Kürtlerin kökeninin Mezopotamya’da var olan eski kavimlere, Medlere, Ermenilere ve hatta Araplara dayandıran farklı görüşler öne sürdüğünü görüyoruz.

Kürtlerin kökeninin Mezopotamya’daki eski kavimlere dayandıran görüşe göre; Kürtlerin atası Karduk yada Kardü olarak zikredilen topluluktur. Bu topluluktan ilk defa bahseden Yunanlı general Xenophon (M.Ö.401-400)’dur. Kardukların ülkesi olarak gösterilen coğrafya, Dicle nehri ile Cudi dağı arasındaki bölgedir⁶³.

Kürtlerin kökeninin Medler’e dayandığını ileri süren Minorsky ise Kardukların doğusunda bulunan Kür-ti-e’lerin şimdiki Kürtlerin atası olduğunu ve Kür-ti-e’lerin köken itibarıyla Medler olduğunu ileri sürmüştür⁶⁴.

Arapla, Kürt kelimesinin çoğulu olan Ekrad kelimesini daha çok kullanmışlardır. Kürt kelimesini İslam tarihinde ilk defa kullanan İslam coğrafyacısı Mesudî ile İstahfî olmuşlardır. Mesudî Kürtlerin kökenini hakkında Hz.Süleyman’la ilgili efsaneyi anlatarak Kürtlerin, Vail-oğlu, Bekir-oğlu, Nezir-oğlu, Muad-oğlu, Nezir-oğlu Rabiadan geldiğini ileri sürmüştür⁶⁵.

Kürtlerin kökeninin Ermenilere dayandığı şeklinde de iddialar ileri sürülmektedir. Bu iddialar muhtemelen Ermenilerle Kürtlerin birbirlerine fiziksel yönden benzemelerinden kaynaklanmaktadır. Martin van Bruinessen *Ağa, Şeyh, Devlet* isimli kitabında, Kürtler ve

---

⁶² Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, (çev. Banu Yalkut), İstanbul 2003, s.189.

⁶³ Abdülhalük Çay, a.g.e., s.34. : ayrıca bkz., Şükrü Mehmet Sekban, *Kürt Meselesi*, Ankara 1979, s.74. “Kardü’ların artık bu günkü “Kürtler” olmadığı konusu, antropoloji ve etnoloji bilimlerinin gün geçtikçe ilerlemesi ve bulunan tarihi belgeler karşısında inkar edilemeyecek bir gerçek haline gelmiştir.20.yüzyıl başlarına kadar Kardü’ların Kürtler olduğu sonucunda kesin olarak birleşmişti. Bu alandaki çalışmalarıyla tanınan Th.Nöldeke, M.Hartmann ve Weissbach gibi doğubilimciler tarafından yapılan son araştırmalar bu görüşü çürütmüş ve bu konuda yeni bir çığır açmıştır. Bunlar dil bakımından Kürt ile Kardü’nün birbirinden ayrıt edilmesi zorunluluğunun bulunduğunu ileri sürmüştür”.

⁶⁴ V.Minorsky, *Kürtler*, İstanbul 1977, s.24. ayrıca bkz. Bazil Nikitin, a.g.e., s.36. “Asur kaynaklarında Kür-ti-e diye bir kavmin bulunduğu sanılmıştır; ama şimdi bu ad Kur-ti-e olarak okunmaktadır”. : C.J. Edmonds, a.g.e. , .21-22. “Medler; Sümerlerin, Babillerin, Asurilerin ve Perslerin aksine yazılı hiçbir şey bırakmamışlardır yada bırakmışlarsa bile şu ana kadar bunlara rastlanamamıştır; bu nedenle tarihlerinin önemli dönemleri yeniden yazılırken büyük ölçüde farazilere dayandırılmak zorunda kalmıştır”.

⁶⁵ Abdülhalük Çay, a.g.e., s.58.

Ermenilerin birbirlerine çok benzediklerini ve bu fiziksel benzerliğin, Kürt aşiretler arasında, Hıristiyanlardan kız kaçırmanın yaygın olmasına bağlanabileceğini, bunun yanında önemli miktarda Hıristiyan'ın Kürtleşme sürecinde olduklarına dair gözlemler olduğu ve bunun tersinin de eskilerde vuku bulmuş olabileceğini belirtmiştir". Fakat bu henüz kanıtlanmamış saf bir iddiadan öteye gitmemiştir.

1.2-Dil

Kürtler, şu zamana kadar sistemli bir yazılı yada sözlü dil geliştirememişlerdir. Günümüze kadar Kürtler, diğer Kürtlerle kendi ana dillerinde rahatça iletişim kuramadığı çeşitli diyalekt gruplara ayrılmıştır⁶⁶.

Şerefnâme, Kürt toplulukları konuştukları diyalektlere göre dört ana gruba ayırmıştır. Kurmançi, Lur, Kalhur ve Gurani⁶⁷.

Kürtler arasında en çok konuşulan Kurmançidir. Kurmançi, Kuzey Kurmançisi (Bahdinani olarak da adlandırılır) ve Güney Kurmançisi (Sorani olarak da adlandırılır) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır⁶⁸. Kuzey Kurmançisi ya da Bahdinani, Türkiye'de Mardin, Botan, Hakkari, Van, Muş ve Erzurum'da, İran'da Urmiye gölü'nün Kuzeyinde ve batısındaki aşiretlerde, Suriye'de, Irak'ta ise Musul ve Sincarda konuşulmaktadır. Güney Kurmançisi ya da Sorani'nin konuşulduğu yerler ise Irak'ta Revanduz, Köysancak ve Süleymaniye; İran'da Senendaj, Mahabad ve Kirmanşah'tır⁶⁹. Soranice, Irak'ta devlet tarafından kullanılan ve okullarda öğretilen tek Kürt diyalektidir⁷⁰.

Gorani, hem İran'da hem Irak'ta, Halepçe ve Mervandan, Dinavar, Hamedan, Kirmanşah, Hanekin ve Mandeli'ye dek uzanan bir bölgede hakimdir. Gurani aynı zamanda Kerkük yakınlarındaki kalabalık Kakai aşiretlerinde diyalektidir⁷¹.

Lur, aynı adı taşıyan bölgenin dili olmakla beraber Kalhur, adını İranlı olan bir Kürt aşiretinden almıştır ve Kirmanşah bölgesinde daha yaygındır⁷². Bu diyalektler dışında Kürtler arasında konuşulan bir başka diyalektik, özellikle Türkiyede yaşayan Kürtler arasında yaygın olan Zazaca'dır.

⁶⁶ A Minority Rights Group Report, *The Kurds*, Ed.by.David McDowall, UK 1991, s.9.

⁶⁷ Abdülhalük Çay, a.g.e., s.121.

⁶⁸ Mehrdad R.Izady, *Kürtler: Bir El Kitabı*, (çev.Cemal Atilla), İstanbul 2004, s.305.

⁶⁹ Abdülhalük Çay, a.g.e., s.121.

⁷⁰ David McDowall, a.g.e., s.13.

⁷¹ Mehrdad R.Izady, a.g.e., s.308.

⁷² Prof.Dr.Azmi Süslü, a.g.e., s.44. : ayrıca bkz. Basil Nikitin, a.g.e., s.307. Kelhurlar, bazıları göçebe bazıları yerleşik yirmibeş kolu olan, İran'da Kirmanşah yönündeki en güney uçta oturan bir aşirettir.

Kürtlerin ortak bir kökenden geldiği söylenemediği gibi ortak bir Kürt dilinin varlığından da söz etmek mümkün değildir. Bu yüzden Kürtçe diye gelişmiş bir dil ve bu dilden türetilmiş bir edebiyat'ın varlığı da söz konusu değildir. Petersburg akademisi tarafından yayımlanan Kürtçe-Rusça-Almanca Lügat'ta 8307 kelime vardır. Bu kelimeler sayısal olarak şöyle sıralanmaktadır; Pehlevi 370, Türk (eski Türkmen) 3080, Arap (yeni dil) 200, Farsî 1030, Ermeni 220, Çerkez (eski) 60, Gürcü (eski dil) 20 ve Kürt (asıl) 300 kelime. Dr.Fritz, *Kürtlerin Tarihi* isimli kitabında bu 300 kelimenin 107'sinin dağ yaşamını anlatmak için kullanıldığını söyleyerek Kürtçe'nin bir cümle yapısının oluşmadığını belirtmiştir. Bunun yanında Kürtçe'nin dil kuralları olmadığını bunun Farsça dil kuralları olduğunu ve Kürt edebiyatı diye bir şeyin söz konusu olmadığını eserlerin Osmanlı, İran ve Arap edebiyatının etkisinde kalmış bazı Kürt mollalarının eseri olduğunu öne sürmüştür⁷³. Molla Ahmet (1407-1494) bir divan ile bir mevlit yazmıştır. Hakkarili Ahmet Hani: Mem û Zin ve Arapça – Kürtçe manzum olan Navbar yazmıştır. Bâyezid'li İsmail, Kurmanci-Arapça-Farsça sözlük yazmıştır⁷⁴. Örneklerden de anlaşılacağı gibi Kürtlerin kültürlerini yansıtan bir edebiyat oluşmamıştır. Ortaya çıkan eserler genelde başka bir dilden tercüme edilmiş yada Kürtçe yerine Arapça ve Farsça yazılmıştır ki bu da onların kendi kültürünü yansıtan eserler olmamıştır.

Kürtçe'deki diyalektik farklılıklar aynı zamanda Kürtlerin yaşadığı farklı bölgeleri de ifade etmektedir. Irak'ta, Kürtlerin yaşadıkları bölgeler konuşulan diyalektiğe göre Bahdinan (Kurmançî konuşulan yerler) ve Soran (Soranicenin konuşulduğu yerler) olmak üzere ayrılmıştır. Lehçedeki bu farklılık bu iki bölgede yaşayan aşiretler arasındaki ilişkilerde ve Kürtler arasındaki siyasal çatışmalarda da çok etkili olmuştur ve olmaktadır. Martin van Bruinessen'in belirtmiş olduğu üzere; Kurmanci konuşanlar arasındaki aşiret ilişkileri, Sorani konuşulan bölgelere nazaran çok daha belirgindir. Buna karşılık, Irak'ta Soranice'nin konuşuldu yerler ekonomik ve kültürel açıdan Kurmançî konuşulan dağlık bölgelerden daha gelişmiş durumdadır. Her iki bölge halkı da birbirine karşı önyargılar beslemeye eğilimli olmakla beraber “Sorani”, “Kurmançî”yi ilkel ve din meselelerinde fanatik bulur, ancak savaş yeteneğini kabul eder; “Kurmançî” ise “Sorani”yi çoklukla insanlıktan yoksun, güvenilmez ve kültürel olarak kibirli bulur⁷⁵. Talabani'nin KYB'si

⁷³Dr.Fritz, *Kürtlerin Tarihi*, (çev.Sinan Şanlıer), İstanbul 1992, s.15., ayrıca bkz. Fuat Dündar, “İttihat ve Terakki'nin Etnisite Araştırmaları”, *Toplumsal Tarih*, c.XVI, s.91, Temmuz 2001, s.48.

⁷⁴V.Minorsky, *Kürtler*, İstanbul 1992, s.86.

⁷⁵Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, (çev.Bülent Peker), İstanbul 2002, s.300.

hemen hemen tüm Sorani konuşulan bölgeleri kontrol etmektedir; Bahdinan ise, Mesud liderliğindeki KDP tarafından kontrol edilmektedir⁷⁶.

1.3-Nüfus ve Yerleşme

Irak'ta yapılan 1922-1924 ve 1935 nüfus sayımlarına göre Kürtlerin Irak'ın genel nüfusuna oranı, yaklaşık %23 olarak saptanmıştır. Irak'ın toplam nüfusu 1975'te yaklaşık 11 milyondur; Kürtlerin nüfusu da aşağı yukarı 2-2,5 milyon tahmin edilmektedir⁷⁷.

Irak'ın toplam nüfusu 1991 Yılı tahminlerine göre 18 milyondur. Irak'taki Kürtlerin genel nüfusa oranı ise %23'tür. Bu da yaklaşık olarak dört milyon yüz bindir⁷⁸.

Bölge, halk arasında tabir edilen Soran ve Bahdinan olarak ikiye bölünür, bu iki bölgeyi Zap suyu birbirinden ayırır. Zap suyunun doğusu Soran batısı ise Bahdinan'dır⁷⁹. Kurmançî konuşulan kuzey Bahdinan ile Soranice konuşulan güney arasında ekonomik ve kültürel farklılıklar vardır. Bahdinan ekonomik olarak geri kalmıştır ve aşiretçiliğin egemenliği altındadır. Güneydeki bölgeler ise daha şehirleşmiş, eğitim düzeyi ve ekonomik gelişmesi daha yüksektir⁸⁰. Kürtlerin yerleşim merkezlerinden bazıları şunlardır; Akra, Revanduz, Hacı Umran, Kala Diza, Halepçe, Süleymaniye, Erbil, Kerkük ve Musul. Kürtler bu yerlerde Türkmenler ve Araplarla birlikte yaşamaktadırlar. Fakat Amerikan işgali sonrası bölgeye ülke dışından bir çok Kürt getirilerek demografik yapı değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum özellikle Kerkük'te daha fazla ön plana çıkmaktadır. Çünkü Kürtler çeşitli dönemlerde, Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğunu iddia ederek, Irak'ın petrol yatakları bakımından kuzeydeki en verimli yeri olan bu şehrin kurmak istedikleri özerk yönetimin sınırları içerisinde yer almasına çalışmaktadırlar. Bugün Irak'taki mevcut durum içerisinde de Kürtler bu iddialarını yinelemekle beraber Kerkük'ün statüsü ve geleceği ise belirsizliğini hala korumaktadır.

⁷⁶ Martin van Bruinessen, a.g.e., s.302.

⁷⁷ Martin van Bruinessen, *Ağa,Şeyh,Devlet*, s.30.

⁷⁸ David McDowall, a.g.e., s.12.

⁷⁹ Hasan Özmen, "Kuzey Irak'ta Kürt Partileri Arasındaki İhtilafların Nedeni", *Avrasya Dosyası*, c.III, s.4, İlkbahar 1996, s.56.

⁸⁰ M. Bruinessen, *Kürtlük. Türklük, Alevilik*, (çev.Hakan Yurdakul), İstanbul 2004, s.79-80.

1.4- Kürtlerin Sosyal Yapısı

Kürtlerin sosyal yapısının temeli aşiretlere dayanmaktadır. Kürt aşireti, gerçek yada gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü olan ve kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik bir birimdir. Kürt aşireti, genelde üyelerinin dış saldırılar karşısında korunması, eski töre ve yaşam tarzının devam ettirilmesi amacıyla oluşmuştur⁸¹. Aşiretler kendi içlerinde alt aşiretlere bölünmüşlerdir. Bu alt gruplarda bir kez daha klân , sülale ve benzeri gibi daha küçük birimlere ayrılmıştır. Fakat klânla, aşiret her zaman kolayca ayırt edilememektedir. Çünkü bir klân genişleyip aşiret haline gelebilmektedir⁸². Aşiret örgütlenmesinin en alt düzeyinde haneler (karı-koca ve çocuktan oluşan çekirdek aile) yer almaktadır. Reisleri aynı babadan, büyükbabadan, yada atadan gelen haneler, kendilerini diğerlerinden farklı olarak görürler. Belirli durumlarda kendilerini ötekilerinden ayırarak birlikte hareket ederler. Antropolojik terminolojide böyle davranan gruplara sülale adı verilir⁸³. Fakat aşiret, klân, sülale, gibi antropolojik standart terimler Kürtlerin toplumsal gerçekliğini açıklamakta pek yeterli değildir. Terimlerin çoğu bir bölgeyi incelemede kullanılırken, başka bir bölgede yapılan araştırmada bunlardan farklı terimler tercih edilmiştir⁸⁴.

Aşiretler arasında farklı sosyal tabakalarda vardır ama genelde iki sınıf konusunda bir çok araştırmacı hemfikirdir. Bunlar; silahlı uşaklarıyla birlikte yaşayan savaşçı ve toprak sahibi soylular ile yarı köleliği indirgenmiş rençberlerdir. Bu rençberler'e kimi zaman kullanılan bir deyimle reaya (köylü) adı, kimi zamanda "Guran" adı verilmektedir⁸⁵. Guran, hem bir aşiretin adıdır hem de Kürtler arasında konuşulan diyalektlerden birisidir. Bunun birlikte Kürtler arasındaki sosyal tabakalardan birisini tanımlamak içinde kullanılmaktadır. Bu yüzden Guran kelimesi kimi zaman karışıklığa da neden olmaktadır. Bu karışıklıktan dolayı alt tabakadaki bu sınıfı tanımlamak için genelde "misken" tabiri de kullanılmaktadır.

Aşiretin başında ağa yada reis diye adlandırılan bir önder vardır. Bu lâkap, Sultan Murat'ın 1637'de Bağdat'ı fethetmesinden bu yana kullanılmaktadır. Ağalık genellikle babadan oğula geçer. Baba ölünce en büyük oğlu onun yerini alır; ancak küçük oğlu aşiret üyeleri tarafından çok seviliyorsa veya ağalık görevini daha iyi yerine getirebilecek beceriye

⁸¹ Th Bois-V.Minosky-D.N. Mac Kenzie, *Kürtler ve Kürdistan*, İstanbul 1996, s.168.

⁸² Bazil Nikitin, a.g.e., s.218.

⁸³ M.Bruinessen, Ağa. Şeyh, Devlet, s.82.

⁸⁴ M.Bruinessen, a.g.e. , s.99. , bknz., a.g.e., s.103-106. "Kabile; aşiretin hemen altındaki birimdir. Bavik; akraba olmayanlarında katılabileceği sülaledir.Mal; yani ev tabiri saf bir sülaledir ve sonradan katılanları içermez.Sülaleye Hoz denir.Tayfa; hem gerçek hem mecazi akrabalık ilişkilerine tekabül eder ve aşiretsel bir birime aidiyeti dile getirir. Tire ise bölünme prensibini dile getirir ve kendinden daha büyük bir birimin parçası oma halini dile getirir".

⁸⁵ Bazil Nikitin, a.g.e., s.222.

sahip ise ağabeyinin yerini alabilir. Bu seçime bazen diğer reisler veya klânlar müdahale edebilir ve gerektiğinde kaba kuvvete bile başvurulabilir⁸⁶. Ağa ile diğer bireyler arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Ağa'ya sonsuz bir bağlılık ve boyun eğme vardır. Ağa'ya sürekli olarak üstün bir varlık gözü ile bakılır. Ağa'nın kabilesindeki diğer bireyler ise ondan çok ayrı basit ve hatta ayrı cinsten kişilermiş gibi görünürler. Ağanın kabilesi üzerindeki etkinliği çok güçlüdür ve bu etkinliği zorla değil, içten gelen bir duygu ile kabul ederler⁸⁷.

Aşiret reislerinin en önemli görevi çatışmalarda önderlik etmek, diğer aşiret veya kabilelerle birlikte savaş yürütmektir. Barış olduğu zamanlarda aşiret reisinin fazla bir işlevi yoktur. Bu yüzden kimi zaman bazı reisler, iktidarlarını sağlama almak ve aşiretlerinin birliğini bütünlüğünü korumak ve çapını büyütme amacıyla çatışma ortamı ararlar⁸⁸. Reisin diğer görevlerinden biride kendilerini ziyarete gelen Kürt yada yabancı konukları ağırlamaktır. Bu tür giderleri karşılayabilmek için reis kendi halkından çeşitli vergiler toplar. Ayrıca düğün bayram gibi özel günlerde reise hediyeler sunulması da adettendir. Hırsızlık cinayet gibi olaylarda hakimlik yapması için kendisine başvurulduğunda reis, para cezası kesme hakkına sahiptir ve buda onun için önemli bir güç kaynağıdır⁸⁹.

Aşiret reisi tam bir ataerkil despottur ve otoritesi sınırsızdır. Herkesin malına istediği gibi el koyabilir. Kişilere dayak atılabılır ve gönlü dilerse uyruklarından herhangi birini öldürebilir. Reisin otoritesi kesin ve nihai olmakla beraber reisin üzerinde aşiret yaşlılarının belli bir kontrolü vardır. Bu yaşlıların oyları her zaman ihmal edilemeyen bir ağırlık taşır⁹⁰.

Kürtlerin ulusal bir birlik kuramamalarının temelinde sosyal yapıları yatmaktadır. Aşirete ve reise olan bağlılıklarından dolayı en büyük politik birim olarak devleti değil kendi aşiretlerini görürler. Aşiret reisleri, hükümetle aşirete mensup insanlar arasında bağlantıyı sağladığı için reisin otoritesi devletin otoritesinden daha fazla kabul görmektedir. Bunun yanında reislerin kendi çıkarlarını ve işlevlerini canlı tutabilmek için sürekli bir çatışma ve ortak bir düşman yaratması hatta bazen kan davalarını körüklemesi insanların aşiretin dışına çıkamamalarına neden olmaktadır. Bundan dolayı, aşirete mensup insanlar aşiret dışında bir birlik düşünememekte ve ulusal bilinç oluşamamaktadır. Özellikle Kuzey Irak'ta, insanların kendi aşiretleriyle alakalı partilere oy vermesinin ve diğerlerinin otoritesini kabul etmemesinin temelinde aşiretçilik olgusu yatmaktadır. Bu durum özellikle politik çıkarlar

---

⁸⁶ Th. Bois-V. Minorsky.-D.N. Mac Kenzie, a.g.e., , s.171.

⁸⁷ V.Minorsky, *Kürtler*, İstanbul 1977, s.36.

⁸⁸ M.Bruinessen, a.g.e., s.128.

⁸⁹Th. Bois-V. Minorsky.-D.N. Mac Kenzie, a.g.e., s.172.

⁹⁰Bazil Nikitin, a.g.e., s.216-217.

gündeme geldiğinde Kürtlerin neden bir bütünlük içinde hareket edemediğinin en iyi göstergesidir.

1.5-Kürtlerin Dinî Yapısı

Günümüzde Kürtlerin yaklaşık olarak beşte üçü, Sünnî Müslümanlığın Şafîî geleneğine mensuptur. Müslüman Kürtlerin büyük çoğunluğu mistik sufi tarikatlarından birine bağlıdır⁹¹. Özellikle Kürtler arasında en yaygın olan tarikatlar Kadirî ve Nakşibendî tarikatlarıdır. Her tarikatın başında, halkın bağlılık duyduğu ve kutsal bir kişi olarak kabul edilen bir şeyh vardır⁹². Dini liderler olan şeyhlerin Kürtler üzerinde büyük etkileri vardır. Bazı tarikatlarda ağalıkla dini liderliğin aynı kişide birleştiği de görülmektedir. Ayrıca bazen dini liderlerin, halkın peygambere olan saygı ve sevgisini sömürmek, bunu kişisel etkinliğinin güçlenmesinde kullanmak için düzenledikleri bir takım belgelerle (bunlara şecere denir) kendilerinin peygamber soyundan geldiklerini de öne sürmektedir⁹³. Büyük şeyhlerin çoğu kendilerini şu üç sülaleden birine ait sayar; Ömeri: İkinci halife Ömer'den gelenler, Halidi: İlk büyük İslam komutanlarından olan Halid bin Velid' den ve Abbasi halifelerinden gelenler⁹⁴. Tarikatların dini önderleri olan şeyhler, kendi adlarına çeşitli bölgelerdeki tarikat üyelerini yönlendiren ve onlardan şeyh adına biat alan halife adını verdikleri yardımcılar yetiştirirler⁹⁵. Şeyhlerin, kendilerinin yada tarikatlarının etki alanını genişletmek için atadıkları bu temsilcilerin (halifelerin), bazı tarikatlarda kendi çaplarında birer şeyh haline gelip bağımsız birer öğretmen gibi çalıştıkları ve kendi halifelerini atadıklarına da rastlanır. Buna karşılık bir takım tarikatlarda da bu mümkün değildir. Örneğin Kadirî tarikatında, çok az istisna dışında sadece şeyhin oğulları şeyh olabilir⁹⁶. Kadirî tarikatının halifeleri ne kendileri bağımsız şeyhler haline gelebilirler ne de oğulları kendiliğinden halife olabilirlerdi. Şeyhlik, Berzenci ailesinin tekelindedir. Talabani ailesinin kurucusu Sadate Nehri bir şeyhten icazet alarak şeyh olmuş tek Kürt Kadirî şeyhidir. Oysa Irak'taki Kürtler arasında Nakşibendîliğin yayılmasını

---

⁹¹ Mehrdad R. İzady, a.g.e., s.281.

⁹² Martin van Bruinessen, a.g.e., s.311. "Bazen neredeyse tapınmaya varan bir bağlılık duyulan şeyhlerin ,peygamber,mehdi ve en uç örneklerde Tanrı rolünü üstlenmeleri gayet kolaydır, hatta taraftarları tarafından buna zorlanmaları da mümkündür.Kendilerine gösterilen saygı nedeniyle şeyhler, anlaşmazlıklarda mükemmel birer arabulucudurlar; bu da yine politik etkilerinin artmasını sağlar. Tarikatlar aracılığıyla bütün Kürdistan da kendilerine bağlı dervişlerle ilişkileri vardır ve bu sayede kitleleri harekete geçirebilecek durumdadırlar".

⁹³ V.V. Minorsky, *Kürtler*, İstanbul 1977, s36.

⁹⁴ Martin van Bruinessen, a.g.e., s.308. "Kadiri tarikatı şeyhlerinin hemen hemen hepsi seyyid'dir ve Peygamberlerle kan bağları olduğu için, taraftarlarınca diğer şeyhlerden üstün tutulurlar".

⁹⁵ M.ehrdad R. İzady, a.g.e., s.282

⁹⁶ Martin van Bruinessen, a.g.e., s.318.

sağlayan Mevlana Halid'in bir çok halifesi kendi hakkına sahip şeyhler haline gelerek kendi halifelerini atamış, bu halifelerin bir kısmı da şeyh olmuş ve kendi halifelerini atamıştır⁹⁷.

Şeyhler, Kürtler arasında ondokuzuncu yüzyılda yükselmeye başlamıştır. Osmanlı Devletinin bu dönemde merkezîyetçi politikalar izlemeye başlaması sonucunda Kürtleri idare eden bir çok emirlik ortadan kalkmıştır. Merkezi yönetim tarafından atanan memurların, ortaya çıkan iktidar boşluğunu dolduramaması üzerine Kürt aşiretler arasında anlaşmazlıklar meydana gelmeye başlamıştır. Bu ortam içerisinde şeyhler, kutsal sayılan ve bu yüzden saygı duyulan kişiliklerinden dolayı aşiretler arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk rolünü üstlenen bir denge unsuru haline gelmiştir.

Ondokuzuncu yüzyılda politik önem kazanmış tüm şeyh ailelerinin ortak yanı, bunların aşiretsel örgütlenmenin en yoğun olduğu bir çok küçük aşiretin bulunduğu ve aralarında yoğun kan davasının yada başka aşiretsel çatışmaların var olduğu bölgelerde ikamet etmiş olmasıdır⁹⁸. Şeyhler, anlaşmazlıklarda arabuluculuk etmelerine rağmen kimi zamanda kendi aralarındaki rekabetten dolayı diğer şeyhlerle anlaşmazlığa düştükleri olmuştur.

Bugün Irak'taki Kürtler arasında şeyhlerin etkisi eskisi kadar kalmasa bile tarikatlar hala etkilidir. Bahdinan Kürtleri arasında Nakşibendî tarikatı yaygındır. Soran Kürtleri arasında ise Kadirî tarikatı yaygındır. Soran Kürtleri arasında şeyh Abdülkadir Geylani'nin özel bir yeri vardır. Soranların dini yaşantıları diğer ehli sünnetten farklıdır. Bahdinan Kürtleri de inandıkları Nakşibendî tarikatını, dahası İslam'ı bile çok farklı icra ederler. Hiçbir Barzan köyünde cami yada mescit bulunmaması ve namaz kılana ender rastlanması ile ilgili söylentiler bu yüzden oldukça dikkat çekicidir⁹⁹.

---

⁹⁷ a.g.e., s.336. , ayrıca bkz., a.g.e. , s.332-333. "Mevlana Halid yada Şeyh Halid olarak bilinen Ziyaeddin Halid, Caf aşiretinden sıradan bir Kürt'tü. Sanansaj, Süleymaniye ve Bağdat'taki medreselerde geleneksel dini eğitimi yaptıktan sonra Süleymaniyede molla oldu. Önceleri Nakşibendilerle bir bağlantısı yoktu, fakat ya Hindistan'a giderken ya da bu seyahatten önce Kadiri tarikatına girmesine ön ayak olan Sadate Nehri ailesinin reisi şeyh Abdullah'ın yanında belli bir süre kalmıştı. Halid Delhi'de bir yıl şeyh Abdullahla birlikte eğitim gördü. Nakşibendiliği yayabilmek için icazet aldıktan sonra Irak'a geri döndü ve yaşamını, 1820'de Süleymaniye'den kaçmak zorunda kalarak Şam'a yerleşinceye kadar Bağdat ve Süleymaniye'de sürdürdü.

⁹⁸ Martin van Bruinessen, a.g.e., s.345.

⁹⁹ Hasan Özmen, a.g.m., s.56.

2- KUZEY IRAK'TA KÜRT SİYASÎ HAREKETİ

2.1-Krallık Döneminde Kürtler

İngiliz yetkililer, Irak'ta kurdukları manda yönetimi altında Kürtlere boyun eğdirip onları yönetmek üzere bir Kadirî ailesi olan Berzenciler'e mensup şeyh Mahmud'u seçmişlerdi. Ancak şeyh Mahmud İngilizlere boyun eğmek yerine 1922'de kendi krallığını ilan edip ayaklanmıştı. Şeyh Mahmud'un üssü Güney Kurmançisi'nin konuşulduğu yerler olmuştur¹⁰⁰. Lakin Berzenci'nin ayaklanması bütün Kürtler arasında destek bulamamış ve ayaklanma sonunda başarısız olmuştur.

Daha sonraki yıllarda Irak'ta Kurmançi konuşulan kuzey kesimde Barzanilerin dini önderi, aynı zamanda Molla Mustafa Barzani'nin ağabeyi ve Nakşibendî tarikatının lideri olan Şeyh Ahmed komutasında yeni bir ayaklanma başlamıştır¹⁰¹. Barzan bölgesinde Irak hükümetine karşı düzenledikleri bir çok ayaklanmadan sonra Barzani kardeşler teslim olmaya zorlanarak 1936'da Süleymaniye'ye sürgün edilmiştir. Süleymaniye'deki sürgün döneminde Barzani Kürt düşünür ve politik yazarları ile iletişim kurarak el altından He'wa'yı (Umut) 1939 kurmak için bir araya gelmişlerdir. He'wa hem sağ hem sol kanadı içeren nispeten geniş tabanlı bir parti olmuştur. He'wa'nın yanında Irak Komünist Partisi kurulduğu 1934 yılından beri aktif hale gelmiştir. İlk Kürt siyasi gazetesi olan Azadi, Irak Komünist Partisi üyeleri tarafından hazırlanmıştır. Irak Komünist Partisi, Irak'taki Kürt sorunu hakkında politika geliştiren ve self-determinasyon temelinde otonomiye öngören ilk ulusal siyasi parti olmuştur. Barzani, Temmuz 1943'te Süleymaniyeden kaçarak Barzan'a geri dönmüş ve yeni bir ayaklanma planlayarak İngiliz yetkililerin Kürt otonomisi için desteğini sağlamaya çalışmıştır¹⁰².

Bu süre içinde İngiliz Büyükelçi Cornwallis, Nuri el-Said'i Barzani ile temas'a geçmesi için cesaretlendirmiştir. Bir sene kadar hakim olan sessiz bir ara dönemden sonra (Haziran 1944-Nisan 1945) Irak hükümeti Irak'ın kuzeyinde hakimiyeti yeniden kurmak için harekete geçmiş ve Molla Mustafa Barzani'nin kayınpederi olan Mahmud Ağa Zebari'nin de desteğiyle, Irak askerleri ekim 1945'te Barzani'yi Iraktan İran'a kovmuştur. Bundan sonra Kürt mücadelesi Irak'ın dışına taşınmış ve İran'da Urmiye gölü çevresinde

¹⁰⁰ Mehrdad R. İzady, a.g.e., s.137.

¹⁰¹ a.g.e., s.138.

¹⁰² Marion Farouk Sluglett-Peter Sluglett, *Iraq Since 1958 From Revolution to Dictatorship*, London 1987, s.27.

küçük bir yer olan Mahabad etrafında toplanmıştır. Molla Mustafa Irak'tan İran'a girdiği sıralarda Gazi Muhammed ve arkadaşları ise İran KDP'sini kurmaya çalışıyorlardı¹⁰³.

He'wa, Barzani isyanından yararlanmaya çalıştıysa da başarısız olmuştu. İsyanı Milliyetçi bir ayaklanmaya dönüştürmeyi başaramamışlardı ve İsyan sadece bir aşiret ayaklanması olarak kalmıştı. Barzani isyanı aynı zamanda He'wa içerisindeki gerginlikler içinde bir katalizör işlevi görmüştü. Bundan sonra da He'wa, bir parti gibi çalışmayı bırakıp dağılmıştır. Bu seferde bir kısmı IKP içerisinde olmak üzere çok sayıda küçük grup oluşmuştur. Bunlar arasında en önemlisi Surish (Devrim) adlı dergileriyle tanınan bir Kürt Komünist gruptur. Bir halk cephesi olmayı amaçlayan Rizgari Kurd (Kürt Kurtuluşu) adlı yeni partinin 1945'te kurulmasında da önemli rol oynamıştır fakat bu partide kısa ömürlü olmuştur¹⁰⁴.

Hiçbir zaman resmi bir parti programına sahip olmayan He'wa'nın tersine, Rizgari Kurd açıkça bir biçimde özgürlük istemiştir. Rizgari Kurd, Ocak 1946'da Kürtlerin kendi kaderini tayin ve egemenlik hakları için Birleşmiş Milletlere resmen başvurmuştur¹⁰⁵.

İran'da, 1946 yılında Mahabad bölgesinde Mahabad Cumhuriyeti kurulmuştur. Mahabad'ın lideri Gazi Muhammed ile Molla Mustafa arasında çeşitli anlaşmazlıklar vardı. Bu yüzden Molla Mustafa Barzani ve bir Shurish delegesi olan Hamza Abdullah tarafından Irak'ta bir Kürt Demokratik Partisi kurulmaya çalışılıyordu. Ancak bu hem Rizgari hem de Shurish içerisinde bölünmelere neden olmuştu ve neticede Shurish kendini feshetmişti. Büyük bir çoğunluk yeni kurulmak istenen partiye katılmayı tercih ederken kalan diğer kısımda IKP'ye katılmıştı. Rizgari içindede aynı şeyler olmuş üyelerin bir kısmı IKP'ye bir kısmı da Hizb al Taharrur al Watani'ye (Ulusal Kurtuluş Partisine) katılmıştı¹⁰⁶.

Mahabad'ın çöküşüyle birlikte Barzani Sovyetler Birliği'ne sığınmış ve 1958 yılına kadar burada kalmıştır. İbrahim Ahmed'te Mahabad'ın çöküşüyle birlikte Irak KDP'ye katılmıştır. Barzani SSCB deyken işleri Ahmed yürütmüş 1951 yılında Hamza Abdullah'ı kovduktan sonra da partinin genel sekreteri olmuştur¹⁰⁷.

---

¹⁰³ Marion Farouk Sluglett-Peter Sluglett, a.g.e., s.28, ayrıca bkz. David Mc Dowall, a.g.e., s.392. Barzani'ye karşı ordu başlangıçta kayıp vermiş fakat daha sonra dost aşiretleri özellikle Baradustileri kullanarak kısa süre içinde Molla Mustafa'yı savunmaya çekilmek zorunda bıraktı. Eylülde Zebariler eski müttefiklerine karşı, orduya yardımcı olmaları karşılığında kendilerine çıkarılan bütünlüklü bir aftan yararlanarak hükümetin yanına geçtiler. Molla Mustafa onları hiç affetmedi. Molla Mustafa sürgündeyken Kürt davasına ihanet edenlerden intikam almaya yemin etti. Bunlar; Baradustilerden Şeyh Raşid, Zebarilerden Mahmud ve Ahmed ağa Zebari ile Surçilerden Ragıp ağaydı.

¹⁰⁴ David Mc Dowall, a.g.e., s.394.

¹⁰⁵ a.g.e., s.395.

¹⁰⁶ a.g.e., s.397-398.

¹⁰⁷ Marion Farouk Sluglett-Peter Sluglett, a.g.e., s.30.

2.2- Cumhuriyet Döneminde Kürtler

Abdülkerim Kasım'ın, 14 Temmuz 1958 yılında Irak krallığını bir darbe ile devirerek, yerine Irak Cumhuriyetini kurmasının ardından meydana gelen değişiklikler Kürtler içinde bir dönüm noktası olmuştur. O zamana kadar el altından yürütülen KDP yasal ilan edilmiş ve SSCB'de sürgünde bulunan Barzani Kasım tarafından Irak'a çağırılmıştır.

Irak'ta 27 Temmuz 1958'de geçici anayasa yayınlanmıştır. Bu anayasa ile ülkedeki siyasi özgürlükler güvence altına alınmıştır. Anayasada Kürtlerle ilgili olarak şu maddeler yer almıştır:

Irak toplumu bütün vatandaşların tam bir işbirliğine ve vatandaşların hukuk ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi esasına dayanır. Araplar ve Kürtler bu ülkede kardeş ve ortak olup anayasa onların bölünmez Irak içindeki ulusal haklarını garanti altına almaktadır¹⁰⁸.

Barzani'nin SSCB'den dönmesinden bir kaç sene önce çoğunlukla Soranice konuşan şehirli aydınlardan oluşan KDP'nin yönetim kurulu, Barzani'ye partililerin fahri başkanı olması teklifinde bulunmuşlardır. Barzani bu teklifi kabul etmiştir fakat SSCB'den dönünce KDP ile arasında rekabet başlamıştır. Kürtlerin desteğine ihtiyacı olan ama aynı zamanda güçlenmelerini istemeyen Kasım bu rekabeti kullanmıştır¹⁰⁹. KDP ile Barzani ve diğer aşiretler arasındaki çatışmalar neticesinde Kasım ile Barzani arasındaki ilişkide giderek kötüleşmiş ve taraflar birbirlerine şüphe ile yaklaşmaya başlamıştır.

Kasım 1960 yılında Kürt partilerin faaliyetlerini yasaklamış böylece Kürtlerle Kasım arasındaki barış ortamı sona ermiştir. Barzani liderliğinde geniş çaplı bir ayaklanma başlatan Kürtler bir çok yeri hükümetin elinden alarak kendi hükümetlerini kurduklarını açıklamışlardır¹¹⁰. Kürtlerle yaptığı mücadeleden zararlı çıkan Kasım olmuştur ve 1963 yılında yapılan bir darbe ile devrilmiştir.

Kasım'ın devrilmesinden sonra Kürtler, Devrim Komuta Ulusal Konseyi (DKUK) ve onun Nasırcı Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif ve Baasçı Başbakan Ahmet Hasan el Bakr ile oluşturduğu hükümete destek vererek, ateşkes yapılmasını, yaralılara tazminat ödenmesini, Kürtlere işkence yapanların ordudan atılarak cezalandırılmasını ve özerkliğin resmen ilan edilmesini istemiştir¹¹¹.

Abdüsselam Arif, 10 Şubat 1964'te KDP'yi bypass ederek Barzani ile direkt görüşmelere başlamış ve Barzani ile bir anlaşma imzalamıştır. Celal Talabani ile İbrahim

¹⁰⁸ İzzetullah İzzeti, a.g.e., s.259.

¹⁰⁹ Martin van Bruinessen, a.g.e., s.49.

¹¹⁰ İzzetullah İzzeti, a.g.e., s.259.

¹¹¹ David Mc Dowall, a.g.e., s.419.

Ahmet bu anlaşmayı reddederek Barzani'yi suçlamışlardır. Barzani ile yapılan 10 Şubat anlaşması özerklikten uzak bir anlaşmaydı ve sadece Barzani ile Arif'e çeşitli amaçları için nefes alacakları bir zaman vermiştir. Bu durum Barzani'ye KDP' yi sıkıştırma olanağı verirken Arif'te orduyu güçlendirip yeniden organize etmiştir¹¹².

Kürtler arasında süregelen bir bölünmüşlük vardı. Özellikle Barzani ile Talabani-Ahmet çevresindeki rekabet bütün Kürtler asına yayılmaya başlamıştı. Talabani ve KDP önde gelenleri kendi konumlarını savunurken, Barzani de aşiret ve dini liderleri bir araya getirmeye çalışıyordu. Ahmet ve birkaç arkadaşı Kürt özerkliği ilkesine dönülmesini istemiş ancak Barzani böyle bir isteği kabul etmemiştir¹¹³. Zira Barzani'nin buradaki asıl amacı, özerklikten ve Kürtler için mücadeleden çok kendi konumunu güçlendirmek olmuştur. Bu yüzden Barzani, Ahmet ve grubuyla hareket etmek yerine onlarla rekabet etmeyi yeğlemiştir. Bu rekabetten ötürü de KDP'ye kendi adamlarını yerleştirmiştir.

Ahmet, KDP'nin 6. kongresini düzenlediğinde çok az kişi katılmış katılanlarda Barzani'nin Bağdat'la yetkisi bulunmadığı halde tek taraflı bir anlaşma yapmasını kınayan bir sonuç bildirgesi çıkarmışlardır. Akabinde, Talabani ve Ahmet, Barzani ile bir araya gelerek çoğunluk sağlanamadığından yeniden yapılacak kongre için tarafsız bir komite kurulması konusunda anlaşmışlardır. Fakat Barzani kendi kongresini yaptı ve kongreye katılmak için gelen Ahmet-Talabani grubunun üyeleri hemen tutuklanmıştır. Kongre, Molla Mustafa Barzani'nin önderlik ettiği KDP peşmergeleri ile aşiret liderlerinden oluşan bir ulusal devrim komuta konseyi kurmuş birkaç gün sonrada oğlu İdris'i, Talabani, Ahmet ve yandaşlarını İran'a sürmesi için üzerlerine yollamıştır. Arif, çıkardığı geçici anayasada Kürtlerin isteklerine tam olarak cevap vermiyordu. Bunun üzerine Barzani, 10 Şubat'ta dile getirmediği istekleri talep etmeye başlamıştır. Bu taleplerin en önemlisi özerklik istemi olmuştur (Kerkük ve Hanekin'in de özerk bölgeye dahil olmasını istemişlerdir). Bu yeni talepler Arif ile Barzani arasında gerginlik yaşanmasına neden olmuştur. Bu arada Barzani, Ahmet ile Talabani'nin geri dönmesine izin vermiştir. Irak devletine karşı silahlı mücadele yeniden başlamış ama yine bir netice elde edilememiştir¹¹⁴.

Abdüsselam Arif'in bir helikopter kazası sonucu ölmesi üzerine yerine kardeşi Abdurrahman Arif geçmiştir. Abdurrahman Arif tarafından 1995'te başbakanlığa atanan Bazzaz Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak ve barışı sağlamak için harekete geçmiştir. Bu arada İran tarafından para yardımı yapılan ve aynı zamanda silahlandırılan Barzani ve

¹¹² Marion Farouk Sluglett-Peter Sluglett, a.g.e., s.103.

¹¹³ David Mc Dowall, a.g.e., s.424.

¹¹⁴ a.g.e., s.424-425.

yandaşları ile Irak ordusu arasında mücadele başlamıştır. El-Bazzaz 15 Haziran 1966'da radyo ve televizyonlarda Kürtlerin ulusal haklarını tanımaya hazır olduğunu belirtmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra 28 Haziranda Irak içinde Kürtlerin ayrı bir ulus olduğunu belirten deklarasyonu ilan etmiştir¹¹⁵.

Ahmet ve Talabani, 1965'te ordu ile çatışma sırasında Molla Mustafa Barzani'ye yardım etmişlerdir. 1966 yılına geldiklerinde ise Barzani ile ilişkilerini keserek hükümetin yanında yer alarak Jash (sıpa) diyerek küçük gördükleri kişilerle, Barzani'nin deyimiyle yeni paralı askerlerle omuz omuza savaşmaya başlamışlardır¹¹⁶. Ahmet ve Talabani'nin hükümetin yanında yer alarak Kürtlere karşı savaşması daha sonra onların Kürtler tarafından ihanetle suçlanmasına yol açmıştır.

Baascı Hasan el-Bakr (1963'te başbakanlık görevinden alınmıştı), 17 Temmuz 1968 yılında iktidarı ele geçirip Saddam Hüseyin'i cumhurbaşkanlığı yardımcılığına getirmiştir. Kürtler ile yeni yönetim arasında çatışmalar 1969 yılında tekrar başlamıştır. Bu çatışmalar Barzani ve el-Bakr arasında uzun süren görüşmeler sonucunda 11 Mart 1970'te imzalanan anlaşmayla son bulmuştur¹¹⁷.

İmzalanan 11 Mart anlaşması sadece Kürtlere barış ve özerklik vaadi getirmekle kalmayıp aynı zamanda Barzani'nin Iraktaki nüfuzunu da pekiştirmiştir. Böylece 1966'da Barzani'yle ilişkilerini kesen Ahmet ve Talabani cephesi ile düşman aşiretlerin geçici olarak onunla uzlaşmaktan başka seçenekleri kalmamıştır. Celal Talabani 1975 yılına kadar Barzani'nin Suriye ve Beyrut temsilcisi olmuştur. Kürtler tarafından kabul edilen 11 Mart anlaşmasının uygulanabilmesi için dört yıllık bir süre öngörülmüştü. Bazı maddelerin

---

¹¹⁵ Farouk Sluglett, a.g.e., s.104.

¹¹⁶ David Mc Dowall, a.g.e., s.428.

¹¹⁷ İzzetullah İzzeti, a.g.e., s.260.ayrıca bkz. David Mc Dowall, a.g.e., s.437-438. "Anlaşmanın başlıca maddeleri şunlardır:1. Arap dilinin yanı sıra Kürt dili de Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde resmi dil olacaktır; Kürtçe bu bölgelerde verilecek eğitimin ana dili olacak ve Irak'ın diğer yerlerinde ikinci dil olarak öğretilecektir
2.Kürtler kabinede ve ordudaki üst düzey ve hassas görevlerde dahil olmak üzere hükümete bütünüyle katılacaklardır.
3.Kürtçe eğitim ve kültür teşvik edilecektir.
4.Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde tüm yetkililer Kürtlerden oluşacak yada Kürtçe bilecektir.
5.Kürtlerin kendi öğrenci, gençlik, kadın ve öğretmen örgütlerini kurması serbesttir.
6.Kürtistan'ın kalkınması için fon ayrılacaktır.
7.Şehit ailelerine ve yoksulluk, işsizlik yada evsizlik çekenlere maaş bağlanacak ve yardım edilecektir.
8.Kürtler ve Araplar eski yerleşim yerlerine döneceklerdir.
9.Toprak reformu uygulanacaktır.
10.Anayasa'da değişiklik yapılacak ve "Irak halkı iki ulustan, Arap ve Kürt uluslardan oluşur maddesi eklenecektir.
11.Radyo istasyonu ve ağır silahlar hükümete iade edilecektir.
12.Başkan yardımcılardan biri Kürt olacaktır.
13.Vilayetler yasası bu deklarasyonun özüne uygun bir şekilde değiştirilecektir.
14.Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeler bir özyönetim birimi oluşturulacak şekilde birleştirilecektir.15.Kürt halkı yasama yetkisini Irak'taki nüfusuna uygun bir oranda paylaşacaktır.
15.Kürt halkı yasama yetkisini Irak'taki nüfusuna uygun bir oranda paylaşacaktır."

uygulanması için harekete geçilmiş toprak reformu yapılmış, Kürtçe eğitim konusunda ilerlemeler kaydedilmiş, okullar açılmış ve bir Kürt bilimleri Akademisi kurulmuştu. Özerk Kürt bölgesi için ise hükümet daha yavaş hareket etmiş ve bir süre sonra buralara Arapları yerleştirmeye başlamıştır¹¹⁸.

Barzani, Kerkük'ün özerk bölgeye dahil olmasını istemiş lakin 1930 ve 1940'lı yıllarda bölgede esas olarak egemen olan etnik grup Türkmenler olmuştur. Petrol sanayisinin gelişmesiyle birlikte iş bulabilmek için Kürtlerin buraya gelmesiyle Kürtlerin nüfusu artmaya başlamış buna rağmen 1959 yılında 150.000 kişilik nüfusun yarısı Türkmenlerden, yarısından biraz azı Kürtlerden ve kalanlarda Arap, Süryani ve diğer gruplardan oluşmuştur¹¹⁹.

KDP ve Baas arasında 1971 yılına gelindiğinde gerginlik yaşanmaya başlanmış ve iki parti arasında bir süre sonra güven yitirilmiştir. Bunu nedeni, 14.madde gereği tartışmalı bölgelerde aralık 1970'te yapılması planlanan nüfus sayımının karşılıklı anlaşmayla ilkbahar'a ertelenmesi fakat ilkbahar geldiğinde de bu sayımın tek taraflı olarak belirsiz bir tarihe ertelenmesi olmuştur. Molla Mustafa, hükümeti Kerkük Hanekin ve Sincar gibi tartışmalı bölgelere Arapları yerleştirmekle suçlamış ve sayım sonuçları bu bölgelerde çoğunluğun Arap olduğunu gösterirse bu sayımı kabul etmeyeceğini bildirmişti. Nitekim Molla Mustafa Barzani 1965 sayım sonuçlarını kabul etmemiştir. Hükümet 1957 sayımlarının uygulanmasını önerdiğinde ise Barzani, bu öneriyi sonuçlarının vilayette sayıca üstün olan Türkmenlerin Kerkük'te hala üstünlüklerini koruduğunu göstermesinden dolayı reddetmiştir¹²⁰.

İran, 1972'de Barzani'yi maddi ve lojistik bakımdan destekliyordu. Baas'ın, 1972'de Irak petrollerini millileştirilmesiyle birlikte CIA'de Kürtleri gizlice desteklemeye başlamıştır. Barzani, 1973'te *The Washington Post*'a şu beyanda bulunmuştur: "Eğer ABD bizi kurtlardan korursa, ABD politikaları doğrultusunda hareket etmeye hazırız. Yeterli destek verildiği takdirde petrol yataklarının denetimini ele geçirebilir ve kullanım haklarını bir Amerikan şirketiyle paylaşabiliriz"¹²¹. O dönemde söylenen bu sözler 2003'te Amerikanın bölgeyi işgal etmesinin ardında yatan nedenlerden biridir. Resmi olarak bir açıklama yapılmasa bile bugün Irak petrollerinin pay edildiği ve ABD ile İsrail şirketlerinin gayri resmi bir şekilde bu petrolü işlettiği şeklinde iddialar ileri sürülmektedir.

¹¹⁸ Martin van Bruinessen, *Ağa,Şeyh,Devlet*, s.53.

¹¹⁹ David Mc Dowall, a.g.e., s.408.

¹²⁰ a.g.e., s.440.

¹²¹ a.g.e., s.445.

Irak hükümeti, 11 Mart 1974'te Kerkük ve Hanekin'i dışarıda bırakan bir özerklik yasası çıkarmış, Barzani de bu yasaya itiraz etmiştir. Silahlı mücadeleye tekrar başladığı taktirde ABD ve İran'ın kendisini destekleyeceğini düşünmüştür. Barzani'ye sunulan özerklik yasası aslında Kürtler için önemli bir kazanım olabilirdi. Fakat Barzani, Kerkük'ten gelecek petrol gelirlerinden yoksun olacak bir özerk bölgenin yaşam şansı olmadığını iyi bildiğinden dolayı bu anlaşmayı reddetmiştir.

Barzani'nin bu kararı Kürtler arasındaki görüş ayrılıklarını tekrar ortaya çıkarmıştır. KDP'nin üç önemli üyesi merkez komiteden Haşim Aqrawi , Molla Aziz ile hem siyasi büro üyesi hem de ordu komutanı olan Aziz Aqrawi Irak'ın emperyalist düşmanlarıyla ittifak yapılmasının ve IKP ile yapılan çatışmanın rahatsızlığını dile getirdiği zaman Barzani tarafından partiden atılmışlardır. Bu grup, özerklik yasasının önerilebilecek en iyi yasa olduğunu ve desteklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Barzani'ye karşı çıkan sadece bunlar olmamıştır. Barzani'ye en büyük darbe oğlu Ubeydullah, babasının bütün petrolüyle birlikte tüm Kerkük bile verilse, özyönetim uygulanmasını istemediğini, özerklik yasasının onun elinde olan her şeyi alacağını, halbuki onun kayıtsız şartsız yönetimi elinde bulundurmak istediğini söyleyerek ve onu toprak reformunu uygulamamakla suçlayarak kendisinden ayrılmıştır¹²².

Barzani ve Hükümet arasında çatışmalar tekrar başlamıştır. Bu sefer Kürtler de çok sayıda ağır silah vardı ve yabancı uzmanlarca eğitilmişlerdi. Buna ek olarak İran, bu savaş boyunca Kürtleri desteklemeye devam etmiştir. Irak, bu durum karşısında İran ile anlaşma yollarını aramaya başlamıştır. Cezayir'de, 6 Mart 1975'te yapılan OPEC konferansı sırasında Saddam Hüseyin ve İran Şahı arasında yapılan resmi anlaşmayla İran, Kürtlere verdiği desteği kesmiştir¹²³.

Bu arada yurt dışındaki Kürt siyasi liderleri, Barzani'nin KDP' sinin yerine geçmek ve yeni hareketlere önderlik etmek amacıyla örgütler kurdular. İran'da Barzani'nin oğulları ve

---

¹²² David Mc Dowall, a.g.e., s.450. , anlaşmazlığa neden olan maddeleri için bkz. a.g.e. , s.449. “ 1. 1957 Nüfus sayımına göre Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeler olarak tanımlanan Kürdistan, 11 Mart anlaşması doğrultusunda Irak'ın ayrılmaz bir parçası olarak özerklikten yararlanacak, başkenti Erbil olacaktır.

5/6.Bölge ,devletin mali bütünlüğü içerisinde özerk bir mali birim olacaktır.Bütçesi Devletin konsolide bütçesi içinde yer alacaktır.

13.Cumhurbaşkanı bir yürütme meclisi oluşturulması için Yasama Meclisinin bir üyesini tayin edecektir.Cumhurbaşkanı Yürütme Meclisi'nin başkanını istediği zaman görevden alabilir, bu taktirde Yürütme meclisi feshedilecektir.

17.Bölgedeki polis, güvenlik ve uluslar arası kuruluşlar İçişleri Bakanlığındaki genel müdürlüklere bağlı olacak ve personeli Irak Cumhuriyetinde uygulanan yasa ve yönetmeliklere tabi olacaktır.

18.Bölgede merkezi otoriteyle ilgili daireler bağlı buldukları bakanlıkların altında oluşturulacak ve bu bakanlıkların yönetmeliklerine tabi olacaktır.

19.Özerk organların kararlarının yasalara uygunluğu Irak Yüksek Mahkemesi tarafından denetlenecektir.”

¹²³Martin van Bruinessen, a.g.e., s.54-55.

bazı müttefikleri (Sami Abdurrahman) yeni bir KDP için “KDP Geçici Komutanlığı”, Suriye’de ise Celal Talabani Kürdistan Yurtseverler Birliğini (KYB) örgütlediler¹²⁴.

KYB, iki Iraklı grubun oluşturduğu bir örgüttü. Bunlardan biri Neçirvan Mustafa Amin’in önderliğindeki gizli bir Marksist-Leninist grup olan Komala, diğeri ise yaman bir savaşçı ve Talabani’nin 1964’ten beri mücadele arkadaşı olan Ali Askari ve Resul Mamand önderliğindeki Kürdistan Sosyalist Hareketiydi. Bu gruplar, Irak’taki isyanın feodal, aşiretçi, sağcı, burjuva ve kapitülasyoncu Kürt liderliğinin beceriksizliği nedeniyle sona erdiğini söylüyorlardı¹²⁵.

KYB ile KDP geçici komitesi arasında Nisan 1978’de bir çatışma çıktı. Talabani’nin adamları Sami’nin karargahına saldırdılar ancak geri çekilmek zorunda kaldılar. Ertesi sene Sami Abdurrahman Barzani kardeşlerden ayrılarak kendi partisini, Kürdistan Demokratik Halk Partisini (KPDP) kurdu. Rakibi Mahmud Osman’da kendi örgütünü kurmuştu. Daha sonraları KYB’den ayrılan bir grupla birleşerek Irak Kürdistan Sosyalist Partisini kurdular¹²⁶.

Mola Mustafa Barzani’nin 1979 yılında ölmesi üzerine yerine oğlu geçmiştir. Bunun yanında Hasan el-Bakr’ın istifası üzerine Saddam Hüseyin Cumhurbaşkanı olmuştur.

2.3-İran-İrak Savaşı Döneminde Kürtler

İran’da 1979 yılında rejim değişikliği olmuş, İran Şahı Rıza Pehlevi devrilerek yerine o sırada Fransa’da sürgünde bulunan Ayetullah Humeyni geçmiş ve İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu arada İran’daki rejim değişikliğinden rahatsız olan Saddam Hüseyin, 1975 Cezayir anlaşmasının yetersiz kaldığını ve İran’ın Iraktaki Kürtleri kışkırttığını bahane ederek İran’a savaş ilan etmiştir.

İran-İrak savaşı sırasında İran, Irak KDP’sini desteklemiştir. Bu durum ise KDP’nin rakibi olan KYB ve İKDP’nin kimi zaman işbirliği yapmalarına neden olmuştur. İKDP 1983’te, İran destekli İKDP kuvvetleri tarafından saldırıya uğradığında KYB, kendi birliklerinden bazılarını İKDP’ye destek için göndermiştir¹²⁷.

KYB, 1983’te Bağdat ile görüşmeye başlamış ve bir takım taleplerini dile getirmiştir. Fakat başta ABD olmak üzere bir çok ülkenin özellikle Şii devrimine sıcak bakmayan Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi bölge ülkelerinin de desteğini alan Saddam Hüseyin bu talepleri

¹²⁴ Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.192.

¹²⁵ David Mc Dowall, a.g.e., s.457.

¹²⁶ Martin van Bruinessen, *Ağa,Şeyh,Devlet*, s.57.

¹²⁷ Martin van Bruinessen, a.g.e., s.68.

yerine getirmemiştir. Amerika, Irak-İran savaşının başlamasıyla, gerek bölgedeki ekonomik kaynakların kontrolünün yeni İran Yönetimine geçmesi ve gerekse o dönemde Sovyetler Birliği'nin savaştan istifade ederek Hürmüz Boğazına yerleşme ihtimali endişesiyle, Irak'ın savaştan galip ayrılması veya en azından tamamen mağlup edilmemesi için büyük gayretler sarf etmiştir. Irak'a silah satışı ve hatta Irak'ın terörü destekleyen ülkeler listesinden silinerek, kolay kredi ve silah alması gibi imkanlar sağlanmıştır. Böylece, kimyasal malzemeler dahil, silah malzemesi ve teknoloji transferi elde eden Irak silah programları geliştirebilecek kabiliyete ulaşmıştır¹²⁸.

İran da körfez savaşı sırasında Irak Kürtleri arasında İslami partiler kurmaya çalışarak bunları silahlandırmıştır. Irak'ta, İran desteğiyle kurulan İslami Direniş Yüksek Şurası'nın tek Kürt üyesi Şeyh Muhammed Necib Berzenci olmuştur. Bir diğer partide daha önce Celal Talabani'yle işbirliği yapan Abbas Şabak tarafından 1980'de kurulan "Kürt Müslüman Ordusu" idi. KYB, bu grubun kendi bölgesindeki faaliyetlerine izin verdiyse de üzerlerinde bariz bir nüfuz elde etti. KYB 1983'te bütün silahlarına el koyduktan sonra, Kürt Müslüman Ordusu dağıldı¹²⁹.

Irak'ta güçlenen en önemli siyasi Kürt partisi "Kürt Hizbullahları" olmuştur. İran'da 1974'ten beri mülteci olarak yaşayan Şeyh Halid, Barzani'nin şeyhi ve şeyh Ahmed'in ardılı idi. Şeyh Halid aynı zamanda İdris ve Mesud Barzani'nin hem ana hem de baba tarafından kuzeniydi. İran tarafından 1985'te silahlandırıldı ve Irak'a geri döndü¹³⁰.

Mesud Barzani ve Celal Talabani bir koalisyon oluşturmak amacıyla 1986'da Tahran'da bir araya geldiler. KDP ve KYB, şubat 1987'de bir Kürdistan Ulusal Cephesi ve bununda ötesinde bir Irak Ulusal Muhalefet Cephesi kurmaya çalışacaklarına dair bir ortak bildiri yayımladılar. Askeri alanda kuvvetlerini birleştirme sözü verdiler. Bu istekleri, Mayıs 1987'de en tanınmış beş Kürt grubu olan KDP, KYB, KSB, PASOK ile Emek Partisi, IKP ve Süryani Demokratik Hareketinden oluşan Kürdistan Cephesinin kurulmasıyla gerçekleşmiştir¹³¹.

Irak ile Kürtler arasında çatışmalar yine devam etmiştir. Irak'ın kuzeyinden sorumlu olan ve aynı zamanda Saddam Hüseyin'in kuzeni olan Ali Hasan el-Macid, 1988 yılında Kürtlere karşı kimyasal silah kullanmıştır. Halepçe katliamı olarak bilinen bu olay bir çok Kürt'ün ölümüne yol açmış ve el-Macid bu olaydan sonra kimyasal Macid olarak tanınmaya

---

¹²⁸Zekeriya Kurşun. "Osmanlı'dan Amerika'ya Tanımlanamayan Ülke: Irak", *Irak Dosyası I*, haz.Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan, İstanbul 2003, c.I, s.24.

¹²⁹Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.317

¹³⁰Martin van Bruinessen, *Ağa,Şeyh, Devlet*, s.69.

¹³¹David Mc Dowall, a.g.e., s.469.

başlamıştır. Bugün Uluslararası İnsan Haklarından bahseden hiçbir ülke bu olay olduğu zaman gereken tepkiyi vermemiş sadece Irak'ı kınamakla yetinmişlerdir. Oysaki Irak, İran-Irak savaşının başında ABD'nin yaptığı maddi destek ve silah yardımları sayesinde kimyasal silah geliştirebilecek düzeye gelmiştir. ABD-Irak ticaretinin 1982-1989 yılları arasında sıfırdan 3.6 milyar dolara ulaşması bu desteğin boyutunu göstermektedir. Aynı süre içinde sadece nükleer, kimyasal ve uzun menzilli füze programlarını geliştirmesi için Irak'a yaklaşık 750 milyon dolarlık imkan sağlamıştır. Aynı şekilde gelişmiş Avrupa devletleri de Irak'a benzeri yönde desteklerini sürdürmüşlerdir. İngiltere 1989 yılına kadar Irak'a 450 milyon sterlinlik mal satmıştır. Almanya, biyolojik ve kimyasal silah üretiminde kullanılan malzemeler satarken, Fransa da nükleer teknoloji desteği sunmuştur. Bu sırada Irak dünyanın en borçlu ülkeleri listesine girmiştir¹³². İran ile Irak arasındaki savaş Birleşmiş Milletlerin arabuluculuğu ile 1988 yılında sona ermiştir.

2.4- Körfez Savaşından İşgal Dönemine Kürtler

Saddam Hüseyin, 1990 yılında Kuveyt'i Irak'ın 13.vilayeti olduğunu öne sürerek işgal etmiştir. BM Güvenlik Konseyi Irak'a ambargo uygulayarak Saddam Hüseyin'in Kuveyt'ten çıkmasını istemiştir. Saddam Hüseyin geri çekilmeyince Amerikanın başını çektiği Körfez hareketi başlamış ve Saddam bir sene sonra 1991 yılında BM'nin önerdiği ateşkes anlaşmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu anlaşma, özellikle Kürtler için bir dönüm noktası olmuştur. Anlaşma gereğince 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyinde uçuşa yasaklanmıştır. Böylece Irak'ın kuzeyinde Kürtler için kurtarılmış bir bölge oluşturulmuştur. Özellikle 2003'te Koalisyon güçleri tarafından işgal edilen Irak'ın, uçuşa kapalı olan bu kuzey kesiminde, Irak'ın diğer bölümlerinde yaşanan su ve gıda sıkıntısının yaşanmaması oldukça dikkat çekmiştir.

Körfez savaşı sonrasında ilk defa Kürtler, kurtarılmış bölgede seçimle bir parlamento kurmak için harekete geçmişlerdir. Seçimler 19 Mayıs'ta nispi temsil sistemine göre yüzde yedi barajıyla yapılmıştır. Emekçi Parti üç koltuk karşılığında seçime KYB listesinden katılırken Pasok, KSP ile birleşmiştir. Diğer küçük İslamcı gruplar (Kürt Hizbullahı ve Kürdistan Din Adamları Birliği) İslamî Hareket adı altında birleşerek seçime katılmıştır¹³³.

¹³² Zekeriya Kurşun, a.g.m., s.25.

¹³³ David Mc Dowall, a.g.e., s.505., bknz. a.g.e., s.513.1992 seçimleri İslamcı duygunun en zayıf olduğu yerlerin en muhafazakar ve aşiretlerin en yaygın olduğu bölgeler (Dohuk ve Erbil), en güçlü olduğu yerlerin ise Süleymaniye ve Kerkük gibi en gelişmiş bölgeler olduğunu göstermiş, İslami Hareket buralarda oyların sırasıyla yüzde 8'ini ve yüzde 6'sını almıştı. Bu durum Kadiri ve Nakşibendi tarikatlarının muhafazakar alternatifleri

Yapılan seçimler sonucunda KDP oyların %45'ini, KYB ise %44'ünü almıştır. KYB ilk başta seçim sonuçlarına itiraz etmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra KDP ve KYB'ye 50'şer milletvekili Hıristiyan azınlığa ise 5 milletvekili verilmesi kararlaştırılmıştır. Soran bölgesinde Talabani'nin, Kurmançi bölgesinde ise Barzani'nin kesin üstünlüğü vardı. Meclis ilk toplantısını 4 Haziran 1992'de Erbil'de yapmıştır. Kabinede KDP, KYB, Emekçiler Partisi, Demokratik Asuri Hareketi ve Irak Komünist Parti vardı. Böylece Irak'ta hukuki değil ama fiili anlamda bir devlet kurulmuştur¹³⁴. Fakat Kürtler arasındaki anlaşmazlıklar yavaş yavaş tekrar ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk olarak KYB ile başını Molla Osman Abdülaziz'in çektiği İslamî Hareket arasında, daha sonrada KDP ve KYB arasında çatışma başlamıştır. KYB ile İslamcı Hareket arasında Ekim 1993'te patlak veren çatışmalar 1994 başlarına kadar ara ara devam etmiştir. Her iki tarafın temsilcileri farklılıkları gidermek amacıyla bir araya gelseler de aradaki çatışmalar uzlaşmaya varılmasına engel olmuş aynı zamanda Erbil ve Süleymaniye şehirleri de dahil olmak üzere bir çok yere yayılmıştır. KDP ilkin arabuluculuk rolüne soyunup sonradan İslamî Hareketle ittifak koparması, hem KYB'yi hem de KDP'yi yıpratmıştır¹³⁵. KYB, 1994 Mayısında KDP'ye karşı silah kullanmaya başlamıştır. KYB, kuvvetlerinin bir çok askeri yenilgiye uğramasından sonra iki taraf bir çok kez ateşkes anlaşması yapmıştır. Bunlar; 1994 Paris anlaşması, Kasım 1994 Strateji anlaşması olarak sayılabilir. KYB, aralık 1994'te yeniden bir savaş başlatmış ve 1995 başlarında Erbil'i işgal etmiştir. İki taraf arasında Temmuz 1995'te ilan edilen ateşkes anlaşmasıyla çatışmalar kısmen durmuştur. Taraflar Amerikanın önderliğinde, Türkiye'nin de iştirak ettiği İrlanda da bulunan Drogheda'da bir araya gelmişlerdir¹³⁶. Ancak Amerikanın aracılık ettiği bu görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır.

KDP ve KYB temsilcileri 11 Ekim'de Tahran'da bir araya gelerek yayınladıkları ortak bildiriyle bazı noktalarda anlaşma sağladıklarını bildirmişlerdir. Kasım 1995'te Türk hükümetinin de temsilcilerinin katılımıyla ABD heyeti KDP ve KYB merkezleri arasında mekik diplomasisi için bölgeye gelmişlerdir. Buna rağmen 17 Ağustos 1996'da çatışmalar

---

KDP'nin egemen olmadığı yerlerde güç kazandığını gösteriyordu. Hareket'in lideri Halepçeli Molla Osman Abdülaziz 1992 seçimlerinde Kürt başkanlığına adaylığını koyarak, oyların yüzde 4'ünü almıştır.

¹³⁴ Hasan Yılmaz, "Irak Kürtlerinin Bitmeyen Kavgası", *Stratejik Analiz*, c.III, s.36, Mart 2003, s.43.

¹³⁵ Ofra Bengio, "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, c.III, s.4, İlkbahar 1996, s.68.

¹³⁶ Sa'di Berzenci, "Irak Kürdistanı Mevcut Durum Hakkında Görüş", *Avrasya Dosyası*, c.III, s.1, İlkbahar 1996, s.198., bkz. David Mc Dowall, a.g.e. , s.515. "ABD'nin ağustos ve eylülde Drogheda ve Dublin'de düzenledikleri ateşkes toplantılarında taraflar arasındaki esas anlaşmazlık konularında bir çözüm bulunamamıştır. Anlaşmazlıkların esas konusu KDP'nin Türkiye sınırından elde edilen gelirleri tekeline alması(günde 250.000 dolardan fazla olduğu söyleniyor) ve KYB'nin Erbil'i ele geçirmesiydi.

yeniden başlamıştır. Her iki taraf çatışmaların çıkması konusunda diğer tarafı sorumlu tutmuştur¹³⁷.

ABD, Eylül 1998'e kadar iki tarafı da resmi bir anlaşmaya ikna etmiştir. Washington anlaşmasıyla İki tarafta alışılmış çoğulculuk, demokrasi, insan hakları söylemlerinin ötesinde 1999 baharında yeniden geçici bir meclis oluşturmayı ve 1 Temmuz 1999'da yeni bir seçim yapmayı taahhüt etmiştir. Fakat bu taahhütlerin hiç biri Temmuz 1999'a kadar yerine getirilmemiştir. Bu arada ABD, kendi planlarına sızrama tahtası yapabilmek üzere Kürt bölgesini destekleyebilmek için elinden geleni yapmıştır. Kuzey ve güneydeki uçuşa kapalı bölgeleri yavaş yavaş genişletmeye ve Irak ordusunun ilerlemesine engel olmak için silahsızlandırılmış bölgeler tayin etmeye başlamıştır. Dahası 1999 başında Saddam'ı devirmek için ayırdığı 97 milyon doları almaya hak kazanan yedi Irak muhalif grubunun adını vermiştir. Adı açıklanan gruplardan biri KYB diğeri ise KDP dir¹³⁸. Washington anlaşmasıyla başlayan bu süreç, KDP'li Erbil Valisi Fransua Hariri'nin Şubat 2001'de suikasta uğramasının ardından KDP ile KYB arasında işbirliği yapma konusunda ivme kazandırmıştır. Parlamantonun birleştirilmesini ve yeni seçimlerin yapılmasını içeren Washington anlaşmasının maddelerinin hayata geçirilmesi kesinlik kazanmıştır. Yapılan görüşmelerde KYB, 1992'deki seçim sonuçlarını kabul etmiştir. Amerika'daki 11 Eylül olaylarının gerçekleşmesinden sadece birkaç gün önce 7-8 Eylül 2002'de Mesut Barzani ve Celal Talabani'nin katılımıyla ortak parlamento yeniden kurulmuştur. Irak'ın 11 Eylül olaylarından sonra Afganistan'dan sonra vurulacak muhtemel ülke olması söz konusu olunca iki Kürt partisi geldikleri konumu korumak için faaliyetlerini arttırmışlardır¹³⁹.

Nitekim ABD'nin Afganistan'dan sonraki hedefi, Irak olmuştur. Yaşanan 11 Eylül terör olaylarının faturası Irak'a çıkarılmıştır. Oysaki ne 11 Eylül saldırılarıyla ne de Usame bin Ladin'le Saddam Hüseyin arasında bir bağlantıda tam olarak tespit edilmiş değildi. Buna rağmen, Irak'ta kimyasal silahların varlığı da öne sürülerek ve Irak'a demokrasi getirmek bahanesiyle, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin oluşturduğu koalisyon güçleri, 20 Mart 2003 tarihinde Irak'ı işgal etmeye başlamışlardır. Türkiye'nin beklenen desteği ABD'ye vermemesi Kürt gruplarınca bölgede nüfus sağlama amacıyla kullanılmıştır. Kürt grupları, ABD ile işbirliği yaparak, Kuzey Irak'ı savaş güçlerine açmıştır. Irak yönetiminin 9 Nisan 2003'te devrilmesiyle Kerkük başta olmak üzere kontrolden çıkan diğer bölgeler Kürt gruplarınca kontrol edilmeye başlanmıştır. Böylece Iraklı Kürtler özellikle Kerkük'te diğer

---

¹³⁷ Hasan Yılmaz, a.g.m., s.44.

¹³⁸ David Mc Dowall, a.g.e., s.519. "Her iki grupta Bağdat'ın kendilerini cezalandırmalarından korkuyordu.Sürekli koruma istedikleri sırada ABD'nin Saddam'ı devirme politikasının tutsağı haline geldiler.

¹³⁹ Hasan Yılmaz, a.g.m., s.446-47.

etnik gruplara karşı önemli ölçüde üstünlük sağlamıştır¹⁴⁰. Irak işgali sonrası ABD, iddia ettiği gibi Irak'ta gizlenmiş olarak hiçbir kimyasal silaha rastlayamamıştır. Filhakika Saddam Hüseyin'in Halepçe'de kullandığı kimyasal silahları da tedarik eden başta ABD olmak üzere çeşitli Batı'lı ülkeler olmuştur. Körfez Savaşından sonrada Irak'a uygulanan ambargodan dolayı Irak'ın ekonomik gücü ne yeniden silahlanabilecek ne de Kimyasal silah geliştirebilecek güçteydi. Sonuç olarak Irak çeşitli bahanelerle işgal edilmiştir fakat ülkeye demokrasi yerine bir kaos ortamı yerleşmiştir. Amerikan askerlerinin doğrudan ateş açması sonucu binlerce sivil Irak'lı ölmüştür. Bunun yanı sıra ülkede meydana gelen intihar saldırılarından dolayı da yine binlerce insan yaralanmış ya da hayatını kaybetmiştir. Dahası ülkeye demokrasi getirmeye çalışan koalisyon güçleri tarafından, Saddam yönetimini aratmayacak şekilde tutuklamalar ve Ebu Gureyb hapisanesinde görüntüleri çekilmiş olan insanlık dışı işkence olaylarının yapıldığı ortaya çıkmıştır. Amerika hala hedeflerine ulaşamamış ve beklenmeyen bu direniş karşısında koalisyon güçleri de bir çok kayıp vermiştir ve hala da vermeye devam etmektedir.

Irak'ta düzeni oturtabilmek amacıyla 8 Mart 2004'te Geçici dönem Yönetim yasası yürürlüğe girmiş, Geçici bir yönetim Konseyi, Başkanlar Konseyi, Meclis ve Bakanlar Kurulu, hep ülkenin etnik ve dinsel farklılıklarının uygulanmaya yansıtılacağı bir şekilde siyaset yapılması düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. İşgal sonrası Irak siyasal yaşamının temel karakteri, siyasetin etnik ve dini temellerde yapılması ve ülkenin bu çerçevede kutuplaşması olmuştur¹⁴¹.

ABD'nin Irak'a müdahalesinin ardından bir çok eksikliklere ve direniş ortamındaki zor koşullara rağmen 30 Ocak 2005'te seçimler yapılmıştır. Seçim Yüksek Komisyonu tarafından yapılan açıklamalara göre, seçimlere katılım yüzde elli dokuz düzeyinde gerçekleşmiştir. Seçimlerde El Sistani destekli Şii İttifakı oyların yüzde 47,6'sını alarak 140 sandalye kazanmış ve büyük bir farkla birinci sırada yer almıştır. İkinci sırada Kürt İttifakı oyların yüzde 25,4'ünü alarak 75 sandalye ile yer alırken, Başbakan Allavi'nin listesi de oyların yüzde 13,6'sını alarak 40 sandalye ile üçüncü sırada yer almıştır. Seçimlerden kısa bir süre önce Devlet Başkanı Gazi El Yaver'in, Sünnî Arap Adnan Paçacı, Irak Komünist Partisi ve Demokratik Asuri Hareketinin Allavi başkanlığındaki seçim ittifakından çekilmesi bu ittifakın oy kaybetmesine yol açmıştır¹⁴².

¹⁴⁰ Mazin Hasan-Soran Şükür, "Kerkük, Kerkük", *Stratejik Analiz*, c.IV, s.47, Mart 2004, s.20.

¹⁴¹ Serhat Erkmen-Mazin Hasan, "Telafer Olayları Ne Anlama Geliyor? ", *Stratejik Analiz*, c.VI, s:66, Ekim 2005, s.28.

¹⁴² Soran Şükür-Mazin Hasan, "Irak'ta Demokrasi Provası", *Stratejik Analiz*, c.V, s.59, Mart 2005, s.17.

Kuzey Irak'ta diğerk bölgelerden farklı olarak, üç ayrı seçim yapılmıştır. Bunlar; Irak Ulusal Meclis'i, Kürt Yerel Parlamentosu ve Kürtlerin idaresi altında olan üç ilde; Erbil, Süleymaniye ve Dohuk için il genel meclis seçimleridir. KDP ile KYB, Irak Ulusal Meclis Seçimleri ve Yerel Kürt Parlamentosu seçimlerine ortak liste ile katılırken, Erbil, Süleymaniye ve Dohuk il genel meclis seçimlerine ayrı ayrı listelerle katılmıştır. Kuzey Irak'taki üç ilin, il genel meclis seçim sonuçlarına göre, KYB bu üç ilde oyların çoğunluğunu 765.544 kazanarak birinci sırada yer almıştır. Kürdistan'ın Sesi Listesi (KDP +14 siyasi oluşumu üç Kuzey il genel meclisi için seçim ittifakı) ise, 741.483 oyla ikinci sıraya yerleşmiştir¹⁴³. KDP, Irak'ın kuzeyinde kendi yaptıkları 1992 seçimlerinde KYB'den çok az bir oranla öndeydi. Bunun yanında seçimlere Emek Partisi de KYB listesinden katılmıştı. Bu seçimlerde ise KYB tek başına seçimlere katılırken, 14 siyasî oluşumla birlikte seçimlere katılan KDP, KYB'den daha az oy alabilmiştir. Bu da gösteriyor ki aradan geçen zaman içerisinde Barzani, Kürtler arasında destek kaybına uğramıştır. Özellikle Erbil ve Dohuk'un KDP'nin kalesi olan yerler olması açısından bu destek kaybı oldukça dikkat çekicidir. Bunu yanında dikkat çekici olan bir başka hususta Duhok'ta halkın neredeyse tamamı oy kullanma hakkına sahipken Musul ve Selahhaddin gibi yerlerde halkın sadece yarısına oy kullanma hakkı tanınmış olmasıdır. Bu durumda, seçimlerin ne kadar demokratik ve usulüne uygun yapıldığı konusunu şüpheli kılmaktadır.

Kuzey Irak'taki seçimlerin tamamen KDP ile KYB denetiminde yapılmasına rağmen, bazı küçük grupların da kayda değer oy aldıkları görülmektedir. Seçimlerin daha uygun bir ortamda ve de usulsüzlük olmadan yapılması durumunda, bu partilerin bu günkü sonuçlara göre daha fazla oy alabilmesi mümkündür. Bu partilerin İslamî kökenli olanları; Kürdistan İslamî Birliği ve Irak Kürdistanı İslamî cemiyetidir. Bu seçimlerde dikkate değer oy alan diğerk Kürt Partileri ise, Kürdistan Çilekeşler Partisi, Kürdistan Halkı Demokratik Hareketi ve Kürdistan Demokratik Çözüm Hareketi'dir¹⁴⁴.

---

¹⁴³ Soran Şükür- Mazin Hasan, a.g.m., s.22.

¹⁴⁴ Soran Şükür- Mazin Hasan, a.g.m., s.23.

3-Kuzey Irak'taki Kürt Siyasî Partileri

Kürdistan Demokratik Partisi (KDP)

Irak'taki Kürdistan Demokratik Partisi, Molla Mustafa Barzani'nin önderliğinde İran Kürdistan Demokratik Partisi model alınarak kurulmuştur. KDP, 1946'da etkin olmaya başlamıştır. KDP, Molla Mustafa Barzani sürgününde İbrahim Ahmed tarafından 1964 yılına kadar yönetilmiştir. Barzani, Mahabad'ın çöküşünden sonra sürgünde bulunduğu SSCB'den döndükten sonra 1964 yılında yaptığı bir iç darbeyle parti yönetimini ele geçirmiştir. 1978 yılında tedavi gördüğü Amerika'daki ölümüne kadar parti'yi yönetmiş ve güçlü bir konuma getirmiştir. Çeşitli dönemlerde gerek Irak hükümeti gerekse KYB ve diğer hiziplerle çatışmalara girmiştir. Ölümünün ardından önce oğlu İdris parti yönetimine geçmiş onun 1987'de ölmesinin ardından da hala partinin liderliğini sürdüren Mesud Barzani lider olmuştur. KDP, Marksist-Leninist ideolojiden esinlenmiştir. KDP'nin etkin olduğu yerler, Kuzey Kurmançisi'nin konuşulduğu yerler özellikle Erbil ve Dohuk'tur.

Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisi (KYB)

Partinin kurucusu, 1964 yılında Barzani'nin darbesiyle partiden uzaklaştırılan İbrahim Ahmed'in damadı olan Celal Talabani'dir. Talabani 1976 yılında Barzani'nin Şam ve Beyrut temsilciliğini yaparken, KDP'nin diğer muhalifleri ile birleşerek Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisini kurmuştur. Daha önceleri Talabani, Barzani ile kimi zaman çatışarak ayrılmış kimi zamanda birlikte hareket etmişti. Fakat iki taraf arasındaki kesin ayrılık partinin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. KYB'nin kurulmasıyla birlikte KDP'nin Kürtler arasındaki siyasi gücünde bölünmüştür. KYB Mao'cu ve aşırı Solcu bir ideolojiye sahipti ama son dönemde bu ideolojisinden vazgeçmiş gibi görünmektedir. Partinin etkin olduğu yerler Kuzey Irak'ta Soranice konuşulan yerlerdir. Süleymaniye partinin üssü durumundadır. Lakin, Ocak 2005 seçimleri partinin etkinlik alanının Kurmanci konuşulan yerlere kaydığını ve Talabani'nin Kürtler arasında prestijinin arttığını göstermektedir.

Irak Kürdistanı Sosyalist Partisi (IKSP)

1978 yılında KYB ve KDP arasında yaşanan çatışmalar sonucunda, Kürdistan Sosyalist Hareketi'nin başkomutanı Resul Mamand 1979 KYB'den ayrıldı. KDP'den ayrılan Mahmud Osman'la beraber 1979'da Kürdistan Birleşik Sosyalist Partisini kurdular. 1981'de yapılan ilk kongrede partinin ismini Irak Kürdistanı Sosyalist Partisi olarak değiştirdi¹⁴⁵.

IKSP, Irak'ta çalışan batılları kaçırmak için fidye karşılığı serbest bıraktığı suçlamalarına maruz kalmıştır. Parti bir çok Kürt partisi özellikle KDP ile ittifaka girerek KYB ve Komela Karşısında düşmanca bir tutum sergilemiştir¹⁴⁶.

Komela (Toplum)

1970'li yılların başında ortaya çıkan Komela Irak, yerel Kürt politik partilerin kendi aralarındaki düşmanlıklar ve iç çekişmelerle altüst olmuş bir parti olarak değerlendirilebilir. Barzani liderliğindeki Kürt başkaldırısının 1975'te yenilmesinden sonra Avrupa'daki Kürt öğrenci derneklerinde yer alan KDP sempatanların, standart solcu terminolojisiyle “ gerici, merkezci, uzlaşmacı ve sahtekar olmakla suçlayarak onları buralardan uzaklaştırmanın bir aracı haline geldi¹⁴⁷.

Kürdistan Halkçı Demokratik Parti (KHDP)

Partinin kurucusu, 1979 yılında kadar KDP'de olan ve daha sonra ayrılan Sami Abdurrahmandır.

Irak Komünist Partisi (IKP)

Irak Komünist Partisi, temelde bir Kürt partisi değildir fakat Kürtlerden büyük destek görmüştür. Kürt kolunu 1950'lerde IKP genel sekreterliğinde bulunmuş olan Bahaddin Nuri tarafından 1984'te Süleymaniye'de kurulmuştur¹⁴⁸.

---

¹⁴⁵ Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.331.

¹⁴⁶ Mehrdad R. İzady, a.g.e., s.376.

¹⁴⁷ Mehrdad R. İzady, a.g.e., s.376.

¹⁴⁸ Mehrdad R. İzady, a.g.e., s.377.

Kürt Devrimci Hizbullahı

Ethem Barzani liderliğinde faaliyet gösteren bu grup Irak'ta son yirmi yıl boyunca artan İslamî uyanışın bir sonucudur. Bu grubun liderlerinin ve üyelerinin çoğu Barzani aşiretine mensuptur. Grubun etki alanı, Hacı İmran olmak üzere Irak'ın İran sınırındaki doğu bölgeleridir¹⁴⁹.

Irak Kürdistanı İslamî Hareketi (İKİH)

Irak Kürdistanı İslamî Hareketi, 1986'da Şeyh Osman Abdülaziz tarafından kurulmuştur. Parti kendini Sünni bir hareket olarak lanse etmiştir. Partinin ilk destekçileri radikal ve genç olan yerel Din Alimleri Birliğidir. Din Alimleri Birliği 1971'de kurulmuş 1975'te tasfiye edilmiş 1991'de tekrar ortaya çıkmıştır. KDP ve KYB'den destek alan Din Alimleri Birliği'nin daha yaşlı üyeleri ise İKİH'nin kuruluşuna karşı çıkmışlardır. Irak Kürdistanı İslami Hareketinin başarısından cesaret alan iki küçük Hizbullah partisi de faaliyetlerine giderek daha fazla destek bulmaktadır. Bunlardan birisi Adem Barzani liderliğinde kurulmuş olan **Allah'ın Devrimci Partisi**, diğeri ise Ahmed Halid Barzani liderliğindeki 1985'te kurulan **Allah Partisi**'dir. Irak Kürdistanı İslamî Hareketinin faaliyet alanı İran sınırına yakın bölgeler olmasına karşın KDP ve KYB bölgelerine de yayılmaya başlamıştır¹⁵⁰.

Kürdistan İslamî Birliği

Kuzey Irak'taki ılımlı İslam'ın örneğidir. Ocak 2005 seçimlerinde Irak Ulusal Meclisi ve Kürt Yerel Parlamento seçimlerine Kürt Ortak İttifakı çevresinde katılırken İl genel meclis seçimlerine bağımsız bir liste ile katılmıştır. Birlik seçimde Erbil'de 22.523, Süleymaniye'de 75.008 ve Dohuk'ta da 35.675oy alarak toplamda 134.206 oyla, KDP ile KYB'nin ardından üçüncü sırada yer almıştır¹⁵¹.

---

¹⁴⁹ İzzetullah İzzeti, a.g.e., s.271.

¹⁵⁰ Mehrdad R. İzady, a.g.e., s.375.

¹⁵¹ Soran Şükür- Mazin Hasan, a.g.m., s.23.

Irak Kürdistanî İslamî Cemiyeti

Cemiyet, Kürdistan İslamî Hareketi'nin halefi durumundadır. Cemiyet, Irak'taki her üç seçime de bağımsız bir liste ile katılmıştır. Ocak 2005 Irak Ulusal Meclisi seçimlerinden 60.592 oy alarak iki milletvekili çıkarmıştır. Kürt Yerel Parlamento seçiminden ise 85.237 oy alarak ikinci sırada yer almıştır. İl genel meclisi seçimlerinde ise dördüncü sırada yer almıştır¹⁵².

Kürt Partilerinin kamuoyunda en tanınmış iki partisinden biri olan Kürdistan Yurtseverler Birliği, Kürt dilinin en gelişmiş lehçesi olan Soranice'nin kullanıldığı yerlerde güçlüdür. Sorani lehçesi yazı dili bakımından kolaylık sağladığı için KYB, kültürel alanda daha etkili bir görünüm taşımaktadır. KYB, sosyalist ve Komünistleri geniş oranda bünyesinde barındıran bir partidir. Fakat partinin ideolojisi sosyal demokrat niteliktedir¹⁵³. KYB, daha az dinsel bir partidir ve liderler yerel veya dinsel liderlerin düşüncelerine daha seyrek başvururlar. KYB taraftarları buldukları sofistike ve modernci konumdan, kuzeydeki soydaşları olan KDP ve kitesini aşiret, din ve köylü nitelikli ve bir sıkıntı kaynağı olmaktan azla vazgeçmeyen ve hiçbir nedenle hiçbir fırsatı kaçırmayan bir topluluk olarak görülür¹⁵⁴.

Kürdistan Demokrat Partisi, Kurmançî lehçesinin konuşulduğu Türkiye sınırına yakın yerlerde güçlüdür ve kuzey Kürt geleneklerini bünyesinde taşıyan bir davranış tarzını temsil eder. Kuzeyliler, Talabani yönetimindeki KYB'yi mert olmayan içerikten çok şekle önem veren, onurlarını korumak için nadiren ölmeye hazır olan ve yiğitlikten çok hile ile yönetmeyi meslek edinmiş bir örgüt olarak görür. Ailesel olan bu parti, aşiret reisleri, yerel büyükler ve klan liderleri aracılığıyla güçlü bir kitle temeline sahip olmuştur. Barzanilerin taraftarları gelenekçidir ve içe dönük insanlardır. KDP, aşiret tabanlı demokrasi geleneğini sürdürmektedir. Barzaniler kendi taraftarlarına aynı geniş ailenin bir üyesiymiş gibi davranırlar¹⁵⁵.

Her iki parti arasındaki anlaşmazlığın nedeni, Kürtler üzerindeki liderlik ve Habur sınır kapısından elde edilen gelirlerdir. Özellikle bu sınır kapısının KDP'nin kontrolünde olması ve bu sınır kapısından yönetilen trafikten günde 250.000 dolardan fazla gelir elde etmesi ve bu gelirin kendi tekelinde olması KYB ile arasında çatışmalara neden olmuştur. Bunun dışında her iki parti de Kürt davasının öncüsü olduğunu iddia etmektedir. Her iki

---

¹⁵² a.g.m., s.23.

¹⁵³ İrfan Kaya Ülger, "Kuzey Irak'taki Düşman Kardeşler: IKDP ve KYB", *Avrasya Dosyası*, c.III, s.1, İlkbahar 1996, s.213.

¹⁵⁴ Mehrdad R. İzady, a.g.e., s.361.

¹⁵⁵ Mehrdad R. İzady, a.g.e., s.361.

tarafında nüfuzlarını, etkin oldukları bölgelerden diğerinin etkin olduğu yerlere doğru genişletmeye çalışmıştır. Bu da aralarında sürekli çatışmalara neden olmuş ve bundan zarar gören arada kalan diğer Kürt grupları olmuştur. Ancak son dönemde KYB, Kürtler arasında biraz daha fazla itibar kazansa da bir çok İslami Kürt partisi de azımsanmayacak kadar güçlenmiştir.

II- TÜRKMENLER

1.1-Türkmenlerin Kökeni

Türk kelimesi, ilk kez M.Ö. 1328'de Çin tarihinde "Tukiu" olarak kullanılmış, Bizanslılar ise Türkler'e "Tur-koi" demişlerdir. Türk ırkından olup, Türkçe konuşan toplulukları ifade eden "Türk" kelimesi, günümüzdeki şekliyle VI.yüzyılda ilk kez Göktürkler zamanında kullanılmıştır. Orhun kitabelerinde zaman zaman "Törük" zaman zaman da "Türk" olarak geçmektedir¹⁵⁶. Türkmen kelimesi de Selçuklu fütuhatını müteakip Anadolu ve Irak'ta yerleşen, daha sonra Irak'ı vatan olarak benimseyen Türk boylarına verilen isim olmuştur.

Tarihçiler, Türkmen kelimesinin anlamı konusunda belirli bir görüş üzerinde birleşmemekle birlikte, Türkmenlerin Türk boylarından biri olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır¹⁵⁷. Bazı tarihçilere göre "Türkmen" kelimesi "Türk" ve Farsça "mamend" kelimelerinin birleşerek "Türkmamend" yani "Türk'e benzer" manasından doğmuştur¹⁵⁸.

Türkmen kelimesini, İslamiyet'e geçen Türkleri belirten politik dini bir terim olarak kabul eden görüşlerde vardır. El-Bîrûnî; Oğuzların, İslamiyet'e geçen Oğuzlara 'Türkmen' dediklerini belirtmiştir. Türkmen kelimesi sadece Oğuzları değil Karluklar ve diğer Türkleri de kapsayan bir tanım olmuştur¹⁵⁹.

İslam Ansiklopedisine göre Türkmenler, Orta Asya'da oturan bir Türk kavmidir. Moğol dönemi sonrasına kadar putperestliği devam ettiren Türkmenler, İslam dini ile karşılaşınca kendi toplum hayatlarını bağlayan gelenek ve görenek gibi sosyal şartlarda uygun olduğu için Müslümanlığı kabul etmişlerdir¹⁶⁰.

¹⁵⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.23.

¹⁵⁷ Erşat Hürmüzlü, *Türkmenler ve Irak*, İstanbul 2003, s.14.

¹⁵⁸ Erşat Hürmüzlü, *Irak Türkleri*, Ankara 1994, s.8.

¹⁵⁹ Joseph R. Strayer, "Turqomans", *Dictionary of the Middle Ages*, Vol.XII. 1989 Newyork, p.226.

¹⁶⁰ Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s12.

Osmanlı Türkiyesi adlı eserinde Claude Cohen, Türkmen kelimesinin Türkmenlerin İslamlaşma döneminde ortaya çıktığını ve böylece Müslüman olan göçebe Türkleri bu kelime ile henüz Müslüman olmayan ve yerleşik düzende yaşayan medeni Türklerden ayırt edebilmek için kullanıldığını söylemektedir¹⁶¹.

Fuat Köprülü, görüşünü *Divan-ı Lügat*'e dayandırarak, Türkmen adının Müslüman Türk gruplarına verildiğini söylemiştir. Kaşgarlı Mahmut da Türkmen ile Oğuzu bir çok yerde beraber kaydetmektedir¹⁶².

Irak'ta yaşayan Türkler için Türkmen tabiri özellikle I.Dünya Savaşı sonrası burada yaşayan insanları anavatandan ayırmak için kullanılmaya başlanmıştır. Burada yaşayan Türklerin, Türkiye'de yaşayan Türklerden farklı bir kökene sahip olduğunu ortaya koymak için özellikle Türkmen kelimesi seçilmiş ve Orta Asya'da yaşayan Türklerle bağlantılı oldukları öne sürülmüştür. Oysaki Irak Türkleri gerek yaşayışları gerek şiveleri ile Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Türklerden pek bir farklılık göstermemektedir.

1.2- Nüfus ve Yerleşme

Irak Türkleri günümüzde, ülkenin kuzeybatısından güneydoğusuna kadar uzanan bir şerit üzerinde, Araplarla, Kürtler arasındaki bölgelerde yaşarlar. Irak Türkmenlerinin yerleşme sahaları, Suriye sınırından başlayarak Bağdat'ın güney doğusundaki Bedre kasabasına çekilecek bir kavisin güneyinde kalmaktadır. Telaferden başlayan Türk bölgesi, Musul'a doğru daralır. Burada tekrar genişler ve Kerkük yöresinde oldukça genişleyen Türk bölgesi, Bedre kasabasına doğru tekrar daralır. Türk bölgesinde bulunan ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı şehir ve kasabalar; Telafer, Musul, Yunus Peygamber, Erbil, Kuştepe, Altunköprü, Kerkük, Tazehurmatu, Dakuk, Kifri, Karatepe, Hanekin, Karahan, Kızlarbat, Şahraban, Mendeli ve Bedredir. Irak Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bu bölgeler, adeta Anadolu'nun bir uzantısıdır. Bu bölgede Arap yarım adasının sembolü olan Hurma ağacı yetişmez¹⁶³.

Irak'ta Türklerin yaşadığı bölgenin, Arap bölgesinden farklı olduğunu ve Türklerin Irak'taki yerleşim yerlerini Haşim Nahit Erbil Aralık 1922'de *İkdam Gazetesindeki* bir

---

¹⁶¹ a.g.e., s.17.

¹⁶²Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.24. "Türkmen adına ilk kez XI.yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un"*Divan-ı Lügat-ı Türk*" adlı eserinde rastlanmıştır. Nakledilen bir efsaneye göre ise, Büyük İskender Türkistan'a yöneldiği zaman Balasagun'da bulunan Türk hükümdarı doğuya çekilmiş, geride 24 kişilik bir grup kalmıştır.İskender'in, üzerinde Türk emareleri taşıyan bu gruba "Türkmend" demesi üzerine Türkmen kelimesi doğmuştur".

¹⁶³ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s. 14.

yazısında Şu Şekilde belirtmiştir: “Sahaya biz 3teden beri Kuzey Irak diyoruz. Filhakika bu bir etnografik manzara ve hatta arazi itibariyle g3ney Irak’tan pek farklıdır. Kuzey Irak’ta T3rk n3fusu Telaferden başlar. İstanbul, BaĒdat b3y3k yolu 3zerinde Musul Őehrinin karşısında ve Dicle’nin sol sahilinde Nebi Yunus kasabası ve aynı hat 3zerinde Erbil, Altunk3pr3, Kerk3k, Tercil, Tazehurmatu, Tavuk, Tuzhurmatu, Salahiye (Kifri), Karatepe, Deli Abbas, Deltava Şehir ve kasabaları 3oĒunlukla T3rklerle meskundur”¹⁶⁴. G3r3ld3Ē3 gibi bu g3n Kuzey Irak olarak adlandırılan ve dışarıdan getirilen K3rtlerle demografik yapısı deĒiŐtirilerek K3rtlerin yoĒun olarak yaŐadıĒı bir b3lge Şeklinde g3sterilmeye 3alıŐılan yerler aslında Irak T3rkleri tarafından eskiden beri meskun olunan yerleşim yerleridir. 3zellikle Kerk3k, b3y3k 3oĒunluĒu T3rkmenlerden oluşan tarihi bir T3rk Őehridir. Bu b3lgede 3eŐitli nedenlerle bulunmuş ve b3lge hakkında kitap yazmıŐ olan farklı kiŐilerde eserlerinde, Kerk3k’3n 3nemli bir T3rk yerleşim yeri olduĒunu belirtmiŐlerdir. C.J.Edmonds, *K3rtler, T3rkler ve Araplar* isimli kitabında, bu kitabın yazıldıĒı d3nemde Kerk3k’3n n3fusunun 25.000 olduĒunu ve n3fusun b3y3k 3oĒunluĒunun T3rklerden, d3rtte birinin K3rtlerden geriye kalan kısmının da Arap, Hıristiyan ve Yahudi topluluklarından meydana geldiĒini belirtmiŐtir¹⁶⁵. Edmonds yine aynı kitabında Kerk3k’teki 3nde gelen aristokratik ailelerin T3rk olduklarını vurgulamış, bu ailelerden birinin eski zamanlardan kalma petrol sızıntılarının yer aldıĒı toprakların sahibi olan ve buradan b3y3k bir gelir elde eden Neft3izadeler olduĒunu yazmıŐtir¹⁶⁶.

Stephen Hemsley Longrigg, *Irak’ın Yeni Tarihinde D3rt Y3zyıl* adlı eserinde T3rklerin yerleşim b3lgelerini anlatarak Ő3yle demektedir; “T3rkmenlerin eski g33lerin kalıntıları Telafer’de ve uzun bir 3izgi olarak Musul yolunda Deli Abbas’tan B3y3k Zap’a kadar uzanmaktadır. G3zel Kerk3k Şehri ise son iki asırda pek deĒiŐmemiŐtir ve b3y3k g3zergah 3zerindeki T3rkmen k3ylerinin konumu, hatta yaĒmura dayalı tarımla uĒraŐan 3eŐitli k3ylerin konumu da hi3 deĒiŐmemiŐtir. T3rk kanının hakim olduĒu b3lgelerde, T3rk3e’nin ve T3rk akımının bariz bir Şekilde g3r3ld3Ē3 yerlerde, her zaman T3rk aĒırlıĒı g3r3lm3Őtir”¹⁶⁷.

David Mc Dowall’da *Modern K3rt Tarihi* eserinde, Kerk3k’te 1930 ve 1940’lı yıllarda esas olarak T3rkmenlerin egemen olduĒunu, 1959’da 150.000 kişilik n3fusun yarısının T3rkmenlerden oluŐtuĒunu, yarısından azının K3rtlerden ve kalanında Arap, S3ryani ve Ermenilerden oluŐtuĒunu belirtmiŐtir¹⁶⁸. Farklı kitaplarda belirtilen benzer g3r3Őlerde de

¹⁶⁴ İzzettin Kerk3k, *Haşim Nahit Erbil*, İstanbul 2004, s.98-99.

¹⁶⁵ C.J.Edmonds, *K3rtler, T3rkler, Araplar*, s. 349.

¹⁶⁶ a.g.e., s.350.

¹⁶⁷ Erşat H3rm3zli, a.g.e., s.95.

¹⁶⁸ David Mc Dowall, a.g.e., s.408.

olduğu gibi Irak Türkleri başta Kerkük olmak üzere bugün Kuzey Irak olarak tabir edilen bölgede yoğun olarak yaşamaktadırlar

Irak'ın 1923 yılı nüfus tahminlerine göre Irak'ta yaşayan Türkler üçyüzbine yakındır ve nüfusun dağılımı şu şekildedir; Nakliyekün (6000), Nebi Yunus (5700), Karakoyun aşiretine mensup köyler (6800), Erbil (32000), Altunköprü (5000), Kerkük (6800), Kerkük civarında köyler(6000), Dakuk(4000), Dakuk civarında köyler(5500), Tuzhurmatu(7500), Salahiye (eski Kifri, 35000), Bayat aşiretine mensup köyler(8700), Salahiye civarındaki köyler(5800), Karatepe(3500), Deli Abbas (4000), Hanekin (18000), Mendeli (15000), Şehriban (7500), Kızlarbat (5000), Bedre (7500), Horasan (2500) dür¹⁶⁹.

Irak'ta 1947 yılında yapılan bir nüfus sayımına dayanılarak Irak'ın toplam nüfusu 4.800.000 olarak tespit edilmiştir. Bundan on yıl sonra yapılan ikinci bir sayımda, Irak'ın toplam nüfusunun 6.300.000 ve bu nüfus içerisinde Türkmenlerin sayısının 500.000'in üzerinde olduğu açıklanmıştır¹⁷⁰.

Irak hükümetinin 1958 darbesinin ardından yaptığı sayımın sonucuna göre 1959 yılı itibariyle Irak Türklerinin nüfusu 567.000 dir¹⁷¹.

Irak Planlama Başkanlığı Sayım Müdürlüğü tarafından 1965 yılında bildirilen ve resmi olmayan tahmini rakama göre, Türklerin 780.000 civarında olduğu ayrı bir gerçeği ortaya koymuştur¹⁷².

Irak 1981 yılı istatistik tahminlerine göre 1.227.215 nüfuslu Musul, 402.067 nüfuslu Selahattin, 567.957 nüfuslu Kerkük, 637.778 nüfuslu Diyala ve 632.252 nüfuslu Erbil gibi Türkmenlerin bulunduğu vilayetlerin nüfus toplamı 3.467.689'dur. Aynı tahminlere göre Irak'ın toplam nüfusu 13.669.689'dur¹⁷³.

Fakat Irak'ın nüfus artış hızı dikkate alındığında ortaya çıkan rakamlar Irak Türkleri için belirtilen rakamlardan çok daha yüksektir. 1990 yılı nüfus tahminlerine göre ülke nüfusu 17.742.000 kabul edilecek olursa Irak'taki Türkler % 12'lik bir oranla 2.129.040 dır¹⁷⁴. Sağlıklı bir nüfus sayımı yapılmadığı için şu an Irak'ta yaşayan Türklerin sayısı hakkında bir bilgi vermek mümkün olmamakla beraber ülkede Kürtlerden sonra en fazla nüfusa sahip kesim oldukları söylenebilir.

¹⁶⁹ Haşim Nahit Erbil, a.g.e.,s.110.

¹⁷⁰ Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünü Bugünü*, Ankara 1991, s.5.

¹⁷¹ Erşat Hürmüzlü,a.g.e., s.84.

¹⁷² Fazıl Demirci, a.g.e., s.6.

¹⁷³ Ziyat Köprülü, *Irak'ta Türk Varlığı*, Ankara 1996, s.7.

¹⁷⁴ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.12. (Bu nüfus tahmini ülke nüfus artış hızı baz alınarak yapılmıştır)

1.3. Dil

Irak Türklerinin konuştıkları dil, gerek Türkiye ve gerekse dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan bütün Türklerin kolayca anlayabilecekleri saf ve temiz bir Türkçe'dir¹⁷⁵ Türkmen dili, Türk dillerinin güneybatı ve Oğuz grubundan olup Azeri ve Türkiye Türkçesine oldukça yakındır. Irak Türkleri yazı dilinde Türkiye Türkçesini kullanmışlardır¹⁷⁶.

Irak Türkleri aile içinde ve sosyal hayatlarında Türkçe konuşurlar. Irak Türklerinin yaşadıkları yerlerde müşterek lisan Türkçe olduğu için iktisadi zaruretlerle şehirlere gelip Türklerle muamelelerde bulunan Kürt ve Arapların bazıları da bu lisanı az çok konuşurlar¹⁷⁷.

1.4. Irak Türklerinin Sosyal ve Dinî Yapısı

Homojen bir toplum yapısına sahip olan Irak Türkleri, yönetime karşı asi olmadıkları gibi kendi aralarında da birbirlerine saygılı, hoşgörülü ve yardım sever olmuş gururlu bir toplumdur. Birbirlerine destek olmayı ilke olarak benimsemişlerdir. Yabancılara karşı daima verici olmuşlardır. Arap ve Kürtlere göre daha demokratik ve bireye önem veren bir anlayışa sahip olan Irak Türklerinde derebeylik ve aşiret reisliği gibi kavramlar yoktur¹⁷⁸. Şehir kültürüne sahip ve okur-yazar oranı yüksek elit bir toplum yapısına sahiptirler¹⁷⁹. Namus ve şereflerine düşkünlerdir ve eskiden beri Arap ve Kürtlere kız vermezler. Bağdat yönetimi özellikle bu geleneği bozmaya çalışmıştır. Ancak uygulanan tüm sosyal ve siyasî baskılara direnerek aile yapılarını korumayı başarmışlardır¹⁸⁰. Irak Türkleri, yapılan baskı ve soykırımlara rağmen Irak hükümetlerine karşı daha uyumlu olmuş ve Kürtlerin aksine ülkede çatışma ortamı yaratmaktan kaçınmışlardır. Fakat bu durum genelde Türkmenlerin aleyhine olmuş ve Kürtler gibi kazanımlar elde etmelerini engellemiştir.

Irak'ta yaşayan Türklerin hemen hemen hepsi Müslüman'dır. Türkmenlerin yüzde sekseni Sünnî geri kalanı ise Şîî'dir. Ancak bu mezhep ayrılığı Türkmenler arasında hiçbir sürtüşmeye ve ayrılığa neden olmamıştır. Çünkü Türklük şuuru onları birleştirmiştir ve aralarında sevgi saygı devam etmektedir. Şii Türkmenler, Telafer, Kerkük'ün bazı köylerinde Tuzhurmatu ve Hanekin dolaylarında bulunmaktadır. Sünnî olan Türkmenlerin çoğu hanefi

¹⁷⁵ Enver Yakupoğlu, *Irak Türkleri*, İstanbul 1976, s.94.

¹⁷⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.121-122.

¹⁷⁷ İzzetin Kerkük, a.g.e., s.113.

¹⁷⁸ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s115.

¹⁷⁹ Ziyat Köprülü, a.g.e., s.24.

¹⁸⁰ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s118.

mezhebine bağlı olup çok az miktarda da şafî vardır¹⁸¹. Irak Türkleri dindardırlar. Dinî merasimin hayatı açık bir şekilde göze çarpar. Muhtelif tarikatlardan Nakşîler, Kadîrîler, Rufâîler zümreleri vardır. Bunların karşısında da tarikatları reddeden “Zahid”lere de rastlanır¹⁸². Türkmenler arasında heteredoks inanca sahip kişiler de vardır. Bu inanca sahip olanlar, inançları konusunda oldukça ketumdurlar. Bunlar yerel olarak Kızılbaş diye adlandırılırlar ve başlıca grupların hepsi ana yol üzerinde yer alan Tazehurmatu, Dakuk, Tuzhurmatu ve Karatepe ile Kerkük yakınlarındaki Tis’in Taza yakınlarındaki Beşir ve Karahasan’a bağlı Leylan’daki çok sayıda köyde bulunmaktadır¹⁸³.

Musul kentinin doğusunda yer alan yaklaşık elli köyde Türkmen Şebek (Şabak) toplulukları ikamet etmektedir. Irak’lı tarihçi ve yazar Ahmed Hamid el-Sarraf’a göre Şebek toplulukları Musul’da Bacuvan oymağıyla, Türkmenlerle, Kürtlerle, Araplarla ve Hıristiyanlarla karışmışlardır. Lisanları ise Türkçe, Kürtçe ve Farsça karışımıdır. Ancak Türkçe daha baskındır. Şebeklerin soyu tam olarak bilinmemekle beraber el-Sarraf’a göre, onlar Türk’tür¹⁸⁴. Şebeklerin inancı, Bektaşî-Kızılbaş inancının biraz değiştirilmiş şeklidir. Mukaddes kitapları “Buyruk” ise bugünkü Şebek dilinin benzeri Türkmenlerin lehçeleri ile yazılmıştır. Saddam Hüseyin döneminde Şebek köyleri mensupları da Türkmen köylerinin bir çoğu gibi baskı ve göçe maruz kalmıştır. Körfez savaşından önce Saddam yönetiminin uyguladığı asimilasyon politikası sonucu üçyüz Şebek ailesi, Harir ovası, Şaklava’nın kuzeyi, Bazyan ve Çemçemal’ın kuzeyindeki kamplara sürülmüştür. Bunlardan bazıları daha sonra köyelerine dönmüştür¹⁸⁵.

Kerkük’ün kale gavurları mahallesinde ya da yöresinde yaşayan ve önceleri Kerkük Kalesi’nde topluca yaşadıkları için, halk arasında “Kale Gavurları” diye adlandırılan Türkmen Hıristiyanlar da vardır fakat bunların sayıları azalmıştır. Çoğu bu bölgeden göç eden bu Hıristiyan Türk topluluğu; dini ayinleri, konuşmaları ve gelenekleri ile tamamen Türk olan bir Kültürel yapıya sahiptir¹⁸⁶.

---

¹⁸¹ Enver Yakupoğlu, a.g.e., s.68.

¹⁸² İzzetin Kerkük, a.g.e., s.72.

¹⁸³ C.J.Edmonds, a.g.e., s.351.

¹⁸⁴ Habib Hürmüzlü-Ekrem Pamukçu, *Irak’ta Türkmen Boy ve Oymakları*, Ankara 2005, s.77-78.

¹⁸⁵ a.g.e., s.85.

¹⁸⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.13.

2-IRAK TÜRKLERİNİN TARİHİ

2.1. Osmanlı Öncesi Irak Türkleri

Türkler, Irak'a tarihi bir süreç içerisinde belirli dönemlerde gelerek yerleşmişler ve bu güne kadar varlıklarını korumuşlardır. Türklerin Irak'a ilk gelişleri Hicri 54 (Miladi 674) tarihine kadar uzanmaktadır. Emevi halifesi Muaviye tarafından Horasan'a gönderilen Ubeydullah bin Ziyad'ın Buhara'ya yönelerek Buhara prensesi Kabac Hatun emrindeki Türk kuvvetleri ile şiddetli çarpışmaların ardından yaptığı barış sonrası yanına aldığı Türk askerlerini Irak'a götürmesiyle ilk defa bölgeye Türkler gelmiştir¹⁸⁷. Horasan ve Maverünnehir'de fetihlere girişen İslam ordularına katılan Türkler, daha Emeviler döneminde orduda önemli görevler almaya başlamışlardır. Türklerin üstün savaş yetenekleri ve ok atmaktaki maharetleri, İslam kumandanlarının dikkatini çekmiş ve onları ordularına almalarına yol açmıştır¹⁸⁸. Özellikle M.S 694 yıllarında Kûfe valisi Haccac bin Yusuf kendine Türklerden müteşekkil bir ordu kurmuştur. Bunlardan askeri amaçlara hizmet etmek için özel bir kuvvet teşekkül ettirmiş ve yerleşmeleri için bugünkü Vasıt (Kut)vilayeti yakınlarındaki Bedre kasabası uygun görülmüştür¹⁸⁹. Böylece Türkler henüz okçuluk sanatını bilmeyen Arap askerlerine eğitim yaptırmaya başlamışlardır¹⁹⁰.

Emevi Devletinden sonra tarih sahnesine çıkan Abbasi Devleti, Türkleri cesaretinden ve kahramanlıklarından dolayı çok erken bir tarihten itibaren orduda istihdam etmiştir. Bu çerçevede olmak üzere, Efdal b. Yahya el-Bermeki, Horasan'da Batı Türklerinden yaklaşık elli bin kişiden oluşan büyük bir ordu kurmuş ve bunlardan yirmi binini Bağdat'a göndermiştir. Bu orduya da "Abbasi Fırkası" adını vermiştir. Bununla beraber dokuzuncu asrın başlarına kadar Türklerin, Abbasi hilafeti sarayında sınırlı bir sayı ve nüfuza sahip oldukları anlaşılmaktadır¹⁹¹. Halife Cafer el-Mansur Bağdat'ı inşa ettikten sonra özel bir garnizon kurarak Türklerden bir alay oluşturmuştur (754-775). Daha sonra Halife Harun el-Reşit'in, Türk askerleri'nin vefakar, çalışkan ve cesur olmalarından dolayı muhafız birliğini Türklerden oluşturduğu da tarihi bir gerçektir (786-789). Abbasi Devleti İslam'ı korumak için, askeri açıdan devleti tamamen Türklerden kurulu olan bir bölüklere teslim etmiştir. Abbasi Devleti'nin güçlü Halifesi Mutasım, Türk askerlerinin cesaretlerine hayran kalarak,

¹⁸⁷ Suphi Saatçi, *Tarihi Gelişim İçinde Irakta Türk Varlığı*, İstanbul 1996, s.20.

¹⁸⁸ a.g.e., s.21.

¹⁸⁹ Fazıl Demirci, a.g.e., s.7.

¹⁹⁰ Suphi Saatçi, a.g.e., s.21.

¹⁹¹ Said Abdülfettah Aşûr, "Araplar ve Türkler Arasında İlk Tanışma", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, İstanbul 2000, s.301.

ağabeyi Mamun'un Fars kökenli askerlerine karşı, kendi etrafına Türk askerlerini toplamıştır. Zamanla Halife Mutasım'a bağlı birliklerde Türk sayısının artması üzerine, bunların bozulmamaları için özel bir şehir yapılmasına karar verilmiş ve Bağdat'a 120 km. mesafede olan Samarra şehri inşa edilerek, aileleri ile birlikte 40.000 Türk buraya yerleştirilmiştir¹⁹². Türkler sadece askerlik ve özel güvenlik işlerinde istihdam edilmemiş, aynı zamanda Mutasım onları idari işlerin bir çoğunda görevlendirmiştir. Türkleri, askeri kütüklere kaydeden ilk halife Mutasım olmuştur¹⁹³. Abbasiler arasında Türklerin durumu bir çok Arap şair ve tarihçisinin dikkatini çekmiştir. Türklerin özellikle yüksek ahlak ve fazilet sahibi insanlar oldukları, dil ve soylarına aşırı derecede bağlı buldukları, Arapça ve Farsça öğrenmekle beraber, gururlarına yediremedikleri için yalnız Türkçe konuştukları bu arada yiğitlik, şefkat, mertlik ve kahramanlıklarına karşı duyulan hayranlıklar bir çok kaynakta dile getirilmiştir. Türk askerlerinin üstün meziyetlerinin kaybolmamasına bizzat halifeler özen göstermişler ve onların sadece Türk kızları ile evlenmelerine izin vermişlerdir¹⁹⁴.

Abbasi devleti içinde büyük bir üne sahip olan Türk askerlerinin sayısı ve etkinlikleri zamanla artmıştır. Türk nüfusu, 935 tarihinde artık yönetim içinde küçümsenmeyecek bir siyasal güç unsuru haline gelmiştir. Büveyhiler 945 yılında Bağdat'a girdiği zaman yine Türklerin vasıtasıyla halifenin adına her şeyi kontrolleri altına almışlardır¹⁹⁵.

Büveyhiler zamanında sayıları artan Türkler, birbirini izleyen göç dalgaları ile Irak'a gelmeye devam etmişler ve ülkenin çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdir¹⁹⁶.

Irak'a olan Türk göçünün esasını teşkil eden göç ve kuvvet akımı 1050 yılından sonra Selçuklular tarafından yapılmıştır. Bağdat'a 1055 yılında girmiş olan Selçuklular 1080 yıllarında Suriye ve Filistin topraklarının da bir kısmına hakim olmuşlardır. Türkler, bu tarihte aileleri ile birlikte kitleler halinde Irak'a girmişlerdir. Bunlar özellikle Kerkük vilayetine bağlı olan Tavuk bucağı etrafında yerleşim merkezleri kurmuşlardır¹⁹⁷. Bağdat ve Oğuzların yayıldığı Irak'ı Selçuklu ülkesine katan Tuğrul Bey, Halife'ye dini otoritenin dışında bir hak tanımamış, hilafeti de himayesi altına alarak, sünni İslam dünyasının savunuculuğunu üzerine almıştır¹⁹⁸.

Selçuklular, Sultan Mehmet Tapar'ın ölümünden sonra Irak'ta 1118'de bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Bu Devlette ilki Sultan Mehmet Tapar'ın büyük oğlu Sultan Mahmut,

---

¹⁹² Fazıl Demirci, a.g.e., s.8.

¹⁹³ Said Abdülfettah Aşûr, a.g.m., s.302.

¹⁹⁴ Suphi Saatçi, a.g.e., s.23.

¹⁹⁵ Fazıl Demirci, a.g.e., s.8.

¹⁹⁶ Erşat Hümmüzlü, *Irak Türkleri*, s.21.

¹⁹⁷ Fazıl Demirci, a.g.e., s.9.

¹⁹⁸ Suphi Saatçi, a.g.e., s.32.

sonuncusu Arslan Şah'ın oğlu Sultan II. Tuğrul olmak üzere dokuz sultan hüküm sürmüştür. Irak Selçukluları 1157 yılına kadar sultan Sencer'e tabi olmuş, ölümünden sonra bağımsız olarak hüküm sürmüşlerdir. Daha sonra zayıflayarak Atabeylere tabi olmuşlardır¹⁹⁹.

İlk olarak Selçuklular döneminde geçen "Atabey" ünvanı, Türkçe "ata" ve "bey" sözcüklerinden oluşan birleşik bir deyimdir. Tarihi kaynaklardan Atabeyliğin, Büyük Selçuklu Devletinde çok yüksek görev olduğu ve sonradan da üstün bir unvan olarak benimsendiği anlaşılmaktadır. Selçuklu Devletinde sultanlar, topraklarının çeşitli parçalarını aile fertlerine dağıttıkları sırada, henüz yaşları küçük olan prenslere yol gösterici ve eğitici sıfatı ile bir atabey tayin ediyorlardı. Bunlar büyük görevlerde bulunmuş eski nüfuzlu Oğuz beyleri arasından yada sultanların memlûklarından olup değerli hizmetleri ile bağlılıklarını ve kudretlerini göstermiş, büyük emirlik derecesine yükselmiş komutanlar arasından seçiliyordu²⁰⁰. Bu atabeylerden birisi de Musul Atabeyliğinin kurucusu olan İmadeddin Zengidir.

Musul Atabeyliği, İmadeddin Zengi ve oğlu Nureddin Zengi'ye nispetle tarihte Zengiler adıyla da anılmıştır. Musul Atabeyliği 1127 yılından 1233 yılına kadar hüküm sürmüş, daha sonra Zengilerin yanında yetişen Lu'lu ailesi tarafından 1262 yılına kadar devam etmiştir. İmadeddin Zengi, Oğuzlar'a mensup Avşar boyunun ileri gelenlerinden Aksungur Bey'in oğludur²⁰¹.

Kerkük ve Şehrizer bölgesinde bugünkü Süleymaniye bölgesiyle Şehrizer ovasını da içine alan bir Türkmen beyliği daha kurulmuştur. Beyliğin başında Arslantaş oğlu Emir Kıpçak bulunuyordu. Daha sonra İmadeddin Zengi ile çarpışan Kıpçak mağlup olmuş ve beylik Musul atabeyliğine katılmıştır²⁰².

Musul Atabeyi Zengi'nin valilerinden Bey-tigin'in oğlu Zeyneddin Ali Küçük Erbil Atabeyliğini kumuştur. Ali Küçük 1146 yılında Zengi'nin ölümü üzerine elinde bulunan Erbil'den başka Şehrizer, Hakkari, Tikrit, İmadiye, Sincar ve Harem kalelerini de hakimiyetine almıştır²⁰³. Kendisinden sonra yerine oğulları Zeyneddin Yusuf ve altmış beş yıl Erbil'i idare eden Muzafferiddin Gökbörü hüküm sürmüştür²⁰⁴.

Moğollar döneminde, Moğol Hükümdarı Cengiz Han'ın Orta Asya'da Harzemşahlar Devleti'ni yenmesi üzerine Moğol askerlerinin önünden kaçan Türklerin bir kısmı Anadolu'ya geldikleri gibi bir kısmı da Irak'a göçmüşlerdir. Dolayısıyla Selçuklular

¹⁹⁹ Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.25.

²⁰⁰ Suphi Saatçi, a.g.e., s.47-48.

²⁰¹ Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.25.

²⁰² a.g.e., s.26.

²⁰³ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.42.

²⁰⁴ Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.26.

devrinden sonra da Irak'a Türk göçü devam etmiş, Orta Asya'dan gelen Türkler sayesinde buradaki Türk nüfusu da hızla artmıştır²⁰⁵.

Bu bölgede kurulan bir başka devlet olan Karakoyunlular döneminde de Türkler'in bu bölgeye yerleşmeleri devam etmiştir. Karakoyunlular, Baranlı boyuna mensupturlar ve Baran'ın Oğuzun torunlarından biri olduğu sanılmaktadır. Karakoyunlu beyi Kara Yusuf H.806 yılında Bağdat'ı istila etmiştir. Hicri 814 yılında oğlu Şah Ahmet'i Irak tahtına oturtmuştur. Ölümünden sonra da yerine Cihan şah iktidara gelmiştir. Cihan Şah, Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu Uzun Hasan ile aralarında çıkan savaşta yenilmiştir. Karakoyunlu devleti 1470 yılında yıkılmıştır. Akkoyunlular da Oğuz Han'ın torunlarından ve yirmidört Oğuz boyundan biridir. Akkoyunlu Devleti, Şah İsmail Safavi'nin Bağdat'ı 1508 yılında işgal etmesi ile son bulmuştur²⁰⁶.

2.2. Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Irak Türkleri

Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran savaşında Şah İsmail'i yenilgiye uğratmasının ardından, Musul, Kerkük, Erbil gibi şehirler Osmanlı topraklarına katılmış ancak Bağdat, 1508 yılından itibaren Safeviler'in elinde kalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534'te Bağdat seferiyle Bağdat'ı almasının ardından Irak, Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti haline getirilmiş ve Bağdat Beylerbeyliği adı verilmiştir. Bağdat Beylerbeyi, 1546 yılında Basra'yı da Osmanlı egemenliğine almış ve 1555 yılında bütün Irak Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuzu altına girmiştir. Fakat 1624 yılında İran kuvvetleri Bağdat'ı Osmanlı Devleti'nden geri almıştır. Osmanlı İmparatorluğu, biri 1625, diğeri 1629 tarihinde olmak üzere iki kez Bağdat'ı kuşatmasına rağmen şehri ele geçirmekte başarılı olamamıştır. Bunun üzerine 1637 yılında IV.Murat Bağdat'a sefere çıktı ve kuşatmanın ardından yapılan mücadeleler sonucu Bağdat geri alınmıştır. Bağdat fethiyle IV.Murat Bağdat Fatih unvanını almıştır. Hanekin, Kızlarbat, Mendeli, Kerkük ve Erbil bölgelerine Türkmen boyları yerleştirilmiştir²⁰⁷.

²⁰⁵ Enver Yakupoğlu, *Irak Türkleri'nin Tarihi*, İstanbul 1976, s.10.

²⁰⁶ Erşat Hüzmüzlü, a.g.e., s.26-27.

²⁰⁷ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.52-53.

3- IRAK TÜRKLERİNİN SİYASÎ HAYATLARI

3.1. I.Dünya Savaşında Irak Türkleri

İngiltere, 19.yüzyıl boyunca Basra Körfezinde ve iç taraflarda yoğun faaliyetler içinde olmuştur. Bir taraftan Basra Körfezindeki ticaretini korumaya çalışırken diğer taraftan Körfez’de irili ufaklı bir takım şeyhlikler ile gizli anlaşmalar yaparak onları kendisine bağlayıp diğer taraftan da Osmanlı Devleti’nin tepkisini çekmeden Kuzey Irak’taki ahalinin içine de fesat tohumları ekmeye çalışmıştır. İngiltere bu faaliyetlerini arkeolog, misyoner veya seyyah kimliği ile sürdürmüş ve İngiliz memurları çeşitli kimlikler altında bilgi toparlamaya çalışmışlardır. Yapılan bu gizli ve açık araştırmalar neticesinde Kuzey Irak’ta yoğun petrol varlığının keşfedilmesi İngiltere’nin ve bir çok Avrupalı sermayedarın iştahını kabartmıştır. II.Abdülhamid’in sürdürdüğü denge politikaları ve özellikle 1890’lardan sonra Almanya ile kurulan yakın ilişkiler ve Bağdat demiryolu projesi ile bölgenin uluslararası rekabete açılması, İngiltere’yi geçici de olsa durdurabilmiştir. Ayrıca Musul civarındaki petrol ve kömür madeni işletme hakkının Hazine-i Hassa uhdesine alınarak, İngilizlerin elde etmesi muhtemel imtiyazların önüne geçilmiştir. Bu konuda daha sonra İttihatçılar da aynı politikayı takip etmişlerdir. Osmanlı Devleti ile İngilizler arasında 1913’de Osmanlı-İngiliz anlaşması imzalanmak suretiyle, İngilizlerin muhtemel bir oldu bitti ile Irak coğrafyasını işgal etme girişimleri önlenmeye çalışılmıştır. Fakat bu durum İngilizlerin bölgedeki emellerini yok etmemiş daha çok kışkırtmıştır²⁰⁸.

Osmanlı Devleti, Kasım 1914’te savaşa girdiğini ilan edince, İngiltere beklediği fırsatı yakalamış ve kuvvetlerini Fav boğazından Basra’ya sevk ederek fiilen Irak’ın işgaline girişmiştir. Fav’dan 1914 yılının sonlarında Basra’ya doğru ilerleyen İngilizlerin sloganı “Irak halkının özgürleştirilmesi” idi. İngiltere Bağdat’ı ancak 1917’de işgal edebilmiştir. Diğer taraftan İngiltere Musul’u da Mondros mütarekesi hükümlerine aykırı olarak 1918 yılında işgal etmiştir²⁰⁹. 1920 yılında, I.Dünya savaşından galip çıkan devletler tarafından yapılan San Remo Barış konferansında, Irak İngiliz mandası altına verilmiştir. İngiliz manda rejiminin ilanı hiç kimseyi tatmin etmemiştir. Bunun neticesinde halk arasında yönetime karşı ciddi bir ayaklanma çıkmış ve haziran 1920’de Rumeysse’de meydana gelen bir olay ayaklanmaya dönüşerek Irak’ın bir çok bölgesine sıçramıştır. Telafer’de önde gelen önderler, bölgedeki Arap aşiret reislerinin de bu milli ayaklanmaya katılmalarını sağlamışlardır. Ayaklanmada bir çok İngiliz asker ölmüş bunun üzerine İngiltere ayaklanmayı bastırabilmek için askeri birlik

²⁰⁸ Zekeriya Kurşun, a.g.m. , s.5-7.

²⁰⁹ a.g.m. , s.8.

göndermek zorunda kalmıştır. Tarihe ‘Kapakaç yılı’ olarak geçen 1920’deki bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra İngiliz siyasi hakimi Wilson toplu tutuklamalara ve toplu idamlara başlamıştır. Bir çok Telafer’li ya işkence görmüş yada sürgün edilmiştir. Bu olayın İngiliz kamuoyunda duyulması İngiltere’yi zor durumda bırakmış ve Wilson görevden alınarak yerine Sir Percy Cox getirilmiştir²¹⁰. Percy Cox 1920 sonbaharında Irak’a gelerek programını açıklamıştır. Buna göre, İngiliz mandasını sürdürebilmek için Irak’ta dolaylı bir idare oluşturulacaktı. Kurulacak hükümetin başbakanı Iraklı olacak ve onun atayacağı bakanlarda toplumsal tabakaları ve aşiretleri temsil edeceklerdi. Ayrıca bakanlıklarda İngilizler müsteşar olarak görevlendirilecekti. Nihayet 1920 Kasım ayında manda altındaki Irak’ta Şeyh Abdurrahman el Geylani Başbakanlığında ilk hükümet kurulmuştur²¹¹. Geylani başkanlığındaki bu geçici hükümette, Türkmenlerden İzzet Paşa Keküklü, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığına atanmıştır. Kerküklü, daha sonra 20 Ocak 1921’de kurulan ikinci hükümette de Bayındırlık Bakanı olarak atanmış ancak Nisan 1922 tarihinde istifa etmiştir. Bundan sonrada Türkmenlerle Irak hükümetleri arasında uçurum başlamıştır. İzzet Paşa Kerküklü’den sonra Irak’ta kurulan hükümet kabinelerine hiçbir zaman Türkmen bakan atanmamıştır²¹².

İngiltere, 1921 yılında Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in oğlu Emir Faysal ile kendisini Irak’ın başına getirmek konusunda anlaşmışlardır. Aynı yıl içerisinde yapılan plesibitin ardından halkın büyük çoğunluğunun da kabul etmesiyle birlikte Faysal Irak kralı ilan edildi. Fakat plesibitin gerçekleri ne kadar yansıttığı şaibeli idi. Çünkü yapılan halk oylamasında Irak’ın kuzeyindeki Kerkük, Musul, Erbil ve Süleymaniye halkı Emir Faysal’ın aleyhinde oy kullanmıştı. Hatta Kerkük’te büyük tepki gösteren halk, oy sandıklarını dağıtarak Emir Faysal’ın Türk toprakları üzerinde kral olmasının ve bu bölgede böyle bir şey düşünemeyeceği yolunda itirazlarda bulunmuştu. Ancak gerçek durum böyle olmasına rağmen İngilizler Faysal’a 28 Ağustos 1921’de taç giydirmişlerdi²¹³. İngilizler daha sonra Irak’ta serbestçe hareket edebilmek için 1922 yılında Irak’ın yirmibeş yıl süreyle İngiliz mandasında kalmasını öngören bir anlaşma yaptılar fakat bu durum halkta tepkilere yol açtı.

Türkiye’den ayrıldıktan sonra, Türkmenler ilk soykırımı 4 Mayıs 1924 tarihinde Kerkük’te yaşamışlardır. Tiyari denilen askerlerden bir grup, çarşıda alışveriş yaparken esnafla tartışmaya girmiş, tartışma sonrasında çıkan kavgada askerlerden birinin yaralanmış ve diğerleri kaçmıştır. Daha sonra yanlarına silahlarını ve başka Tiyari askerlerini de alarak

²¹⁰ Suphi Saatçi, a.g.e., s.185-188.

²¹¹ Zekeriya Kurşun, a.g.m. , s.11.

²¹² Erşat Hüzmüzlü, *Türkmenler ve Irak*, s.43.

²¹³ Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul 2004, s.190.

halkın üzerine rastgele ateş açmışlardır. Tiyariler bir çok insanı suçsuz yere öldürmüşlerdir. Bayram arifesinde meydana gelen bu olay halkın silaha sarılmasına neden olmuştur. Kerkük çevresindeki aşiretlerde silahlarıyla birlikte geldikleri Kerkük'te Tiyari askerlerinin üstüne yürümek istemiştir. Kerkük'teki İngiliz temsilcisi suçluların cezalandırılacağını açıklayarak aşiretleri yatıştırmıştır²¹⁴.

Bu arada I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin işgal ettiği Musul meselesi 1923 Lozan Konferansında ele alınmıştı. Türkiye konferansta Musul'un geri verilmesini istemiş ve bu husustaki gerekçelerini öne sürmüştü, İngiltere ise gerek stratejik gerekse yoğun petrol kaynağı içeren bu bölgeyi vermek istememişti. Lozan anlaşması gereğince taraflar kendi aralarında da anlaşamayınca sorun Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulmuştu. Konsey iki tarafın hükümetleriyle ve Musul'da halk temsilcileriyle görüşmek üzere bir soruşturma komisyonu kurmuştu. Komisyon çalışmalarını sürdürürken İngiltere, sınır bölgesinde kuzeye doğru yeni topraklar işgal etmeye devam etmiş bir yandan da Türk delegelerine zorluklar çıkarmıştı. Bunun yanı sıra Türkiye'de de eş zamanlı olarak Şeyh Sait isyanı çıkmıştı. Sınırdaki durum tehlikeli bir hal almaya başlayınca Konsey, Brüksel'de yaptığı bir toplantıda 29 Ekim 1924 günü aldığı bir kararla geçici olarak bir sınır tanımlaması ortaya koymuştu. Brüksel sınırı olarak tanımlanan bu sınırı Türkiye de kabul etmişti. Türkiye bu bölgede halkın isteğini ortaya koymak için bir plebisit yapılmasını istiyordu fakat 16 Temmuz 1925'te soruşturma komisyonunun Konsey'e sunduğu raporda, plebisitin ancak tarafların oybirliği ile olabileceğini belirtmişti. İngiltere plebisit yapılmasını istemiyordu. Konsey, soruşturma komisyonuna bağlı özel komitenin isteği üzerine, Türkiye'nin karşı çıkmasına rağmen 19 Eylül 1925'te bu konularda La Haye Adalet Divanından danışma görüşü istemeği kararlaştırdı. Türk hükümeti Divan'a temsilci göndermedi. Divan 21 Kasım 1925'te Konsey'e şu görüşü bildirdi:

“1.Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, Lozan Antlaşmasınının 3. maddesinin 2. fıkrası uyarınca alacağı karar taraflar için uyulması zorunlu olacak ve Türkiye ile Irak arasındaki sınırın kesinlikle saptandığını gösterecektir.

2.Kararın oybirliği ile alınması gerekecek; tarafların temsilcileri oylamaya katılacak, ancak onların oyları oybirliğinin hesabında sayılmayacaktır.”

Konsey son kararını 16 Aralık 1925'te vermişti²¹⁵. Buna göre Brüksel sınırı Türkiye ile Irak arasındaki kalıcı sınır olarak kabul ediliyordu. Türkiye İngiltere ile yeniden

²¹⁴ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.76.

²¹⁵ İsmail Soysal, "İki Dünya Savaşı Arasında Türk Arap İlişkileri", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap İlişkileri*, İstanbul 2000, s.127.

görüşmelere başlamış fakat o dönem içerisindeki ekonomik ve askeri koşullardan dolayı bu anlaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştı. Böylece Türkiye ile İngiltere arasında 5 Haziran 1926 yılında imzalanan Musul anlaşmasıyla Musul bölgesi (bu günkü Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye'yi içeren bölge) resmen İngiliz mandası altındaki Irak'a bırakılmıştı. Irak Türklerinin önünde sadece iki seçenek vardı. Birinci seçeneğe göre, Lozan anlaşmasının 31. maddesinde belirtildiği üzere ya Türk vatandaşlığını seçecek yada anlaşmanın 30. maddesine göre Irak vatandaşlığını kabul edeceklerdi. Anlaşmanın 31. maddesinde öngörülen ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında ikamet eden kişilere tanınan bu hakkın süresi iki yıldır ve çoktan sona ermişti. Sonuç olarak Irak Türklerinin çoğu Irak'ta kalmayı tercih etmişti²¹⁶. Fakat İngiliz mandası altında baskı ve zulüm görmeye devam etmişlerdi.

İngiltere 1930 yılında Irak'la bir anlaşma yaparak Irak'a göstermelik bir bağımsızlık vermişti. İngiltere ile Irak arasında yapılan bu anlaşmaya göre Irak dış politika ve ortak menfaatler konusunda İngiltere'ye danışacak, bir savaş durumunda da topraklarını, limanlarını ve demiryollarını İngiltere'nin emrine verecekti. İngilizler, bu anlaşmadan sonra 1932 yılında Irak'ın bağımsız bir devlet olarak Milletler Cemiyetine girmesini sağladı.

3.2. Krallık Döneminde Irak Türkleri

Irak Krallığının Milletler cemiyetine üye olmasının ardından Irak Krallığı adına Başbakan Nuri Said tarafından 30 Mayıs 1932 tarihinde Bağdat'ta bir deklarasyon yayınlandı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivi "Middle East No.127'de kayıtlı olan deklarasyona göre Irak yönetimleri tarafından dil, din ve soy ayrımı yapılmadan ülkede yaşayan bütün halkların hayat ve özgürlükleri garanti edilmiştir. Vatandaşların hukuki açıdan eşit, aynı medeni ve siyasi haklara sahip olacakları, hiçbir sınırlama olmaksızın kamu görevlerinde çalışacakları ve mesleki faaliyetlerde bulunacakları dile getirilmiştir. Bütün azınlıkların eşit olarak temsil edilecekleri bir seçim sisteminin taahhüt edildiği deklarasyonda, Türkçe ve Kürtçe'nin yanı sıra anadili Arapça olmayan Irak vatandaşları, mahkemede anadilleri ile ifade verebilecekler; kendi dillerinde okullar açabileceklerdir. Nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan Kerkük livasına bağlı Kifri ve Kerkük'te, resmi dil Arapça'nın yanı sıra Türkçe ve Kürtçe'de olacak, buralarda devlet memurları da Türkçe bilenler ve yerli halklar arasından seçilecektir²¹⁷. Fakat deklarasyonda belirtilen bu hususlar uygulamaya gelince yok sayılmış ve Türkmenlere değil kültürel haklar vermek yapılan baskılar arttırılarak devam ettirilmiştir. Türkmenlerin kültürel

²¹⁶Suphi Saatçi, a.g.e., s.196-197.

²¹⁷Suphi Saatçi, a.g.e., s.199-200.

ve sosyal faaliyette bulunan dernek kurmaları ve Türkçe yayın çıkarmaları yasaklanmıştır. Bunun yanında Kerkük şehir merkezi dışındaki ilkokullarda Türkçe öğretim yasaklanmış, Kerkük merkezindeki birkaç okulda ise ders saati birkaç saat'e indirilmiştir²¹⁸. Bu baskılar ve asimilasyon politikası 1946 yılına gelindiğinde Türkmenlere yönelik yapılan bir katliamla doruğa çıkmıştır. Kerkük'te bir petrol şirketinde çalışan işçiler, hayat şartlarıyla ilgili olarak önce çalıştıkları şirkete sıkıntılarını aktardılar. Daha sonra sıkıntılarını basın aracılığıyla halka duyurmaya çalıştılar. Ancak bir sonuç alamayınca 1 Temmuz 1946 tarihinde iş bırakma eylemini başlattılar. Bu arada işçiler seslerini duyurmak maksadıyla, Gavurbağı Meydanı'nda her gün toplanıyorlardı. Yine 4 Temmuz günü böyle bir toplantıda, bir çok tutuklamalar gerçekleştirildi. Bunun üzerine, ortam daha da gerginleşti ve 12 Temmuz günü polis göstericilerin üstüne ateş açtı. Bu olayda 20 kadar kişi hayatını kaybetti ve çok sayıda yaralananlar oldu. Daha sonraki yıllarda da Türkmenlerin durumunda bir değişiklik olmadı. Hatta 24 Şubat 1955 yılında Irak ile Türkiye arasında imzalanan Bağdat Paketi anlaşmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler düzelirken bu durum Türkmenlere yansımamış ve baskılar artmıştır²¹⁹.

3.3. Cumhuriyet Döneminde Irak Türkleri

14 Temmuz 1958 yılında General Abdülkerim Kasım önderliğinde gerçekleştirilen darbe ile Irak'ta Krallık rejimine son verilmiştir. Darbe sonrası General Kasım ve yardımcısı General Abdüsselam Arif'in radyodan cumhuriyetin ilanı ile ilgili olarak yaptıkları açıklamada, "Irak'ın üç esas etnik gruptan meydana geldiğini ve Türkmenlerin de bunlardan biri olduğunu" bildirmeleri; Irak Türkleri tarafından baskıların sona erdiği şeklinde yorumlanarak, sevinçle karşılanmıştır. Kısa bir süre sonra ise yeni yönetimle beraber Türkmenler için sıkıntılı dönemler ve baskılar tekrar başlamıştır. Moskova'da sürgünde bulunan Molla Mustafa Barzani siyasi suçlular için ilan edilen aftan yaralanarak Irak'a geri dönmüş ve zengin petrol yataklarına sahip Kerkük'ü ele geçirme planları yapmaya başlamışlardır. Mustafa Barzani'nin 22 Ekim 1958'de büyük çoğunluğu Türklerden oluşan Kerkük'e gelmesi ile başlayan gerginlik 24 Ekimde silahlı Kürt grupların tacizleri ve sloganları ile çatışmaya dönüşmüştür. Bu çatışmalarda değerli bir Türk büyüğü olan Kerkük

²¹⁸Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.78.

²¹⁹a.g.e., s.79.

Garnizon Komutanı Hidayet Arslan bey şehit olmuştur. Olaylar Irak Türklerinden Ata Hayrullah'ın girişimleri sayesinde yatışmıştır²²⁰.

Bu arada mevcut yönetime karşı General Kasım'ın Arap birliği fikrini savunan Abdüsselam Arif'i iktidardan uzaklaştırması ile 8 Mart 1959'da bir tepki gelmiştir. Albay Abdülvehhab Şevvaf önderliğinde bir ayaklanma başlamıştır. Ayaklanma sonrası Kerkük'te ikinci tümen komutanı olan General Nazım Tabakçalı görevinden alınmış, yerine komünist gruplara yakınlığı ile tanınan General Davut Cenabi atanmıştır. Cenabi, Kerkük'e gelir gelmez, Türkçe yayınlanan gazetelerin çıkışını yasaklamıştır. Böylece darbeden sonra çıkarılmaya başlanan Beşir, Afak ve belediyenin Türkçe olarak yayınladığı Kerkük gazetesinin yayınlanmasına son verildi. Cenabi'nin özel emriyle sadece Türkmenlere ait konut ve işyerlerine baskınlar düzenlenerek silah araması yapıldı. Evlerinde silah bulunan aile reisleri tutuklanıp ya hapse ya sürgüne gönderildi. Böylece Türkmenlerin tamamen silahtan arındırılmaları ve kendilerini savunacak en ufak bir imkana sahip olmamaları temin edildi. Cumhuriyetin birinci kuruluş yıldönümü olan 14 Temmuz 1959 günü halk kutlama hazırlıkları yapmıştı. Türkmenlerin bürokrat ve meslek sendikaları mensuplarından oluşan grup, hazırlık komitesinin düzenlediği resmi geçide katılacaktı. Resmi geçit, Kerküklü bir Türk olan Osman Hıdır'a ait 14 Temmuz kahvesi önüne geldiğinde daha önceden silahlandırılmış olan Kürt grupları Türklere karşı silahlı saldırıya geçip otomatik silahlarla insanlara ateş etmeye başlamışlardır. Kahvehane sahibi Osman Hıdır ayaklarına ip bağlanarak hunharca katledilmiştir. Daha sonra sokağa çıkma yasağı ilan edilerek insanların evlerine kapanmaları sağlanmıştır. Şehir üç gün boyunca yağmalanmış ve daha önceden tespit edilen evlere baskınlar yapılarak Türkmenlerin lider kadrosunun tasfiye işlemlerine başlanmıştır. Bir çok Türkmen esnaf ve gençleri feci şekilde öldürülmüş bununla da kalınmayarak cesetler motorlu araçların arkasına takılmış yada elektrik direklerine asılmıştır. Türkmenlere ait bir çok işyeri yağma edilmiş ve kundaklanmıştır²²¹. Türkmenlerin uğradıkları katliama resmen göz yumulmuş ve uzun bir süre olayları yatıştırmak için müdahale bile edilmemiştir. Olayların kamuoyunda duyulması ile birlikte ancak göstermelik bir açıklama yapılmıştır.

General Kasım, 28 Temmuz 1959 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyerek Kerkük katliamını gerçekleştirenleri kınamıştır. Kasım, Kerkük'te Türklere karşı yapılan hareketlerin dünyanın en alçakça işlenmiş cinayetleri olduğunu, faşistlerin dahi böylesine vahşetler yapmadığını belirterek olaylar sırasında çekilen fotoğrafları gazetecilere göstermiştir. Bir süre sonra Kerkük katliamı'nın baş sorumlusu olan Davut el-Cenabi ve 260 kişi tutuklanmıştır.

---

²²⁰ Fazıl Demirci, a.g.e., s.19.

²²¹ Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s. 49-51.

Askeri mahkemede yargılanan ele başlarının bir kısmı idama mahkum edilmiş bir kısmı hapse atılmış geri kalanlarda suçlu oldukları halde serbest bırakılmıştır. İdama mahkum olanların cezası ise, Kasım'ın iktidarı süresince infaz edilmemiştir²²². Böylece suçluların cezalandırılması beklenirken cezalandırılan yine mevcut iktidara uyum göstermeye çalışan Türkmenler olmuştur. Bununla da kalmayıp 1961 yılında Türkmenlere yönelik suikast hareketleri başlamıştır. İlk suikast 6 Mart 1961 tarihinde meydana gelmiştir. Salah Kalaycı isimli Türk genci çalıştığı taş ocağından dönerken pusuya düşürülerek öldürülmüştür. Bu olay halk arasında büyük üzüntü yaratmış ve cenaze bir mitinge dönüşmüştür. Bu olaydan sonra 9 ocak 1962 tarihinde Salah Terzi, İbrahim Hamza ve Kemal adlı iki arkadaşıyla birlikte dükkanında iftar yaparken yayılım ateşine tutulmuştur. Cenaze töreni sırasında olaylar çıkmış, olaylar esnasında bir kişi ölmüş ve on beş kişi de ağır yaralanmıştır. Olayların sonucunda 120 Türkmen tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir²²³. Irak yönetimi, Kerkük katliamını yapanların cezalarını bir türlü infaz edilmezken, yapılan suikastlara ve haksızlıklara karşı sesini duyurmaya çalışan Türkmenlere ceza vermek konusunda ise hiç vakit kaybedilmemiştir.

Abdülkerim Kasım, iktidarı döneminde Arap milliyetçiliği tartışmalarından ve Arapları etkisine almış olan Nasırcı yaklaşımdan uzak durmaya çalışmıştı. Fakat 1961 yılında Suriye ve Mısır'ın oluşturduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Kasım popülaritesini yitirmeye başlamıştı. Toprak reformu, millileştirme ve sosyalizm gibi kavramlar artık Irak siyasetini ve askeri gücünü motive eden kavramlar olmuştu. Bu durumun sonucunda Nasırcı ve Baas Partili subaylar Abdülkerim Kasım'ı 9 Şubat 1963'te bir suikast neticesinde öldürerek yönetimi ele geçirdiler. Bir Nasır taraftarı olan Abdüsselam Arif devlet başkanlığına getirildi. O da Baas'cı birini, Ahmet Hasan el Bakr'ı başbakanlığa getirdi. Kısa bir süre sonra iktidar içinde rahatsızlıklar meydana gelince Arif, Baasçıları tasfiye ederek ülkeyi Nasırcı subaylar aracılığıyla yönetmeye başladı²²⁴. Abdüsselam Arif dönemi, Türkmenler için Kasım dönemine göre nispeten ılımlı olmuştur. Bu dönemde Kerkük katliamı nedeniyle hakkında idam hükmü verilen 28 kişi, 23 Haziran 1963'te idam edilmiştir. Ancak Türkmenler için kültürel hakların elde edilmesi konusunda herhangi bir gelişme olmamıştır²²⁵. Abdüsselam Arif 1966'da bir helikopter kazasında öldürülünce yerine kardeşi Abdurrahman Arif getirilmiş fakat ülkeyi ancak iki sene yönetebilmiştir. Abdurrahman Arif, Arap sosyalist Baas Partisinin 17 Temmuz 1968'de yaptığı bir darbe sonucu öldürülmüştür. Abdurrahman Arif döneminde de Irak Türkleri huzurlu bir yaşam sürmüşlerdir. Türkmen

²²² Suphi Saatçi, a.g.e., s.227.

²²³ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s. 88.

²²⁴ Zekeriya Kurşun, a.g.m., s.18-19.

²²⁵ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.89.

Kardeşlik Ocağı'nın yayın organı olan Kardeşlik Dergisi'ne eski Türkçe'nin yanı sıra bir de yeni Türk alfabesiyle Türkçe kısım ilave edilmiştir. Bunun yanında Latin harfleri ile okuma yazma teşvik edilmiştir²²⁶.

Abdüsselam Arif döneminde bir süre başbakanlık yapmış olan Ahmet Hasan el-Bakr öncülüğünde gerçekleştirilen bir darbe ile Baas partisi 17 Temmuz 1968'de iktidara gelmiştir. Devrim Komuta Konseyinin başı olarak, hem devlet başkanı hem de başbakan sıfatı ile ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Çok geçmeden Baas Partisi iktidarını güçlendirmek için muhalefet gruplarını tasfiye hareketlerine başlamıştır. Halka gözdağı vermek amacıyla 51 kişi Bağdat'ta halkın gözü önünde idam edilmiştir. Bunların arasında, Arif kabinesinde vekaleten Ekonomi ve Ticaret bakanlığı yapmış olan Kerküklü Nizamettin Arif'te bulunuyordu. Baas rejimi 2 Ocak 1969 tarihinde Kerkük'e bağlı Tavuk kasabasında doğmuş olan ve orduda görev yapan Nihat Fazıl Dakuk adlı Türk çavuşunu tutuklamış ve insanlık dışı işkenceler yaparak ölümüne sebep olmuştur²²⁷.

Irak'ta, Kürtlerden kaynaklanan bazı siyasi gelişmeler, Baas Partisini azınlıklara bir takım kültürel haklar vermeye zorlamıştı. Kürtler, Kerkük'ü de içine alan bir bölgede özerklik istiyorlardı. Fakat Baas Partisi Kürtlere özerklik vermeyi düşündüğü halde Kerkük'ün Kürtlere verilmesini istemiyorlardı. Bu yüzden Baas Partisi, Kürtlerin özerk Kürt bölgesinin başkenti yapmak istedikleri Kerkük'ün Türklüğünü kabul ederek, Irak Türklerine 89 sayılı ve 24 Ocak 1970 tarihli İhtilal Komuta Konseyinin kararı ile bir takım kültürel haklar tanımıştır²²⁸. Diğer taraftan Kürtlerle de özerk bir Kürt bölgesini kurulması, mecliste temsil edilmeleri ve cumhurbaşkanı yardımcısının Kürt olması konusunda anlaşmaya varılmıştı. Ayrıca etnik kökene göre belirlenmesi gereken sınır için nüfus tespitine başvurulması kararlaştırıldı. Bu gelişmeler etnik bir kimlik olarak yok sayılan Türklerin Araplarla Kürtler arasında bir tercihe zorlanmasına ve Türk bölgelerinin Bağdat yönetimiyle Kürtler arasında bir çekişme haline gelmesine yol açtı. Bu arada nüfus dengesini Araplar lehine çevirmek amacıyla Kerkük'e yerleştirilen Araplar huzursuzluk kaynağı olmaya başlamıştır. Araplarla

²²⁶ Fazıl Demirci, a.g.e., s. 26.

²²⁷ Suphi Saatçi, Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, s.235.

²²⁸ a.g.e. , s.236-237. "Bu kararın metni şöyledir:

- 1.İlkokullarda Türkmen dili okutturulmasına,
- 2.Bu dille öğretim yapan bütün okullarda açıklama usullerinin Türkmen diliyle yapılmasına,
- 3.Türkmence öğretimi hususunda Terbiye ve Talim Bakanlığı'na bağlı bir müdürlüğün kurulmasına,
- 4.Türkmen Edebiyatçı, Şair ve yazarlarının, kendilerine mahsus bir birlik kurmalarına imkan verilmesine, eserlerini bastırabilmeleri için yardım edilmesine, dil bakımından istidat ve kabiliyetlerini artırma fırsatı verilmesine ve bu birliğin Irak Edebiyatçılar Birliğine bağlanmasına
- 5.Kültür ve tanıtma bakanlığına bağlı olarak, bir Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulmasına,
- 6.Türkmence haftalık bir gazete ve aylık dergi çıkarılmasına,
- 7.Kerkük televizyonundaki Türkmence yayınların arttırılmasına karar verilmiştir".

Kürtler arasında çıkan bir olay neticesinde Bağdat yönetimi yapılacak olan halk oylamasını ertelemiştir. Bunun arkasından, Baas yönetimi, Türkmenlere karşı baskı ve sindirme politikalarına başlamıştır. Irak yönetimi tarafından 24 Ocak'ta Türkmenlere tanınan bir takım kültürel haklar ellerinden geri alınmıştır. Türkmençe eğitim veren okulların sayısı azaltılmıştır. Türk kökenli öğretmenler güneye sürgün edilmiş, yayın faaliyetlerine de kısıtlamalar getirilmiştir. 1976 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Irak'a yaptığı ziyarette Türkmenler tarafından coşkuyla karşılanmasından endişelenip bir çok Türkmen vatandaşı tutuklamıştır²²⁹.

Böylece Irak Türklerine yönelik asimilasyon metodları sürekli ve siyasi şartlara göre arttırılmıştır. Baas rejimi, Türk bölgelerine nüfuz etmek için bu bölgelere Arapları ve değişik etnik grupları yerleştirmeye yönelik bir iskan politikası izlemiştir. Özellikle Türk nüfusunun büyük bir çoğunluğunun yaşadığı Kerkük'ün (Kerkük'ün adı el-Tamim olarak değiştirilmiştir) Türk yapısını değiştirmek amacıyla önce Türklerin yoğun olduğu mahalleler istimlak'e tabi tutulmuş, camiler ve tarihi Türk eserler yıktırılarak bu bölgenin Türk sakinlerinin Kerkük dışına yerleşmeleri için gerekli tedbirler alınmıştır²³⁰. Kerkük'e Arap vatandaşların yerleşmesini teşvik etmek amacıyla buraya yerleşecek olan Araplara onbin Irak dinarı (o zamanki karşılığı 33 bin Amerikan doları) bağışlanmıştır. Arap erkeklerin Türk kızlarıyla evlenmeleri teşvik edilmiştir. Bunlara da onbin dinar bağış yapılıyordu. Türkmenlerin arsa alıp satmaları ve inşaat yapmaları izne bağlanmıştı. Kendi aralarında alım satım yapmalarına izin verilmiyordu²³¹.

Bu arada tutuklamalar tekrar başlamış; 25 Mart 1979'da Nejdet Koçak, Emekli General Abdullah Abdurrahman gibi Türkmenlerin lider kadrolarında yer alan bazı kişiler tutuklanmış ve dokuz ay boyunca tutuklulardan haber alınamamıştır. Bu süreden sonra tutukluların ailelerine, idam edilmeden önce son defa kendileriyle görüşebilecekleri haberi gelmiştir. Liderler 16 Ocak 1980' de idam edilmiştir²³².

---

²²⁹ İslam Ansiklopedisi, "Irak Türkleri", İstanbul 1999, c.XIX, s.102.

²³⁰ Irak Kerkük Türkmen Kültür Derneği, *Irak Türkleri'nin Kaderi*, İsveç, s.5-6.

²³¹ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.95.

²³² Erşat Hüzmüzlü, a.g.e., s.66.

3.4. İnan-İrak Savaşı Döneminde İrak Türkleri

Saddam Hüseyin 1979 yılında kuzeni Hasan el-Bakr'ı bertaraf ederek yönetimi ele geçirmiş böylece bütün yetkiler sadece Saddam Hüseyin'in elinde toplanarak ülke yönetiminde tek söz sahibi kişi olmuştur. Bu arada komşu İnan'da da rejim değişikliği olmuş ve İnan şahı devrilerek yerine Ayetullah Hümeyni geçmiştir. İnan'da gerçekleşen İslam Devrimi, İrak'ı etnik ve dini sebeplerden dolayı rahatsız etmiştir. Saddam Hüseyin 1980 yılında Satt-ül Arap ve bazı sınır meselelerini bahane ederek İnan'a saldırmış ve aralarında sekiz yıl sürecek bir savaş başlamıştır.

Savaş sürecinin ağır bedeli'ni yine İrak halkı ve tabii ki yine Türkmenler ödemek zorunda kalmıştır. Türkmenler Saddam Hüseyin tarafından cephelerde kalkan olarak kullanılmış ve ön saflarda savaşmak zorunda bırakılmışlardır. Dahası yaşadıkları bölgelerden çeşitli bahanelerle çıkartılmışlardır. Boşalan köylerin bir kısmı yıkılmış bir kısmına da Araplar yerleştirilmişlerdir. Tamamını Türkmen halkının oluşturduğu, Kerkük yakınlarındaki Bılava köyü askeri havaalanı yapılacağı gerekçesiyle boşaltılmıştır. Badava, Topzava, Kümbetler, Yayçı ve Tokmaklı köylerinde yaşayan Türkmenler, kendilerin hiçbir tazminat ödemeksizin topraklarından sürülmüştür. Nüfusun tamamı Türkmenlerden oluşan Beşir'de de yüze yakın Türkmen genci idam edilmiş diğerleri de Ben-i Sılava'daki kamplara sürülmüştür. İrak hükümeti yeni bir otoban yapılacağını öne sürerek iki bine yakın evi yıktırmıştır. Milletlerarası bir tren istasyonu yapılacağı ilan edilerek Tisin mahallesinde, Türkmen mimari özelliğini taşıyan 500 tarihi ev yıktırılmıştır. Çünkü daha önceden mülk edinme hakları ellerinden alınmış olan Türkmenler, alım gücüne sahip olabilseler de yeni ev edinemiyorlardı²³³. İrak'ta Baas partisine üye olmayan herkes hedef haline gelmiştir. Savaş öncesinde "Türkiye adına casusluk yaptıkları" gerekçesiyle idam edilen Türkler, savaş yıllarında "İnan adına casusluk yaptıkları" gerekçesiyle darağacına gönderilmişlerdir²³⁴.

Saddam Hüseyin 1987 yılında, bir sayım kararı almıştır. Aslında bu sayım, 1970'de yapılmaya çalışılan ancak gerçekleştirilemeyen bir plebisit anlamı taşıyordu. Fakat bu uygulamada, sadece Arap ve Kürt olanların saptanabilmesi mümkün olabilecekti. Çünkü bu uygulamada Türkmenlerin kendi kimliklerini kullanmasına imkan vermeyen bir form hazırlanmıştı. Bu durum Türkmenlerin tepkisine yol açmıştı. 1988 yılına gelindiğinde de Türkmenler' e uygulanan baskılarda artan boyutlarda sürmekteydi. Musul bölgesindeki Türk ilçesi olan Telafer'de bir çok Türkmen aydını idam edilmişti Baas yönetiminin uyguladığı

²³³ Harp Akademisi Komutanlığı, a.g.e., s.103.

²³⁴ Fazıl Demirci, a.g.e., s.41.

zulmün en bariz kanıtı ise idam edilenler arasında tek kadın olan Hatice Muhsin Al-i Vahap'ın da hamile olmasına rağmen idam edilmesiydi²³⁵.

Irak ile İran arasında süren savaş Birleşmiş Milletlerin arabuluculuğu sayesinde Temmuz 1988'de sona ermiş ancak Türkmenlere yönelik asimilasyon politikaları devam etmiştir.

3.5. Körfez Savaşı Döneminde Irak Türkleri

Irak, İran'la arasında süren sekiz yıllık savaştan sonra bu seferde 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos'ta aldığı 661 sayılı kararla, Irakla her türlü ticareti yasaklamıştır. Irak, BM'nin uyarısına rağmen Kuveyt'ten geri çekilmeyince, ABD'nin önderliğindeki müttefik güçler, 1991 Ocak ayında saldırıya geçmişlerdir. Irak'ta hayat bir anda felç olmuş, halk büyük bir panik ve huzursuzluk yaşamıştır. Bir yandan savaş ve bir yandan uygulanan ambargo ile birlikte Irak zor duruma düşmüş ve Kuveyt'ten geri çekilmiştir. Böylece savaş sona ermiş fakat ambargo uygulaması ve Irak'ın ödemesi gereken savaş tazminatı, Irak halkını büsbütün sefaletin içine itmiştir. Bu arada ülkenin güneyinde ve kuzeyinde yönetim aleyhine ayaklanmalar çıkmıştır. Başta Kerkük olmak üzere, bütün Türk bölgelerindeki halk ise olayları tahriklere kapılmadan endişe ile izlemeye çalışmıştır. Ancak 18 Mart 1991'de Kerkük'te Baas yönetimine karşı kuzeyden gelen Kürtlerin başlattığı bir ayaklanma meydana gelmiştir. Silahlı Kürt militanlarının Baasçılara karşı giriştikleri bu saldırı, daha sonra Basçı ve Arap olanların evlerinin yağmalanmasına kadar varmıştır²³⁶.

Ayaklanmanın 27 Mart 1991 yılında kanlı bir şekilde bastırılmasından ve Tuzhurmatu, Tavuk ve Tazehurmatu'nun tahribata uğratılmasından sonra, Irak ordusu ve Cumhuriyet muhafızları güçleri Kerkük'ün kuzeybatısına ve 45 kilometre uzaklıktaki Altunköprü'ye girerek, Kerkük'ten ve öteki kasabalardan kaçmış olanları takiple şehirde hareket halindeki her canlıya ateş açmaya başlamışlardır. Ramazan ayının özelliğine de aldırmadan evlere baskın düzenleyen askeri güçler buldukları erkekleri belirli olmayan bir noktaya sevk etmeye başlamışlardır. Akabinde 28 Mart 1991 günü toplama kamplarına gönderilenlerden hiçbir haber alınamamış, hadiseden birkaç hafta sonra yüz kişiden fazla insanın cesetlerinin atılmış olduğu toplu mezarlara rastlanmıştır. Aralarında Altunköprü halkı olduğu gibi, Kerkük ve

---

²³⁵ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.104.

²³⁶ Suphi Saatçi, a.g.e., s.263-264.

Tazehurmatu'dan hedefsiz bombardımanlardan kaçmış olan Türkmen vatandaşlarında bulunduğu yüziki ceset bulunmuştur²³⁷.

Saddam Hüseyin 2003 yılında devriliş ardından yakalanınca, Irak Türkmen Cephesi'nin Saddam Hüseyin'den davacı olduğu açıklanmıştır. Saddam'ın yargılanma sürecinde Irak Türkmen Cephesi (ITC)'de müdahil olmaya ve Altunköprü katliamıyla ilgili belgeleri ve delilleri mahkemeye sunmaya karar vermiştir²³⁸.

Körfez Savaşından sonra BM, Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde uçuşa kapalı bir güvenlik bölgesi oluşturmuştur. Güvenlik bölgesi Türkmenlerin yaşadığı bölgeleri ikiye bölmüş bir kısmı 36. paralelin kuzeyinde bir kısmı da güneyinde kalmıştır. 36. paralelin üstünde yaşamaya çalışan Türkmenler bu seferde Irak'ın kuzeyinde de facto olarak bulunan bir yönetim altında zulüm görmeye başlamışlardır. Kuzey Irak'ın başşehri haline getirilmek istenen Erbil ve çevresinden Türkmenleri atmak için Barzani, Irak yönetimi ile işbirliği yaparak Irak ordusunu 31 Ağustos 1996'da Erbil'e davet etmiştir. Barzani, Türkmen partilerine ait kuruluşlarda görev yapan 34 kişiyi yakalatarak Irak tarafına teslim etmiştir. 8 Mayıs 2000 günü, Türkmen Cephesi ile KDP arasında görüşmelerin yapıldığı sırada, KDP'liler Türkmen Talebe Birliği binasını işgal edip, binanın koruma görevlilerini tutuklayarak işkence yapmışlardır²³⁹.

3.6. İşgal Döneminde Irak Türkleri

Irak'ın işgali öncesinde Irak'lı muhalif gruplar, dört ayrı yerde, dört ayrı toplantı yapmışlardır. Bu gruplar, Ağustos 2002'de Washington'da, 14-16 Aralık 2002'de Londra'da, 26 Şubat-1 Mart 2003'de Irak'ın Selahaadin şehrinde ve 19 Mart 2003'te Ankara'da toplanmışlardır. Muhaliflerin 14-16 Aralık 2002'de yaptıkları Londra konferansında "Irak'ın kurtarılması ve demokrasinin kurulması" sloganı adı altında toplandıklarını belirten siyasi bir bildiri kabul edilmiştir. Bu siyasi bildiride, "Türkmenlerin hakları" başlıklı tek cümlelik şöyle bir paragraf yer almıştır: "Konferans, Türkmenlere karşı uygulanan ırkçılığı ve etnik temizliği görüşmüş ve Türkmenlere diğerleriyle eşitliği garanti etmenin önemini vurgulamış ve belli hukuki çerçevede onlara etnik, kültürel ve idari haklar bahşetmeyi ve bu hakları anayasa ile korumayı kabul etmiştir"²⁴⁰.

²³⁷ Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.68.

²³⁸ Bilal N. Şimşir, Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler, İstanbul 2004, s.208.

²³⁹ Suphi Saatçi, a.g.e., s.275.

²⁴⁰ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s.248-249.

Bundan sonraki Irak'lı muhaliflerin toplantısı, Irak'ın Selahhadin şehrinde, 26 Şubat-1 Mart 2003'de, tam 1 Mart tezkeresi arifesinde, yani Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de Irak'a girmesinin beklendiği ve Irak'a karşı kuzeyden bir cephe açılmasının düşünüldüğü bir sırada yapılmıştır. Toplantıdan Saddam Hüseyin sonrası yeni Irak'ın oluşturulması için kararlar çıkmıştır. Federalizm görüşünü benimseyen Kürtler ve öteki muhalifler, altı kişiden oluşan bir Başkanlık Konseyi kurmaya karar vermiş ancak konseye hiçbir Türkmen alınmamıştır. İlk etapta altı kişiden oluşturulan Başkanlık Konseyine IKDP lideri Mesut Barzani, KYB lideri Celal Talabani, Irak Ulusal Kongresi Başkanı Ahmet Çelebi, Sünnilerin temsilcisi olarak Adnan Paçacı, Şiilerin temsilcisi olarak İyad Allavi ile Irak İslam Yüksek Devrim Komitesi Yardımcısı Abdülaziz El Hakimi seçilmiştir. Türkmenlere ve Asurilere konseyde yer verilmemesi sonuç bildirgesinin oluşturulamamasına yol açmıştır. Türkmenler ve Asuriler konseye girebilmek için uzun süre uğraşılsa da olumlu bir sonuç alamamış, sadece Türkmenlere sizin haklarınız güvenceye alınacak sözü verilmiştir. Sonuç bildirgesi 1 Mart Tezkeresinden önce yayınlanmış ve Türkmenler Başkanlık Konseyinden dışlanmıştır. TBMM'de 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesiyle birlikte Irak'ta, Türkmenlere karşı Kürtler çeşitli şiddet eylemlerine başlamışlardır. ABD'nin taleplerini reddeden Türkiye ve Türklere karşı çirkin ve hasmane bir kampanya başlatılmıştır. Erbil'de ve Süleymaniye'de Türkiye'yi protesto yürüyüşleri yapılmış ve Türkiye aleyhine sloganlar atılmaya başlanmıştır. Kuzey Irak'ta yaratılan bu gergin hava içinde silahlı Kürt grupların Türkmenlere karşı geçmişte yaptıkları gibi saldırılarından endişelenen Irak Türkmen Cephesi destek için ABD'ye ve BM'ye başvurarak Türkmenler için güvence istemiştir. Iraklı muhalif gruplar savaştan önceki son toplantılarını 19 Mart 2003'te Ankara'da, ikinci Tezkere konusunun tartışıldığı günlerde ve tam savaş arifesinde yapmıştır. Türkiye ve ABD temsilcilerinin de katıldıkları toplantı sonunda Saddam karşıtı Irak'lı gruplar ortak bildiri ve deklarasyon yayımlamış ve “ Irak'ın toprak bütünlüğü, ulusal birliği, bağımsızlığı ve egemenliğinin korunacağı” güvencesini vermişlerdir. Ayrıca ortak bildiride “ Irak'ın kurucu halklarının Araplar, Kürtler, Türkmenler, Asuriler ve Keldaniler olduğunu” ifade ederek, tüm bu kurucu ulusların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınacağını vurgulamışlardır. Muhaliflerin ortak bildiride uzlaşma sağlamalarına karşın, Türkmenlerin Başkanlık Konseyinde temsil edilmeleri konusu sonuçlandırılmamıştır²⁴¹.

---

²⁴¹ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 259-276. , “ABD Başkanının danışmanı Zalmay Halilzad'ın katılımıyla yapılan toplantıya katılan Iraklı muhalif gruplar şunlardır: Süryani Demokratik Hareketi, Anayasal Monarşi Hareketi, Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi, Irak Ulusal Kongresi, Irak Türkmen Cephesi, Irak Kürdistan Demokratik Hareketi, Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği, Irak İslam Yüksek Devrim Konseyi. Halilzad, toplantıda Irak'ın toprak

Irak savaşı 20 Mart 2003'te başlamış ve 9 Nisan 2003'te Bağdat ele geçirilmiştir. Irak kuvvetlerinin çekilmesi üzerine ABD birliklerinin öncülüğünde, IKDP'ye bağlı peşmergeler Erbil'den Musul'a; IKYB'ye bağlı peşmergeler de Süleymaniye'den Kerkük'e yürümüşler ve 9 Nisan'ı 10 Nisan'a bağlayan gece peşmergeler, Irak askerlerinin terk ettiği Kerkük'e girmişlerdir. Süleymaniye'den gelen ve IKYB'ye bağlı Kürt peşmergeler önce Kerkük'ün nüfus ve Tapu dairelerine saldırmışlar ve buradaki belgeleri imha etmişlerdir. KDP peşmergeleri bu seferde 11 Nisan 2003'te ABD'nin öncülüğünde Musul'u ele geçirmişlerdir. Kerkük'te olduğu gibi Musul'da talan edilmiştir. 12 Nisan günü Kerkük'ün 7'şer kişilik Türkmen, Arap ve Kürt temsilcilerinden oluşan 21 kişilik bir komite tarafından yönetilmesine karar verilmiştir. Kerkük kent meclisinde ilk başta Türkmenlere yer verilmiş fakat daha sonra Türkmenlere ayrılan yerler kukla Türkmen partilerin itirazı neticesinde ellerinden alınarak tek kişi ile temsil edilmelerine izin verilmiştir²⁴². Kerkük'te olaylar tekrar tırmanmaya başlamış, 13 Nisan günü Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliği silahlı bir grup tarafından yağmalanmak istenerek, Türkmenlere karşı silahlı saldırıya girişilmiştir. Bu silahlı saldırı sonucu 12 yaşındaki bir Türkmen çocuğu başından vurularak öldürülmüştür. Kürtler, 2003 Nisan sonlarına doğru Türkmen şehirlerindeki Türk adlarını değiştirmeye başlamış ve Kuzey Irak'taki Türk varlığını silmeye yönelik olarak Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Altunköprü'nün adını Nahreyn Kalesi olarak değiştirmişlerdir. Türkmenlerin şikayeti üzerine ABD askerleri Altunköprü kasabasını silahlı Kürt peşmergelerden arındırmıştır. Mayıs başında ise Türkmenler bu seferde "Kürtçe" baskısıyla karşılaşmışlardır. Peşmergeler, Türkmen öğretmenleri tehdit ederek dersleri Kürtçe vermeye zorladıkları bildirilmiştir²⁴³.

13 Temmuz 2003'te 25 kişilik bir Irak Geçici Yönetim Konseyi kurulmuş fakat burada da etnik bakımdan Irak'taki üçüncü büyük kesim olan Türkmenlere gereken yer verilmemiştir. Irak Geçici Hükümet Konseyinde, Şiiiler 14, Kürtler 5, Sünniler 4, Asuriler 1 ve Türkmenlerde sadece 1 üye (Songül Çabuk) ile temsil edilmişlerdir. Amerikanın desteğini alan Kürt grupların Türkmenlere karşı tavrı sertleşmeye başlamıştır. KYB peşmergeleri tarafından 22 Ağustos 2003'te Türkmenlere ait Tuzhurmatu'daki anıtlar tahrip edilmiştir. Türkmenler bu duruma karşı bir gösteri düzenlemiş ancak gösteri sırasında silahlı peşmergelerin ateş açması sonucu yedi Türkmen hayatını kaybetmiştir. Türkmenler Ağustos 2003'te başka bir saldırıya daha maruz kalmışlardır. Polis kıyafetindeki KYB

---

bütünlüğünün korunacağını, Irak'ta birinci ve ikinci sınıf topluluk olmadığını, Türkmenlerinde eşit olduğunu belirtmiştir".

²⁴² Mazin Hasan-Soran Şükür, "Kerkük-Kerkük", *Stratejik Analiz*, Mart 2004, c:IV, s:37, s.20.

²⁴³ Bilal N.Şimşir, a.g.e., s.293-327. , " Kerkük'te Zehra İlkokulundaki Kürt öğretmenlerin aynı okulda görevli Türkmen öğretmen Müfide Enver'i sopayla tehdit ederek 'Burası Kürdistan'ın başkenti, bu memleket bizim, Amerika burayı bize verdi. Bize ya itaat edin yada gidin' dedikleri haber verilmiştir".

peşmergelerin açtıkları ateş sonucunda üç Türkmen hayatını kaybetmiştir²⁴⁴. Ne yazık ki tüm bu olanlara Amerika seyirci kalmıştır.

Irak işgalinden sonra 8 Mart 2004'te Geçiş Dönemi Yönetim Yasası hazırlanmış ve daha sonra yürürlüğe girmiştir. Anayasa hazırlanma sürecinde Türkmenlerin idari, kültürel ve siyasi haklarının güvence altına alınacağı taahhüt edilmesine rağmen yasada bu yönde hükümler pek yer almamıştır. Yasanın 9.maddesinde Türkmenlerin kültürel hakları çerçevesinde ana dilde eğitim hakları güvence altına alınmıştır. Bunun dışında kültürel ve siyasi haklar bakımından geçmişteki yasalardan farklı bir yenilik olmamıştır. Geçiş yasasında Türkmenlerin ulusal meclisteki temsil haklarına da değinilmiştir. Türkmenlerin, Asurilerin, ve diğer azınlıkların adil bir şekilde temsil edilmeleri taahhüt edilmiştir. Ancak Türkmenlerin temsil oranı hakkında açık bir ifadeye yer verilmemiştir. Yasa Türkmenlerin hükümetteki temsil meselesini göz ardı etmiştir. Bunun yanında yasa, Türkmenlerin Irak'ta Şiiiler, Sünniler ve Kürtler gibi kendilerine özel bir bölge oluşturmalarına izin vermemiştir. Çünkü Türkmenlerin en yoğun olduğu Kerkük, iller arası bölge oluşturma mekanizmasının dışında bırakılmıştır²⁴⁵.

Irak Geçiş Dönemi Yönetim Yasası gereğince 30 Ocak 2005'te seçimler yapılmıştır. Bu seçime Türkmenler, Irak Türkmen Cephesi altında katılmışlardır. Fakat iki Şii Türkmen partisi olan Türkmen İslami Birliği ve Vefa Hareketi "Şii İttifakı"na katılmışlardır. Bunun yanında kukla Türkmen Partileri de "Kürt İttifakı"nın yanında yer almışlardır²⁴⁶.

Seçimlere, Türkmenlerin katılımı düşük olmuştur. Fakat bu durumun seçimlerde bir takım usulsüzlüklerin yapılması ve can güvenliği gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Türkmenlerin bulunduğu bölgelerde yeterli seçim oy pusulaları bulunamamıştır. Oy pusulalarında, belirleyicilik açısından önem taşıyan, Türkmen partilerin amblemlerine yer verilmemiştir. Peşmergeler Türkmenleri yıldırma için her şeyi yapmışlardır. Seçimden bir gün önce ve seçim günü Türkmen bölgelerinde yıldırma amaçlı şiddet olayları görülmüştür. Genel katılımın %59 olduğu Irak seçimlerinde Türkmenler, Irak genelinde yaklaşık 94.000 Kerkük il merkezinde ise yaklaşık olarak 74.000 oy almışlardır. Oysa sadece Telafer şehrinde 400.000'den fazla Türkmen yaşamaktadır ve bunların yarısı da seçmendir. Kerkük Vilayeti İl Genel Meclisinde toplam 41 üyesinin 26'sını peşmergeler kazanmış Türkmenler ise sadece 6

---

²⁴⁴ Mazin Hasan- Soran Şükür, a.g.m., s.20.

²⁴⁵ Mazin Hasan-Serhat Erkmen, "Telafer Olayları Ne Anlama Geliyor", *Stratejik Analiz*, Ekim 2005, c:VI, s:66, s.47.

²⁴⁶ Soran Şükür-Mazin Hasan, Irak'ta Seçim: Güvenlik Sorunları ve Seçim İttifakları", *Stratejik Analiz*, c.V, s.57, Şubat 2005, s.38.

üyelik kazanabilmişlerdir²⁴⁷. Seçim Komisyonu'nun verdiği bilgilere göre, Ninova ve Musul'da 330 seçim merkezinden sadece 93'ü açılmıştır. Musul'a bağlı Batala'da, tek bir seçim merkezi bile açılmamış, böylece yaklaşık 15 bin seçmen oy kullanamamıştır. Başka yerlerde de seçim merkezleri silahlı kişilerce basılmış ve yağmalanmıştır. Komisyon, Musul'dan gelen oyların yaklaşık yüzde 10'unda manipülasyon yapıldığını tespit etmiştir. Bunun da ötesinde, silahlı kişiler, sandık görevlilerini rüşvetle etkilemeye çalışmışlardır. Kerkük'teki Türkmenlerin Başkanı Yaviş Ömer şöyle diyor: "Binlerce Kürdün sadece seçim için Kerkük'e getirildiğine dair kanıtlarımız var. Türkmenler kent halkının yaklaşık yarısını oluşturuyorlar. Kürtler, tüm hilelere başvurarak, Kerkük'ün sadece bir Kürt kenti olmasına çalışıyorlar. Bu şekilde petrolden elde edilecek gelirle Irak'tan ayrılacaklar. Türkmenlerin çoğunlukta olduğu Havi Yah kentinde 90 bin kayıtlı seçmen olmasına karşılık sadece 30 bin seçmenin oy pusulası var. 200 bin Türkmenin yaşadığı Telafer kentinde ise seçim yapılmamış. Zira seçim sandığıyla seçim görevlileri buraya hiç gelmemiştir²⁴⁸.

Sonuç olarak Türkmenler, seçimlerde nüfuslarıyla orantılı bir oy alamamış ve bu durum onların Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde de aktif bir rol oynamalarına da engel olmuştur. Fakat bu durum özellikle "federal bir yapıya" gidildiği takdirde Türkmenlerin çoğunlukta oldukları yerlerde bir bölge oluşturmalarına engel olabilecektir ki zaten Irak'ta, özellikle Kerkük'teki varlıkları yok sayılmaya çalışan Türklerin Telaferdeki varlıkları da düzenlenen bir takım operasyonlarla yok edilmeye çalışılmaktadır. Böylece petrol varlığı şu an için Irak halkının geneline ait sayılan ve ileride her grubun nüfusu oranında pay alabileceği düşünülen Kerkük'teki petrol yataklarında da Kürtler tek söz sahibi olan grup olmaya çalışmaktadırlar.

4-TÜRKMENLERİN SİYASÎ PARTİLERİ

Türkmenlerin siyasî hareketi yada partileri, 1970'li yılların sonunda ortaya çıkmıştır. Kürtler ve Şii'lerde olduğu gibi Bağdat yönetimlerine karşı muhalefet Türkmenler arasında rastlanan bir olgu değildir. Kültürel ve sosyal faaliyetler yoluyla Türkmenlerin sessiz bir muhalefete başvurduklarını söylemek mümkündür²⁴⁹. Körfez savaşıdan sonra Irak'lı Türklerde toparlanmaya ve siyasî örgütlenmeye başlamışlardır. Çeşitli Türkmen siyasî

²⁴⁷ Cemalettin Taşkiran, "Irak'ta seçimler ve ABD Politikaları", *Global Strateji*, c.1, s.1, İlkbahar 2005, s.65-66.

²⁴⁸ www.bsyegm.gov.tr / 10. 02. 2005.(burada yer alan gazete haberlerinden alınmıştır)

²⁴⁹ Hasan Yılmaz, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler", "Stratejik Analiz", c.IV, s.37, Mayıs 2003, s.25.

partileri ve siyasî hareketleri ortaya çıkmıştır. Daha sonra bunlar kendi aralarında birleşmeye doğru gitmişler ve 1995'te Irak Türkmen Cephesi (ITC) kurulmuştur.

Kuzey Irak'ta, 4-7 Ekim 1997 tarihlerinde, Birinci Türkmen Kurultayı toplanmıştır. Kurultay, Irak Türkmenlerinin siyasal yaşamlarında önemli bir adım olmuştur. Bundan sonra Türkmenler, örgütlenme ve güçlenme yönünde oldukça hızlı yol almışlardır. 20-22 Kasım 2000 günleri ikinci Türkmen kurultayı Erbil'de toplanmıştır. Türkmenler, örgütlenmekte, toparlanmakta oldukça geç kalmışlar ve uluslararası düzeyde kabul gören bir ulusal lider ortaya çıkaramamış ve onun etrafında kenetlenememişlerdir. Bununla beraber çeşitli Türkmen partilerini çatısı altında toplayan ve Türkmenlerin gerçek temsilcisi rolünü üstlenen Irak Türkmen Cephesi, Irak içinde ve dışında kendini kabul ettirmeye başlamıştır²⁵⁰.

Irak Türkmen Cephesinin çatısı altında toplanan Türkmenlerin partiler şöyledir²⁵¹:

Türkmen Kardeşlik Ocağı

Türkmenlerin en eski kuruluşlarından biridir. Bağdat'ta 7 Mayıs 1960 tarihinde Türkmen Kardeşlik Kulübü adıyla kurulmuştur. Daha sonraları Türkmen Kardeşlik Ocağı halini almıştır. Uzun yıllar politikadan uzak durmaya çalıştı ve kültürel bir kuruluş olarak faaliyet gösterdi. Zor şartlar altında Türkmen kültürünün korunmasına hizmet etti. Musul, Erbil, ve Kerkük'te büroları var. Körfez savaşı sonrasında Kuzey Irak'ta³⁶. enlem üzerinde kurulan güvenlik bölgesi Erbil'i de kapsamı üzerine, Erbil şubesi ile ilişkilerini kısmen sürdürebildi. 1996 yılında TKO'nun Erbil şubesi, Birinci Türkmen Kurultayı'nda Irak Türkmen Cephesine katıldı ve Erbil şubesi Vedat Arslan, Irak Türkmen Cephesi Başkanı seçildi. Bunun üzerine TKO merkezi ile Erbil şubesi arasındaki ilişkiler koptu. 1999 yılında TKO Erbil şubesi ITC'den ayrıldı Türkmen Kardeşlik Ocağı Genel Merkezi, Eylül 2003'te Kerkük'te toplanan üçüncü Türkmen kurultayı'nda Irak Türkmen Cephesine katıldı ve ocağın genel başkanı Dr. Faruk Abdullah Abdurrahman, Irak Türkmen Cephesi Başkanı seçildi.

Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP)

Irak'ın kuzeyinde kurulan ilk Türkmen Partisidir. 1991 yılında kurulmuştur. İlk başkanı Dr. Muzaffer Arslan idi. Bölgede Türkçe eğitim veren okullar açtı, radyo- televizyon kurarak Türkçe yayın yapmış ve 350 kişilik bir koruma birliği oluşturmuştur. Türkmenlerin

²⁵⁰ Bilal N. Şimşir, *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*, Eylül 2004, Ankara, s.212-213.

²⁵¹ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s.213-216.

varlığını dünyaya duyurmuştur. IMTP, 1995 yılında, Türkmen Birlik Partisi ve Türkmen Bağımsızlık hareketi ile birlikte Irak Türkmen Cephesini oluşturmuştur. 1996 yılında yapılan kurultayında Irak Milli Türkmen Partisi başkanlığına Mustafa Kemal Yayçılı seçilmiştir. Ancak 2000 yılında Kürt gruplar Yayçılı'nın Kuzey Irak'a girmesini engellediler. Bunun üzerine partinin başına Cemal Şen getirilmiştir. Yayçılı ise partinin onursal başkanı olarak Ankara'dan çalışmalarını sürdürmüştür. Irak savaşı üzerine Yayçılı, çalışma merkezini tekrar Kerkük'e taşıdı. Partinin başkanı Yayçılı, Kerkük meclis üyesiydi. Bu nedenle IMTP ile ABD yetkilileri arasında yakın ilişkiler vardır. IMTP'nin son kurultayı 2004'te Kerkük'te toplanmıştır. Bu kurultayda Yayçılı yeniden partinin genel başkanlığına IMTP'ye katılan Songül Çabuk da genel başkan yardımcılığına seçilmiştir. Songül Çabuk Irak Geçici Hükümet Konseyindeki tek Türkmen üye olmuştur. Mustafa Kemal Yayçılı 14 Mayıs 2004'te arabasına düzenlenen bir saldırı sonucu öldürülmüştür.

Türkmeneli Partisi

Erbil'de 1994 yılında yapılan kongrede, Rıyad Sarıkahya tarafından yeniden örgütlendi ve önce Türkmen Birlik Partisi adıyla kuruldu. O bölgede Kürt gruplar tarafından aynı ad altında başka bir Türkmen partisi kurdurulmaya çalışılması üzerine Haziran 1996 'da yapılan ikinci kongresinde adını Türkmeneli Partisi olarak değiştirmiştir. Ağustos 1996'ya kadar çalışmalarını Erbil ve Duhok'ta sürdürmüştür. 1996 kongresinden sonra Duhok'a taşınan Türkmeneli Partisi kuruluşları, Kürdistan Demokratik Partisi'nin (KDP) güvenlik güçleri tarafından basılmıştır. Türkmeneli Partisi, kuruluşundan beri, Irak'ta Türkmenlerinde Kürtler gibi silahlı güce sahip olması ve Kürtlerin federal bölge taleplerine karşılık Türkmenlerin de benzer bir proje ile ortaya çıkması gerektiği tezini savunmuştur. KDP, Türkmeneli Partisi'nin izlediği politik çizgiden rahatsız olmuş ve zaman zaman bu partiyi silahla sindirmeye kalkışmış, silahlı saldırılar düzenlemiş ve partinin başkanı Sarıkahya'nın Kuzey Irak 'a girmesini yasaklamıştır. Dolayısıyla Irak savaşı sonuna kadar Sarıkahya'nın yerine parti başkanlığını önce Seyyah Küreci, daha sonra da Nevzat Timur yürütmüştür. Sarıkahya ise partinin onursal başkanı olarak Ankara'dan çalışmalarını sürdürmüş, Irak Savaşı ardından Kerkük'e dönmüş ve 2004'te düzenlenen kurultayda Türkmeneli Partisi'nin genel başkanlığını tekrar üstlenmiştir.

Türkmen Bağımsızlık Hareketi (TBH)

1994 yılında Prof.Dr. İhdan Doğramacı'nın yeğeni Ferit Çelebi tarafından kurulmuştur. Çelebi ailesi Erbil'in önde gelen ailelerinden biridir ve bundan dolayı Erbilde geniş bir tabana sahip olmuştur. Parti içindeki bazı gelişmeler sonucu, partinin genel başkanlığı 1996 yılında Ferit Çelebi'den Kenan Şakir Üzeyirağalı'ya devredilmiştir. Türkmen Bağımsızlık Hareketi, Irak Türkmen Cephesi'nin kurucu unsurlarından biridir ve ITC içindeki aktif konumunu sürdürmektedir.

Irak Türkmen Cephesinin kuruluşları şunlardır:

- Irak Türklerinin Kültürel ve Yardım Derneği
- Türkmen İşbirliği ve Kültürel Müessesesi
- Türkmen Şurası: şura'ya şura sekreterliği, Denetleme ve Disiplin kurulları bağlıdır.
- Yürütme Konseyi: ITC başkanı ve altı üyeden oluşan Konsey şura tarafından seçilir.
- ITC Daireleri: Siyasî ve Dış İlişkiler Dairesi, Güvenlik Dairesi, Enformasyon Dairesi, Eğitim ve Kültür Dairesi, Sağlık Sosyal ve Yardım Kuruluşları Dairesi, Araştırma ve Planlama Dairesi'dir²⁵².

ITC'ne bağlı Türkmen Birliklerinin genel müdürlüğü denetiminde olan birliklerde şunlardır²⁵³:

- Türkmen Kadınlar Birliği
- Irak Türkmen Öğrenci Birliği
- Irak Türkmen Gençler Birliği
- Göçmenler Birliği
- Türkmen Edebiyatçılar Birliği
- Türkmen Sanatçılar Birliği
- Türkmen Talebe Veliler Birliği
- Türkmen Şehit Aileleri Birliği
- Türkmen Memurlar Birliği
- Türkmen Özürlüler Birliği
- Türkmen Tüccarlar Birliği
- Türkmen Öğretmenler Birliği
- Türkmen Meslekiler Birliği
- Türkmen Esnaflar Birliği.

---

²⁵² Hasan Yılmaz, a.g.m., s.28.

²⁵³ a.g.m., s.28.

Irak Türkmen Cephesi Dışındaki Türkmen Partileri

Milliyetçi Demokrat Örgütü

1979'da kurulmuştur. İzzetin Kucave'nin başkanlığında olan örgüt 'Demokratik Milliyetçi Ulusal Cephe'ye katılmıştır. Örgüt, Irak muhalefeti'nin politik çerçevesine katılmamıştır ve sonuç itibariyle faaliyetlerini dondurmıştır.

Birlik Ve Kardeşlik Partisi

1992'de Süleymaniye'de kurulan parti, Irak Milli Türkmen Partisinden kopmuştur. Parti genel Başkanı Rıyaz Sarıkahya'dır. Birlik ve Kardeşlik Partisi, Türkmenler için özerkliği savunmaktadır. Partinin, Irak milli Türkmen Partisi'nden ideolojik olarak çok farklı olduğunu söylemek mümkün değildir²⁵⁴.

Şîî Türkmen Partileri

Irak Türkmen İslamî Birliği

2 Mart 1991'de kurulmuştur. Merkezi Şam'da olan Birliğin İran'da da şubeleri bulunmaktadır. Şu ana kadar üç kongre gerçekleştiren Birlik, Abbas Beyatlı'yı genel sekreter olarak seçmiştir. Birlik, El-Delil adlı gazeteyi yayınlamaktadır. Irak Ulusal Konseyi'nde beş üyesi olan Birlik, 1994'te söz konusu konseyden geri çekilmiştir. Birlik Irak Türkmen Cephesi'ne üye değildir²⁵⁵.

Türkmen İslamî Hareketi

Irak'ta faaliyet gösteren üç önemli Şîî Türkmen Partisinden birisidir. Parti, Eylül 2003'te Kerkük'te düzenlenen üçüncü Türkmen kurultayı'nda Irak Türkmen Cephesinin (ITC) çatısı altına girmiştir. ITC'ye katılan ilk Türkmen Şîî partisi olmuştur ve bugün ITC'yi oluşturan beş partiden birisidir²⁵⁶.

---

²⁵⁴ Hasan Yılmaz, a.g.m., s.27.

²⁵⁵ a.g.m., s.27.

²⁵⁶ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s.219.

Türkmen Vefa Hareketi

Tahran'da 2001'de kurulan hareket, Şîî İslamî bir harekettir. Önde gelen isimleri, Arslan Tütüncü, Salih Beyatlı ve Fuat Tuzlu'dur²⁵⁷.

Bu Şîî partilerin her üçü de 2003 Eylülünde Kerkük'te düzenlenen üçüncü Türkmen Kurultayına katılarak ITC şemsiyesi altına girmek istemişler; ancak bazı nedenlerden dolayı yalnız İslamî Türkmen Hareketi ITC'ye katılmış, Türkmen İslamî Birlik Partisi ile Türkmen Vefa Hareketi dışarıda kalmıştır²⁵⁸.

Kürtlerin Kourduduğu Türkmen Partileri

Irak Türkmen Milli Partisinin ve daha sonra da Irak Türkmen Cephesinin kurulması ve uluslararası forumlarda ve Irak muhalefeti toplantılarında Türkmenlerin resmi temsilcileri olarak kabul edilmesi Kürt grupları rahatsız etmiştir. Kürt grupları önce Türkmen siyasî örgütlenmesini önlemeye çalışmışlar ve bu doğrultuda Irak Türkmen Cephesine karşı silahlı saldırılar düzenlemişlerdir. Fakat Kürt gruplar, Türkmenleri yıldıramayınca bu sefer de Türkmen Partiler kourdurmak yoluyla, Türkmen temsilcilerin karşısına alternatif Türkmen temsilcileri çıkarmışlardır. Kürtler tarafından kourdurulan Türkmen partilerinin isimleri şunlardır.

- Velit Şerike başkanlığındaki Türkmen Kardeşlik Partisi (TKP),
- Seyfettin Demirci başkanlığındaki Türkmen Birlik Partisi (TBP),
- Cevdet Nacar başkanlığındaki Kürdistan Türkmen Kültür Cemiyeti (KTKC),
- Şerzat Üzeyri başkanlığındaki Türkmen Kurtuluş Partisi (TKP),
- Sami Şebek başkanlığındaki Türkmen Liberal Demokratik Topluluğu (TLDT),
- İrfan Kerküklü başkanlığındaki Türkmen Halk Partisi (THP),
- Ahmet Koryalı başkanlığındaki Türkmen Doğuş Partisi (TDP).

Kürt grupları bunların yanı sıra ITC'ye bir alternatif yaratmak amacıyla, kukla partileri tek çatı altında toplayıp "Demokratik Türkmen Cephesi Topluluğu (DTCT)" adlı bir kukla cephe oluşturmuştur²⁵⁹.

---

²⁵⁷ Hasan Yılm

az, a.g.m. , s.28.

²⁵⁸ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s.220.

²⁵⁹ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s.221-222.

III-ARAPLAR

1.1. Arap İsminin Kökeni

Araplar halen yaşamakta olan Samî kavimlerinin sayı ve yayılış sahası bakımından birincisidir. Arapların tarihlerinin ilk devirleri ve Arap isminin menşei oldukça karanlıktır. Bazılarına göre kelime “Batı” manasına gelen bir Samî kökten türemiş olup ilk önce Mezopotamyalılar tarafından Fırat’ın batısında oturanlar için kullanılmıştır. Bunun yanında kelimeyi göçebelik kavramı ile açıklamaya çalışanlarda olmuştur. Bu görüşlerden ilki, Arap kelimesini “kara ülkesi” veya “step” anlamına gelen İbranice “arabha”, diğeri ise göçebelerin hayatını ifade eden “erebhe” bağlayan görüştür. Ayrıca Arap kelimesinin “çöl” ve “çölde yaşayan kimse” manasına geldiğini kabul edenler de vardır. Arap kelimesi ilk defa Asur kralı III.Salmanasar’ın Suriye’de hüküm sürmekte olan küçük devletlerin isyanından ve bunların bozguna uğratılmasından bahseden kitabesinde geçmektedir. Asur kaynaklarında kuzey Arabistan’daki Arap kabilelerine karşı en az dokuz sefer yapıldığı tespit edilmektedir. Asurlulardan sonra Arap kabileleri son Babil Kralı Nabonidus’un hakimiyetini tanımışlardır. Araplar üzerindeki Babil hakimiyeti birkaç yıl daha devam etmiştir²⁶⁰.

1.2. Bölgeye Gelişleri

İslam öncesi, Irak bölgesinde Sasani devletine bağlı Gasâsina adında ve Suriye bölgesinde de Bizans imparatorluğuna bağlı Menâzira adında Arap Emirliklerinin varlıkları bilinmekte idi. İslam öncesi Kuzey Irak Bölgesinde ve özellikle Musul civarında yerleşen Adnâni Arap kabilelerinden: Ayâd, Al-Nemr, Tağlip, Guda’a, Takif, Benu Şeybân. Kahtâni kabilelerinden de: Al-Ezd, Al-Ferâhid, Aneze, Al-Hazrec, Kinde, Tây, Hemedân ve Selime olmuştur. Musul ve Kerkük bölgesini 637 senesinde fetheden İslam ordusu ile birlikte ve daha sonraları, bölgeye Arap kabileleri akın etmeye başlamışlardır. Hz. Ömer’in 642’de Nihavend savaşı ve zaferi ile Irak’ın fethi tamamlanmış, Araplar Irak’ta birbirinden fazla uzak olmayan Kûfe ve Basra şehirlerini kurarak kabile grupları halinde buraya yerleşmeye devam etmişlerdir²⁶¹.

Bu dönemden sonra Benu Temim, Benu Fahd, Benu Umran, Benu Çâdir ve Benu Zübeyd kabileleri de bölgeye gelmişlerdir²⁶². Abbasi Devleti’nin son dönemlerine kadar

²⁶⁰ Hakkı Dursun Yıldız, “Arap”, “İslam Ansiklopedisi”, c.III, İstanbul 1991, s.272.

²⁶¹ a.g.m., s.275.

²⁶² Sinan Marufoğlu, a.g.e., s.74-75.

bölgede Arapların varlığı büyük çapta kendini hissettirirken, Türkmen aşiretlerinin bölgede hakimiyet kurmalarıyla ve Moğol istilası sonucu Abbasi Devletinin yıkılışından sonra bölgedeki Arap varlığı yerini giderek göçebelik yaşamı sürdüren Arap kabilelerine bırakmıştır. Ancak bölgede yaşanan siyasî ve askerî mücadelelere rağmen yerleşik Arap kabileleri yine de varlıklarını devam ettirmişlerdir²⁶³. Irak'ta Sünni Arap nüfusu genel olarak üç aşiret arasında paylaşılmış durumdadır. Bunlar Ürdün ve Suriye de bulunan Dileym aşireti, bütün Arap dünyasında görülen ve Hicaz-Ürdün-Suriye hattında yoğunlaşan Şammar aşiretinin bir kolu olan Cubur aşireti ve tarihi boyunca gerek Cubur gerekse Türkmen Bayat aşireti ile sürekli çatışma halinde yaşayan Ubeyd aşireti, Dileym, Musul ve Irak'ın batı kesimi ile Ramadi'den Dicle Nehri'nin batısından Suriye sınırının içlerine kadar uzanan topraklarda egemendir²⁶⁴.

1.3. Dinî Yapıları

Araplar bölgeye İslamiyet'i getiren bir millet olmaları sebebiyle aşiretlerin tümü Müslüman'dır. Ancak bunlar arasında mezhep farklılığı bulunmaktadır. Tuzhurmatu bölgesinde bulunan Ni'aymilerin seyyid olarak bilinmelerinin dışında bölgedeki Arap aşiretler arasında Rufaî, Kadirî ve Nakşî tarikatlarına rastlamak ta mümkündür. Bölgedeki Arap aşiretlerinden, Kerkeri, Zübeyd, Al-Ubeyd ve Al-Cubur'un Karatepe kolu Şafî, Cubur'un Kerkük kolu, Dileym ve Beni Zeyd aşiretleri Hanefî, Şammar Al-Sayih aşiretinin bir bölümü Maliki bir bölümü de Hanbeli'dir. Musul civarındaki Hadidi aşireti ise Caferi'dir²⁶⁵.

---

²⁶³ a.g.e., s.75.

²⁶⁴ Kıvanç Galip Öner, "Irak'ta Bütünleşmeye Doğru", *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 2000, c.VI, s.3, s.150.

²⁶⁵ Sinan Marufoğlu, a.g.e., s.77-78.

II. BÖLÜM

IRAKTA'KI ETNO-DİNÎ GRUPLAR

I-YEZİDİLER

1.1. Yezidiliğin Kökeni

Yezidiler, Irak'ın kuzey bölgesinde, Suriye'de, Türkiye'de ve bir kısmı da Kafkaslar da yaşayan ve dinî bakımdan, Şeyh Adî b. Musafir'in öğretilerinden oluşan Heteredoks bir inanç sistemini benimseyen etno-dinî bir grubun ismidir.

Yezidilerin ismi ve kökeni hakkında bir çok iddia bulunmakla beraber, etnik kökenlerinin ne olduğu, ne zaman ortaya çıktıkları ve yezidi isminin tam olarak manası ve bu ismin nereden geldiği konusu belli değildir. Yezidilere, İran'ın Yezd şehri sakinlerinden oldukları ileri sürülerek onlara Yezidi dendiği, bu ismin fonetik kanunlarına uygun olarak gelişen yeni Farsçadaki İzed (melek Tanrı), Avesta dilinde Yazata, Pehlevi dilinde Yezdan ve modern Farsça'da da Yezdan (Tanrı) isminden geldiği ve bu kelimelerden müştak olarak Yezidi denildiği, gibi görüşler öne sürülmekle beraber, Yezidi isminin bizzat kendilerinin kullandığı gibi, Ezidi, İzidi veya İzdi (Tanrı'ya tapanlar)'dan türeme, Yezidiliğe inanan herkese verilen bir isim olduğu, bundan başka, Kutsal kitapları Mushaf-Reş'deki yaratılış efsanesinden gelen Yezid adından müştak olarak, ataları arasında bir melek olan Ezda ile Yezdan yer aldığı ve ilk Yezidilere verilen isimler arasında Yezdani isminin de bulunduğu söylenilerek Yezidi isminin buradan geldiği şeklinde de görüşler olduğu gibi Yezidi isminin Emevilerin birinci Haifesi Muaviye'nin oğlu Yezid'in isminden geldiğini ileri sürenlerde

olmuştur²⁶⁶. Bunun yanında Yezidiliği Haricîliğin İbadiyye mezhebinden türeyen ve zamanla bir din haline gelen kolu olarak kabul edenlerde olmuştur. Bazı yazarlarda Yezidiliğin Haricîlerin ibadiyye kolundan ayrılmış olduğunu söyleyen Yezid b. Uneyse'den geldiğini ve bu topluluğa bundan dolayı Yeziddiye dendiğini ileri sürmüştür²⁶⁷. Fakat Yezidileri, Sultan Yezidle ve Haricîlerin İbadiyye koluyla ilişkilendiren bu görüşler pek kabul görmemiş sadece aralarında bir isim benzerliği olduğu düşünülmüştür.

Yezidiliğin kökeni XII.yüzyılda Laleş'e yerleşen Suriyeli din adamı olan Şeyh Adî b. Müsafir'in (öl.1162) kurduğu "Adevviye" tarikatına dayanmaktadır. Ancak Şeyh Adî'nin tesis ettiği Adevviye tarikatı ile sonraki dönem Yezidiliği birbirinin aynı değildi. İlk dönem Yezidiliği zamanla değişerek asliyetini ve saflığını kaybetmişti. Şeyh Adî b. Müsafir Laleş'te yürüttüğü dini hizmetlerle yüzyıllardır değişik batıl inanç ve geleneklere bağlı yaşayan bölge Kürtlerini tarikat çerçevesinde Müslüman yapmıştı. Şeyh Müritlerine züht ve Takvayı esas almalarını, Kur'an ve sünnet çizgisinden ayrılmamalarını öğütlemişti. Adî b. Müsafir'in sağlığında istikametlerini muhafaza eden Adevviye Müridleri, şeyhlerinin vefatından bir süre sonra, aralarına katılan değişik batıl inançlara sahip dağlı yeni Kürt gruplarının da etkisiyle tarikat çizgisinden ayrılarak eski inançlarına geri dönmüşlerdir. Uydurma menkıbeler ile Şeyh Adî ve bazı halefleri kült haline getirilerek kutsallaştırıldı. Zamanla İslamiyet'le ilgisi olmayan yeni bir din ve cemaat yani bilinen Yezidilik ortaya çıkmıştır²⁶⁸.

²⁶⁶ Ahmet Turan, "Yezidiliğin Aslı, Kurucusu ve Tarihçesi", 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun 1989, s:3, s.42-43. , ayrıca bkz. *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s.441.

²⁶⁷ Şevket Beysanoğlu, *İnançları, Gelenek ve Göreneklere ile Yezidiler*, Ankara 1988, s.9.

²⁶⁸ Ufuk Gülsoy, "Sıra dışı Bir Topluluk: Osmanlı Yezidileri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul 2002, c.VII, s.134., ayrıca bkz. Ahmet Turan, a.g.m., s.51-53." Şeyh Adî, adından dolayı Adevviye veya sohbetiyye denilen bir sufi tarikatının da kurucusudur. 1169 veya 1162 yılında doksan yaşlarında ölen şeyh, Laleş'te kendi yaptırdığı zaviyesine gömülür. Ölümünden sonra Adevviye tarikatı, şeyhleri ve müridleri birbirine bağlayan karşılıklı görevler çok sıkı bir hiyerarşinin ortaya çıkmasını kolaylaştırırsa da, taraflarının çoğalması ve bir takım yeni kurallar tarikatı içinden çıkılmaz bir hale sürükler. Şeyh Adî'nin ölümünden sonra Adeviler, birbirlerine düşman iki gruba bölünürler. Biri azınlıkta olan ve İslam şeriatına bağlı unsurları içine alan grup; diğeri Şeyh ve onu takip edenler için aşırı gayretleri ile yolunu şaşırmışları birleştiren grup. İki grup arasında çekişme ve çatışma yüzyıl devam eder. Sonunda Şeyhan civarında Yezidiliğin ortaya çıkması ile son bulur. Sincar dağlarında Türbesi civarında ve Güneydoğu Anadolu'da Şeyh'in, dağlı Kürtleri Şiilerin Muaviye'yi ve oğlu Yezid'i lanetlemelerinden kurtarmak ve savunmak yolunda vaazlarında aşırılık doğarak Şeyh'e ve Yezid'e kutsilik ve insanüstü bir kuvvet atfederler. Böylece Şeyh Adî, cahil halkı irşad edip Şiiliğin aşırı saldırılarından kurtarmak isterken onlar bu ölçüyü kaçırıp bu aşırılıkların içine düşerek taraftarları arasında rafizi Yezidi mezhebinin ortaya çıktığı söylenir. Şeyh Adî'nin ölümünden çok sonra yerine geçen yeğenin torunu Şeyh Hasan b. Adî b. Berekat b. Ebi'l-Berekat (ö.1254) zamanında Şiilerin Yezid b. Muaviye'ye saldırımları üzerine Şeyh Adî b. Müsafir'e bağlanan taraftarlarının bir kısmı Sünni anlayışı kötüye kullanarak bu defa Yezid b. Muaviye'yi savunmaya başlayarak Şeyh Adî b. Müsafir ve Yezid b. Muaviye hakkında aşırı görüşler ileri sürdükleri görülür. Bunlar: Şeyh Adî'nin kendilerine rızık verdiği, Allah ile birlikte oturup soğan ekme yediği, kendilerine tabi olanlardan beş vakit namazı kaldırdığı, zinayı helal saydığı, öldükten sonra Allah'ın onun yanında yer aldığı, Şeyh Adî'nin bir gün Kabe'yi haccetmek üzere zaviyesinden çıkıp Mekke'ye doğru biraz yol aldıktan sonra geriye dönerek Müridlerine, bu yolculuğunda Melek Tavs'a ulaştığını, kendisi ve cemaatından oruç, namaz, hac, zekat ve diğer dini emirleri kaldırdığını, yalnız melek Tavs'a iman ve itaat etmenin cennete girmeye vesile olacağını söylemiş olduğunu iddia etmeleri gibi".

1.2. Etnik Bakımdan Yezidiler

Yezidilerin asıllarının Arap olduğu, vaktiyle Şamdan Hakkari dolaylarına, Sincar'a göç ettikleri; zamanla şehirlerle, maddi çevrelerle komşuluk ilişkileri kurmakla dillerinin de değiştiği, Kürtçe'ye dönüştüğü iddia edilmektedir. Şeyh Adî'nin ikinci seyahatinde Laleş bölgesine geldiği ve aslen Arap olan Şeyhan nahiyesi ve etrafındaki insanlara ilim öğretmek için Laleş Zaviyesini kurduğu düşüncesinden hareketle asıllarının Arap oldukları ile ilgili olan görüşlerin reddedilmesi gerektiği söylenmektedir²⁶⁹.

Lozan konferansı sırasında İngilizler, etnik açıdan Yezidilerin muhtemelen Kürt kökenli olduğunu fakat Müslüman olmadıklarını belirtmişler ve sundukları etnik haritada Yezidileri Kürtlerinkinden ayrı bir renkle belirtilmişlerdir. Kutsal din kitaplarının Arapça yazılmış olmasına dayanılarak Yezidilerin Arap kökenli olduğu ve sonradan Kürtleştiği şeklinde de bir görüşte oluşturulmuştur. Fakat bu da ispat edilememiştir. Yezidilerin dinleri kendilerini kesin bir şekilde diğerlerinden ayırır. Özellikle Bedre- Şeyh Adî bölgesindeki Yezidiler fiziksel olarak ta Kürtlerden çok açık bir biçimde ayırdırlar. Yezidilerin kökeni Kürtlerinkinden bile çok daha belirsizdir. Yezidilerin kendileri, dünyanın bütün diğer halklarından daha eski bir kökene sahip olduklarını söylemektedirler. Kendi yaratılış efsanelerine göre tek başına Adem'den gelmektedirler, oysa bütün diğer insanlar Hz.Adem ve Hz.Havva'dan gelmektedir²⁷⁰.

1.3. Nüfus ve Yerleşme

Kuzey Irak'ta, Yezidiler, büyük çoğunlukla Musul bölgesinde ve Sincar dağları eteklerinde yaşamaktadırlar²⁷¹. Yezidilerin kutsal olarak kabul ettikleri Şeyh Adî'nin türbesi Musul'da Laleş bölgesindedir

Irak'taki Yezidilerin yüzde seksen sekizi Musul'da, yüzde onu ise Duhok civarında, kalan kısmı ise Kerkük, Süleymaniye ve Bağdat'ta yaşamaktadır²⁷². Bu yüzyılın başında Yezidilerin sayısı yaklaşık olarak 60.000-70.000 kadardır. Halbuki bir asır öncesine kadar bu sayı 120.000-150.000 kişi kadardı. Osmanlıların son zamanlarında yapılan 1912 nüfus

²⁶⁹ Ahmet Turan, a.g.m., s.59.

²⁷⁰ Milletler Cemiyeti Belgelerinden, *Musul Kerkük Sorunu ve Kürdistan'ın Paylaşımı*, İstanbul 1991, s.128-129.

²⁷¹ Şevket Beysanoğlu, a.g.e., s.35.

²⁷² Tori, *Yezidiler*, İstanbul 2000, s.46.

sayımı'na göre altı vilayetteki Yezidilerin sayısı 37.000; 1923'te ise 264.000 Müslüman'a karşı 18.000 Yezidi gösterilmiştir. Irak 1922-1924 sayımına göre ise Yezidiler (1932'de Irak'la birleşen Sincar'ın dışında) 26.257 kişi idi ²⁷³. Lozan Konferansı sırasında sunulan İngiliz ve Irak istatistiklerine göre ise Yezidiler 21.000 ile 30.000 arasındadır. Türk hükümetinin istatistiklerine göre ise Irak'ta 18.000 kadar Yezidi mevcuttur²⁷⁴. Yezidilerin her ne kadar Kürt oldukları söylene de onlar kendi içlerinde kapalı bir toplumdur. Bir Yezidi ancak bir Yezidi ile evlenebilir. Yezidilik sonradan kazanılan dini bir kimlik değildir. Bu yüzden Bir kişi Kürt olsa bile Yezidi olamaz ve bir Yezidi Yezidi doğmayan Kürt ile evlenemez. Yezidilerin bu şekildeki bir anlayışa sahip kapalı bir topluluk olmaları nüfuslarının giderek azalmalarına neden olmaktadır.

1.4. Dil

Yezidilerin konuştıkları dil hemen hemen Farsça'ya yakın bir dildir. Bununla beraber bu dil büyük farklılıklar göstermekle beraber, birbirlerini anlayabilmek için çok defa başka yardımcı bir dile daha ihtiyaç duyarlar. Farklı dine mensup olmaları neticesinde, Kürtlerden kesin şekilde ayrı bir grup teşkil etmişlerdir. Sincar Yezidileri Arapça konuşmaktadır²⁷⁵. Fakat yayılım alanları dikkate alınacak olursa aynı zamanda buldukları ülkenin dilini de konuşmaktadırlar. Irak'ta Arapça konuştıkları gibi Kürtçe'nin Kurmançi lehçesini konuştıkları da söylenmektedir.

1.5. Yezidilerin Dinî Yapısı

Yezidiliğin ana niteliklerinden biri, bünyesinde çeşitli farklı unsur ve uygulamaları bir araya getiren 'Karma' bir din oluşu diğeri de onun bir 'Halk' dinî olmasıdır. Halk dinî kavramının bir anlamı da belirli bir halkın dinin olmasıdır. Halk dinî bu anlamda, Tanrının belirli ve seçtiği bir halka gönderdiği dindir. Tanrının seçtiği bir halk için özel bir din olduğundan böyle dinlere dışardan bir kimsenin girmesine imkan yoktur. Yezidi ana ve babadan gelmeyen biri "ben Yezidi olacağım" diyerek gelip Yezidi dinini kabul edemez ²⁷⁶. Bunun yanında yukarıda da belirttiğimiz gibi Yezidilik, bir çok farklı dinî inançtan etkilenmiş

²⁷³ Th. Menzel, "Yezidiler", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C.XIII, s.415.

²⁷⁴ *Milletler Cemiyeti Belgelerinden Musul Kerkük Sorunu ve Kürdistan'ın Paylaşımı*, s.128.

²⁷⁵ *İslam Ansiklopedisi*, a.g.m., s.417.

²⁷⁶ Turgut Akpınar, "Yezidilik ve İlgi Çekici İnançları", *Tarih ve Toplum*, c.XXIII, s.133, Ocak 1995, s.42.

ve bu inançların bazı unsurlarını bünyesine almıştır. Mesela Putperestlikten: toprak, su, ateş, ağaç kültü ile ilgili inançlar; Şamanizm'den: Gömme Adetleri, dans ve rakslar, rüya kehaneti; Hind-Ari Dinlerden: Gök cisimleri ve özellikle Güneşe perestlik; Sabilikten: Tenasüh, günahların bu yolla cezalandırılması; Maniheizm: temizlenme esasları; Zerdüştlükten: Düalizmi çağrıştıran hususlar, iyilik prensibi; Musevilikten: sünnet olma, domuz eti yasağı ki bu İslamiyet'ten de geçmiş olabilir; Hıristiyanlıktan: Eski ve yeni Ahdin kutsal sayılması, İsa'nın tekrar geleceği inancı, her yıl İsa adına kurban; Nesturilikten: vaftiz, akşam yemeği şaraplı ekmek ayini, evlenirken kiliseleri ziyaret etme, İslamiyet'ten: oruç, kurban kesme, hac, sünnet, domuz eti yasağı, sırat köprüsü inancı, Kuran'ın kutsallığı gibi farklı dini inançlara ait özelliklerin Yezidilerin dini uygulamalarında geniş yer tuttuğunu görmekteyiz²⁷⁷.

Yezidiliğin inanç esasları ve dinî uygulamalarının temeli Yezidilerin kutsal kitapları olan Mushaf-Reş ve Kitab-al Cilveye dayanmaktadır. Yezidilerin kutsal kitaplarına göre inanç esasları şöyledir:

Tanrı İnancı: Zaman ve mekanla sınırlı olmayan bütün her şeyi yaratan bir tek tanrı inancı vardır²⁷⁸. Tanrı yaratma işinden sonra bir tarafa çekilmiş pasif bir Tanrı olarak kalmıştır. Onun yerine, dünyayı ve insanları yönetme işi kendisine bırakılmış olan Melek Tavus geçmiştir. Bu bakımdan artık Yezidiliğin en önemli kutsal varlığı Melek Tavustur²⁷⁹.

Yaratılış İnancı: Mushaf-ı Reş'teki yaratılış hikayesine göre başlangıçta Allah, beyaz bir inci yaratıp bunu Enfer adlı kendi yarattığı kuşun üstüne koydu. Kırk bin yıl onun üzerinde oturdu. Sonra yedi tane meleği yarattı. Sonra yedi kat göğü, güneşi ve ayı yarattı. Daha sonra son yaratılan Melek Fahreddin insan ve hayvanları yarattı. O zaman meleklerle birlikte inciden çıktı ve inciye bağırdı. İnci dört parçaya bölündü. İnciden dökülen sularla deniz meydana geldi. Sonra Cebrail, incinin parçalarından güneşi, ayı, yıldızları ve dağları yarattı. Allah kendisi için de bir gemi yarattı. Allah'ın kendisi de bir gemi yaratarak içinde otuz bin sene seyahat etti. Sonra gelip Laleş'te oturdu²⁸⁰.

²⁷⁷ Turgut Akpınar, a.g.m., s.41-42.

²⁷⁸ Ahmet Taşgın, "Anadolu'da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan: Yezidiler", *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*, Ekim 2000, Nevşehir, s.732.

²⁷⁹ Turgut Akpınar, a.g.m., s.42.

²⁸⁰ E.Ruhi Fırlı, "Yezidilik", *Türk Ansiklopedisi*, c.XXXIII, s.441. , "Bir başka rivayete göre ise Allah yer ve gök yaratılmadan önce karanlık bir feza üzerinde dolaşırdı. Sonra bir papağan yarattı ve ona 40 yıl hükmetti. Sonra ona kızdı ve onu öldürdü. Tüylerinden dağlar ve ovalar nefesinden hava dumanından gök meydana geldi. Gök Yüzünü direksiz dikip kendisi de oraya çıktıktan sonra kendi nur ve cevherinden güneş, ay, fecir, şafak, sabah yıldızı ve diğer yıldızı yarattı. Bunların birincisi olan Şeytan kibre düşünce cehenneme atıldı. Orada yedi bin yıl kaldı ama yaptığı işten pişmanlık duyarak öyle ağladı ki göz yaşlarından yedi büyük küp doldu. Allah onun bu pişmanlığını göreyerek bağışladı. Diğer meleklerle üstün kıldı ve ona melek Tavus adını vererek onunla

Yezidilerin kendi yaratılışları ile ilgili düşünceleri ise şöyledir; Allah dört unsurdan Adem'i yarattı ve cennete yerleştirip buğdaydan başka bütün meyveleri yemesini emretti. Yüz sene sonra Melek Tavus Adem'i buğday'ı yemeye ikna etti. Bunun neticesinde henüz karnında bir açıklık bulunmayan Adem, Melek Tavus tarafından cennetten kovuldu ve Allah bir kuş gagası ile karnını yardıncaya kadar müthiş ıstıraplar çekti. Yeniden geçen bir yüz sene sonra Allah Cebrail vasıtası ile Adem'in sol koltuk boşluğunun aşağı parçasından Havva'yı yarattı. Melek Tavus Havva'yı Adem'e arkadaş olarak verdikten sonra yere Yezidilerin yanına indi. Yezidilerin inancına göre kendileri Adem'in yegane soyu olmaları nedeniyle başka insanlar ile hiçbir müşterek yanları yoktur²⁸¹.

Melek İnancı: Meleklerin varlığına inanmak Yezidilik düşüncesinin önemli ilkelerindedir. Melekler Tanrının yardımcılarıdır. Tanrı onları alemdeki işlerini yaptırmak için yaratmıştır. Aralarında vazife taksimi yapılmıştır. Bu yüzden hiçbirisi diğerinin işine müdahale etmez²⁸². Tanrı haftanın her bir gününde ayrı bir melek yaratmıştır.

Pazar günü, Melek Azrail'i yaratmıştır. Azrail, Melek Tavustur.

Pazartesi günü, Melek İsrail'i yaratmıştır. Bu Şeyh Hasan'dır.

Salı günü, Melek İsrail'i yaratmıştır. Bu Şeyh Şemsettin'dir.

Çarşamba günü, Melek Mikail'i yaratmıştır. Bu, Şeyh Ebu Bekir'dir.

Perşembe günü, Melek Cebrail'i yaratmıştır. Bu, Şeyh Şecaattin'dir.

Cuma günü, Melek Semnail'i yaratmıştır. u şeyh Nasrettin'dir.

Cumartesi günü, Melek Nurail'i yaratmıştır. Bu da şeyh Fahrettin'dir.

Melekler arasında en çok önem verilen melek, Melek Tavustur. Kutsal kitap Mushaf-ı Reş'de Melek Tavus yaratıkların ilki, ve yaratılan diğer meleklerin başkanıdır. Asıl inançta diğer altı melek hemen kaybolmakta yerlerini Tanrı ve Melek Tavus arasındaki ikilik almaktadır. Tanrı dünyanın koruyucusu değil sadece yaratıcısıdır. Tanrı dünya ile ilgilenmez, bu yüzden iradenin yürütücüsü Melek Tavus olup tenasüh sayesinde tanrılaştırılan Şeyh Adi b. Müsafir ile birlik teşkil eder. Böylece Melek Tavus Tanrının ikinci bir şahsiyeti olup onun faal bir sureti olmuştur. Melek Tavus bazılarının dediği gibi kötülük ilkesi değildir. Yani Yezidilikte Melek Tavus bir iyilik ilahı olduğu gibi efsanelerinde anlatıldığı gibi onun

---

birleşti. Göz yaşları ile dolu olan yedi küp, Şeyh Adi'nin yer yüzüne dönüşüne kadar cehennem ateşini söndürmek üzere orada saklıdır".

²⁸¹ Şevket Beysanoğlu, a.g.e., s.17., ayrıca bkz. Mahmut Bilge, *Yezidiler*, Ankara 2002, s.37-38.

²⁸² Davut Okçu, a.g.e., s.24.

yeniden tövbe etmesinden dolayı Tanrı tarafından bağışlanan, gözden düştükten sonra tekrar itibarı sağlanan bir melek olarak da bilinir²⁸³.

Peygamber İnancı: Peygamberler delalete düşmüş olan insanları hidayet etmek amacıyla insan suretiyle gönderilmiş meleklerdir. Hidayet vazifeleri bitince yeryüzüne yükseltilmektedirler. Nebi Muhammed ve Nebi Musa da bu şekilde Tanrı tarafından gökyüzüne yükseltelen meleklerdendir. Onlar da Şeyh Hadi (Şeyh Adî)ve Sultan Yezid gibidirler. Ayrıca şeyh ve Nebiler aynı vazifeyi yaptıklarından ve aynı şekilde Tanrı tarafından insanlığı hidayete gönderildiklerinden statüleri ve dereceleri eşittir. Sultan Yezid ve Şeyh Adî, Tanrı tarafından insanlığa gönderilmiş olan son şeyh ve Nebilerdir. Yezidiler özellikle dualarında Tanrı'nın adını zikretmek yerine, Sultan Yezid, Şeyh Hadi ve Melek Tavustan yardım isterler. Yezidi inancında Şeyh ve Nebiler melek olduklarından insanlar gibi yemez içmez ve evlenmezler. Yezidilere göre Yezidiliğin kurucusu Şeyh Adî'dir ve Şeyh Adî Tanrı'nın meleği olduğundan doğum tarihi, ölüm tarihi, gibi insanları ilgilendiren özellikleri yoktur²⁸⁴.

Tenasüh İnancı: Yezidiler, ruhların tenasühüne inanırlar. Onlara göre ruhlar iyi ve kötü olmak üzere iki türdür. Kötü ruhlar, kötü olduğuna inanılan hayvanların mesela domuz, köpek, eşek, gibi benzeri hayvanların vücuduna girerler ve bu şekilde azap görmüş olurlar. Bunlara kötü ruhlarıdır. Bir de iyi ruhlar vardır. Bunlarda hep havada uçarlar²⁸⁵. İyi ve

---

²⁸³ Ahmet Turan, "Yezidi İnanç ve İbadetleri", *19 Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.I s:1, Samsun 1986, s.146-147., bkz. Mahmut Bilge, *Yezidiler*, Ankara 2002, s.40-41."Yezidiler kötülüğe şeytan mefhumu adı altında inanmışlar ve şeytanı Tanrı kuşu şeklinde tasvir etmişlerdir. Yezidiler Tavus'u şu hurafeden çıkarmışlardır: Tanrı bir gün Melek Tavus'a kızdı. Onu cennetten kovdu. Şimdi melek Tavus cennet dışında yaşıyor. Lakin kıyamet gününde tanrı melek tavus ile barışacak. Melek Tavus cennet'e yüksek makamlara dönecektir. Eskisi gibi hak ve hakikat köprüsü üzerinden geçecektir. O sırada etrafındaki veliler ve mukaddes melekler ona saygı gösterecekler ve emirlerini yerine getireceklerdir. İşte Yezidilerce şeytan, bu Melek Tavus'tur. Bu meleği tavus kuşu şeklinde temsil etmişlerdir. Yezidiler bu meleğin tanrı ile beraber kainatı yarattıklarına inanırlar. Çünkü Yezidilere göre kainat, hayır ve şer kuvvetinden meydana gelmiştir. Hayır kuvvetine Tanrı, Şer kuvvetine de Şeytan derler. Tanrı, şeytan'a galip gelmiştir. Onu meleklikten çıkarmıştır. Yezidiler nazarında Şeytan tart edildikten sonra iade edilmiş bir melektir. Kötülüğü yaratan ve her fenalığa sebebiyet veren odur. Onun için Yezidiler onun adını getirmekten kaçınırlar. Tevrat'ta zikredilen Adem, yılan ve tavus hikayesini ona atfederler ve cennetten kovulan Tavusun Şeytan olduğunu bilirler. Yezidiler Tanrıya şükran ve minnet duyguları ile taparlar. Şeytana ise, korktuklarından yalvarma duyguları ile ibadet ederler. Şeytanı sevdiklerinden değil, gazabından emin kalmak için ona saygı gösterirler. Şeytan adını dillerine getirmezler. Ona lanet okuyamazlar, hatta Şeytan kelimesinden müştak olunan kelimeleri bile ağızlarına getiremezler. Lanet, nial gibi kelimeleri ve şeytan kelimesi vezninde bulunan: Seretan, Hitan, Bostan, Şat, Bat, Nat gibi kelimeleri adlarına almazlar. Çünkü bu kelimeleri telaffuz etmekle Şeytan'ı güçlendirdiklerini sanırlar. Yezidiler şeytandan o kadar çok korkarlar ki artık iyilik ve salah yaratan ve hiçbir kimseye kötülük yapmayan Tanrı ibadetinden yüz çevirmişler ve şerrinden fenalığından korunmak için Şeytana ibadet etmeye başlamışlardır. Onlarca saadete varmak için Tanrının ibadetini bırakmak ve şeytana bütün varlıkları ile tapmak gerekir.

²⁸⁴ Davut Okçu, *İslamdan Ayrılan Cereyanlar Yezidilik ve Yezidiler*, Van 1993, s.32-34.

²⁸⁵ Mahmut Bilge, *Yezidiler*, Ankara 2002, s.60.

temiz insanların ruhu öldükten sonra semada yerlerini alarak devamlı gayb aleminde insanlar için hayırları gizli sırları ve görünmez şeyleri keşfederler²⁸⁶.

Kitap İnancı: Yezidilerin iki tane kutsal kitapları vardır ve bu kitaplar Yezidilerin inançlarının temelini oluşturmaktadır. Bu kitaplardan Mushaf-Reş'in Şeyh Adi b. Müsafir tarafından yazılmış olduğu iddia edilen bir kitap'tır. Nitekim her iki kitap hakkında çeşitli rivayetler olmasına rağmen bu kitapların ikisinin de ne zaman ve kimler tarafından yazıldığı ve zaman içerisinde değişikliğe uğrayıp uğramadığı belli değildir*. Kitaplar hakkında net ve sağlıklı bir bilgiye ulaşılamamasının en büyük nedenlerinden birisi Yezidilerin ibadetlerini gizli yapmaları ve kendi inançlarına ait bilgileri yabancılarla paylaşmama zorunluluğudur.

Yezidiler, Kitab-al Cilve'nin, Allah'ın kullarına hitabını içine aldığına inanırlar. Bu kullardan maksat Yezidilerdir. Onda Allah'ın sıfatlarından ve tenasühten bahsederler. Bu kutsal kitapların diğer dinden insanların elinde olduğunu söyleyerek, onların sonradan bu kitapları değiştirdiğini ve yolundan çıktıklarını haber vererek, doğrusunun Yezidilerin inancına uygun olanının makbul olduğunu onun değiştirilmediğini belirtirler. Bu kitapta yine kuşlardan balıklardan bahsederek onların yaratılışının onun zatından olduğunu söyler. Yer altındaki define ve hazinelerin hepsinin onun yönetiminde olduğunu, Allah'ın kullarından istediğine verip Yezidilerin kendisine ikram etmelerine ve şahsını kutsallaştırmalarını teşvik eder.

Kara kitap Mushaf-Reş veya Kara Kitabın içindeki konular büyük ölçüde Kitab al-Cilve ile çatışır. Bu kitap semanın, yerin dağların, denizlerin yaratılışından bahsederek Şeyh Adi b. Müsafir'in Şam'dan Irak'ın Musul şehri'nin kuzeyindeki Laleş kasabasına gelişinden, Melek Tavus'un yere inişinden ve ikametinden, bunun düşman milletlere karşı makavetinden beşerin aslından bahseder. Beşerin aslından bahsederken Yezidi'lerin babasının Adem'den

²⁸⁶ Ahmet Turan, a.g.m., s.168. "Yezidiler, bizim anladığımız manada ne cehenneme, ne de kötülük ilkesinin bir timsali olması gereken cehennem azabına inanır. Kötülük inkar edilir. Yaratılış hikayelerinde geçtiği üzere Melek Tavus'un cehennemde 7.000 yıl tövbe göz yaşlarıyla doldurduğu yedi testi ile cehennemin yenilmesinin Yezidi efsanelerinde farklı bir yeri vardır. Ebedi cehennem var olmadığına dair görüşe, sürekli doğuşlarla tedrici bir temizlenmeyi mümkün kılan tenasüh'ün varlığına inanış tekabül eder. Bu inanış Yezidilerin kutsal kitabında şöyle geçer; 'Eğer istersem öldürdüğüm kimseyi ruhların tenasühü yolu ile bu dünyaya iki veya üç defa gönderirim'. Yezidiler buna göre insan ruhunun öldükten sonra iyilik ve kötülüğüne göre değerlendirildiğine inanırlar.

* Bu kitaplar, XIX.asrın sonuna kadar meçhul kalmıştır.Ancak 1724'ten sonra Müslüman Şeyh Abdullah el-Rabatki, Yezidilerin 'Celve' adlı bir kitaba sahip olduklarını söylemiştir. Bu kitap Şeyh Fahrettin adlı birine atfediliyordu. Daha sonra 1895'te E.G.Browne İngilizce bir çeviride bu yazıları Avrupalı okuyuculara sunmuştur. Fakat bütün bunlar, Peder Anastase'nin sansasyonel keşfine kadar (Sincar'daki kitapların asıllarının kopyalarını yaptırdığı söyleniyor) araştırmacıların kafasını karıştırmamıştır.Bulunan bu iki Yezidi kutsal kitabı yazması üzerinde en ciddi araştırmayı Dr.Bittner yapmış ve bu iki yazmada kullanılan dilin Şeyhan ve Sincar bölge halkının kullandığı mahalli dilin kullanılmadığı daha ziyade Süleymaniye bölgesindeki dilin hakim olduğunu ortaya koymuştur. Fakat yinede bu lehçenin kullanılması bir tarih tespitine imkan vermemektedir., bknz. Mehmet Aydın, *Yezidiler ve İnanç Esasları*, Ankara 1988, s.56.

Nuh, Anuş'a nispet edilirken kendileri dışında kalan herkesin Adem ile Havva'ya nispet edildiği görülür. İki Tufan'ın varlığından ve yedi bin sene önce insanlara gelmiş olan ikinci Nuh'un tufanından sonra Nuh'un neslinin semadan yere indiğine, onlara uyacakları dini prensipleri ve yeni kurallar koyduğuna her bin senenin başında bir müceddidin geldiği, Nuh'un da Yezid adı ile yeryüzüne gönderilen ve dini prensipleri koyan Yezidilerin birinci ilahının Melek Tavus olduğunu belirtir. Diğer bütün ilahların ona boyun eğdiğini ve ilahlar mertebesinin diğer ilahlara başkan olan Melek Tavusla başladığını söyler. Sonra diğer ilahlar onu takip ederek ilah saydıkları Yezid'e kadar böyle derecelendirilirler. Nuh'un nesli onlara göre en büyük dini kanun koyan bir nesildir. Bu kitap'ta ayrıca helallerin, haramların, hükümleri, namaz, oruç, hac, zekat, ziyaretler, evlenme, cenaze v.b gibi konular da yer aldığı gibi "Serisal" dedikleri yılbaşı bayramı ile sadaka ve adakları toplamak için sancakların tavaf edilmesinden de bahseder²⁸⁷.

Yezidilerin yerine getirmeleri gereken bazı dini görevleri ve aynı zamanda yine uymaları gereken bazı yasaklar vardır. Yezidiler, her sabah ve akşam namaz kılmak zorundadır. Sabah güneşe karşı ayakta durulur ve namaz duası okunur. Akşamda aynı şekilde güneşin batışı sırasında ona karşı durulur ve duası okunur. Yezidiler ibadetlerini başkalarının görmesini istemezler. Başkaları yanında ibadet etmek zorunda kalırlarsa ellerini güneşe karşı çevirip yüzlerine sürerler. Yezidilerin tutması gereken bir de genel oruçları vardır. Bu oruç aralık ayının başından itibaren üç gündür. Bir de özel oruç vardır. Özel orucu sadece Yezidi din adamları tutarlar. Bu da yirmi gün aralıkta yirmi gün temmuzda ve bir de kırk gün Şeyh Adî'nin türbesinde tutulmaktadır. Yezidi geleneğine göre her yıl 23-30 Eylül arasında Şeyh Adî'nin türbesinin bulunduğu Laleş'i ziyaret etmek gerekir. Burası Yezidiler için kutsal bir yerdir ve bu ziyaret Yezidiler için "Hac" demektir. Bunun dışında Yezidilerin yerine getirmesi zorunlu olan bir dini görevleri vardır bu da Zekat denilen ve Yezidilerin en alt tabakasını oluşturan müritlerin gelirlerinin %10'unu Şeyhlere, %5'ini Pir'e, %2,5'üğünü da Fakir'e vermek zorundadır. Ayrıca Yezidilerin uyması gereken bir takım yasaklarda vardır. Mesela yiyeceklerden marul, bakla, lahana, balık, geyik ve horoz eti yemek yasaktır. Özellikle

---

²⁸⁷ Ahmet Turan, a.g.m., s.154-155., ayrıca bkncz. *İslam Ansiklopedisi*, a.g.m., s.27. "Yaratılıştan önce mevcut oldukları ve orijinal nüshalardan öğrendikleri iddia edilen mukaddes iki kitaplarının Arapça oldukları çok daha dikkat çekicidir; oysa rahip ve kavalların çok azı Arapça bilirler. Bu kitaplar, Kitap al- Cilve ile Mushaf-Reş'tir. Kara Kitap Melek Tavus'un yanından indirilmiş olup bir mukaddime ve beş bölümden ibarettir. Bu bölümlerin birincisinde 13 madde olup, Tavus Melek'in ezelde ve halen var ve vazifesinin insanları ıslah ve bir sıkıntı halinde onlara her zaman yardımcı olduğunu; ikinci bölümde, 10 madde olup, bu maddelerde Melek Tavus'un insanları istediği şekilde cezalandırıp mükafatlandırdığını sadece onun emirlerini yerine getirmek gerektiği ifade edilmektedir. Üçüncü bölüm sekiz maddeden oluşur ve bu bölümde bütün bilgileri sevdiklerine kitap olmadan verdiği ve yer, gök ve denizdeki bütün defineleri bildiğini anlatır. Dokuz maddeden meydana gelen dördüncü bölüm, 4 maddeden ibaret olup burada şahsına ve resmine saygıda bulunulması ve kendi inançlarının ve eşyanın olduğu gibi korunması emredilir".

horoz kutsal sayılır. Koyu mavi elbise giymek helaya girmek ve hamamda yıkanmakta haramdır. Haramlar Yezidilere göre şeytan'ın oturdukları yerler olarak görülür²⁸⁸.

1.6. YEZİDİLERİN SOSYAL YAPISI

Yezidiler eskiden ve bu gün siyasi bir organizasyona, bir Devlete sahip olmayan dini bir zümredir ve halen değişik devletlerin sınırları içerisinde öteden beri hemen tümüyle yerleşik bir düzen içinde yaşamaktadırlar. Göçebe yaşayanları varsa da istisnaidir. Yezidi toplumunun başında dünyevi liderleri olan ve Emir denilen ve hemen daima belirli ailelerin soyundan gelen kimseler vardır. Bunların çoğu vaktiyle okuma yazma bile bilmeyen fakat toplumda büyük nüfusları olan kimselerdir. Teokratik bir yapıya sahip olan Yezidi toplumunun en üst basamağında dini ve dünyevi alanda yetkili Mir-i Şeyhan (Şeyhlerin Miri) vardır. Yezidilerde din sınıfı, Hindistan'daki kastle benzer kapalı gruplara ayrılmışlardır. Bu gruplardan daha yukarı bir gruba geçmek veya birbirinden kız alıp vermek caiz değildir²⁸⁹. Bunun yanında şeyhler ve şeyh kızları yalnız kendi aşiretleri içinde evlenebilmektedirler. Bir şeyh aynı tabaka içinde olmasına rağmen, başka bir şeyh aşiretinden evlenemez. Yezidilerde her mürid bir şeyh ailesinin küçük bir erkek yada kız çocuğunu kendine kardeş olarak seçer. Bu yüzeysel bir kardeşliktir. Fakat bu kardeşlikle sınıflar arası geçişin yasak olduğu Yezidilerde en alt tabakadaki Yezidilerin gönlü alınmak istenmiştir²⁹⁰. Böylece sıkı bir kast sisteminin hakim olduğu bir toplum yapısına sahip olmalarının yanında bunun gibi uygulamalarla aralarında sosyal dayanışmayı da sağlamayı başarmışlardır. Yezidiler komşuları olan Müslümanlarla da sünnet gelenekleri ile bir bağ kurarak dayanışma sağlamışlardır. Yezidilikte sünnet Müslümanlarda olduğu gibi önemli bir yer tutmaktadır. Çocuk vaftizden bir hafta sonra sünnet edilmektedir. Bu adete Kuzey Irak'ta "karif" denilmektedir. Yezidi çocuğu komşu veya dost bir Müslüman'ın dizine yatırılarak sünnet edilir ve böylece çocukla onun kirvesi olan Müslüman arasında bir tür kan kardeşliği kurulmuş olur. Bu adet Yezidiler için düşman bir çevrede korunma sisteminin bir parçası haline gelmiştir²⁹¹. Bu adet sadece Yezidiler için bir çevre koruması değil aynı zamanda varlıklarını devam ettirebilmek için bir çıkış kapısı olmuştur. Çünkü bir Yezidi çocuğuna kirve olan bir yezidi ile aralarında bir kardeşlik bağı oluşacağı için evlenemez. Bu durum

²⁸⁸ E.Ruhi Fıçlalı, a.g.m, s.443.

²⁸⁹ Turgut Akpınar, a.g.m., s.48, "Şeyhlerin mirinin tipik bir örneği Şeyh Nasır olup, Hasan Basri ve Şeyh Adi'nin soyundan geldiğinden muazzam bir nüfuz ve itibara sahiptir.

²⁹⁰ Erol Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, İstanbul 1993, s.66.

²⁹¹ Erol Sever, a.g.e., s.65.

zaten kast sistemine sahip olan Yezidilerin bir zaman sonra evlilik alanlarının daralmasına sebep olacağından giderek yok olmalarına neden olacaktır. Böylece bu adet sayesinde hem komşuları ile ilişkilerini hem de kendi aralarındaki ilişkileri kuvvetlendirmektedirler.

Yezidilerde, kast sistemine benzer sosyal hayat ve sınıfların iştiğal alanlarının sınırlandırılmış olması yıllardır cehaleti arttırmıştır. Özellikle müridlerin yalnız ziraatla meşgul olması gerektiğine dair dini emir bu insanların okuma yazmalarını engellemiştir. Fakat Yezidilerin bir süredir çocuklarını okula göndermeye başlamaları ve dış dünya hakkında bilgilenmelerinin, gerek inanç ve gerekse sosyal ve kültürel hayatları üzerindeki etkileri bariz bir şekilde görülmektedir²⁹².

Yezidiler arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıklar tarafların ait olduğu sınıfın üstüne mensup kimselerin hakemliği ile çözüme kavuşturulur. Problemlerin mahallinde halledilememesi durumunda ise yazılı veya sözlü bir hukuk kuralı mevcut olmadığından hakemliğine başvurulacak insanların kararı ve görüşü tartışmasız geçerlidir²⁹³.

Yezidilikteki Sosyal Sınıflar

Yezidilerin dinî teşkilatları aynı zamanda onların sosyal sınıflarını oluşturmaktadır. Yezidilerin sosyal sınıflarının başında dinî hiyerarşinin de en yüksek seviyesinde olan Emir bulunmaktadır.

Emir: Yezidilerin bu dünyadaki hem otoriteleridir. Emirlik seviyesi, Şeyhan Emiri ve ailesine aittir. Geleneklerine göre bu aile Şeyh Adî'nin ilk halefleri'nin soyundan gelmektedir. Kararlarına aykırı davrananları aforoz edebilir ki bu durum Yezidiler için çok kötü bir durumdur. Emirlerin Şeyhan dışında pek iktidarı söz konusu olmasa da Yezidiler ona saygı göstermektedirler.

Baba Şeyh: Efsanelerine göre bunlar insanlara kanun vermek için bedenleşen meleklerden meydana gelmişlerdir. Baba Şeyhler daha doğumlarından itibaren belirli imtiyazlara sahip olurlar. Her birinin meşgul olacağı mürid bellidir. Şeyhlerin görevi esas itibarıyla din sahasıdır. Bayram vakitlerini belirlerler. Müridler şeyhlerine vergi ödemek zorundadırlar. Bu durum Sincar bölgesinde ilkbahar ve sonbahar aylarında olmak üzere senede iki defadır.

Pirler: Rollerini Baba Şeyhlerle aynı olan Pirler ayrı bir soydan gelmektedir. Baba Şeyhler Şeyh Adî'nin soyundan geldiği halde Pirler, Şeyh Adî'nin müritlerinden gelmektedirler.

---

²⁹² Davut Okçu, a.g.e., s.75-76.

²⁹³ Davut Okçu, a.g.e., s.75.

Kavallar: Bunlar Şeyhan bölgesinde oturmaktadırlar. Bunların başlıca görevleri her yıl iki veya üç kişilik gruplar halinde Yezidi toplumlarını ziyarete gitmek ve sancakları* Yezidilerin takdisine sunmaktır²⁹⁴.

Fakir: Yezidiler arasında dolaşarak onlara vaaz ve telkinlerde bulunur. Aralarındaki anlaşmazlıkları gidermeye çalışır.

Köçekler: Bunların görevi Şeyh Adi'nin türbesine bekçilik edenleri kontrol etmek ve yönetmektir. Kavallara sancakların dolaştırılmasında yardım ederler.

Müridler: Yezidilerin en alt tabakasını oluşturan müridler köylerde yaşarlar. Kendi sınıflarından olanlarla evlenebilirler. Temel görevleri üst sınıflara mensup olanlara hizmet etmek ve vergi ödemektir²⁹⁵.

1.7. Yezidilerin Siyasî Hayatları

Yezidiler Osmanlı Devleti zamanında, İslam'dan sapmış bir topluluk olarak görülerek Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi "Millet Sistemi" içine alınmamış resmen ayrı bir "dinî cemaat" olarak da tanınmamıştır. Osmanlı Devleti, geleneksel resmi ideolojinin bir gereği olarak, ülkedeki değişik din, mezhep, ve cemaatlere karşı takındığı klasik tavrı, bir "fırka-i dalle" olan Yezidilere de aynen uygulamıştır. Buna göre hangi etnik köken, din, mezhep veya cemaatten olursa olsun, vergilerini düzenli ödemek suretiyle devletin siyasî otoritesine boyun eğip yürürlükte olan kanunlara aykırı hareket etmeyen herkes Osmanlı düzeninde güvenle yaşama hakkına sahipti. Fakat Tanzimat dönemi ile birlikte Osmanlı-Yezidi ilişkileri değişti. Batılı devletlerin Yezidiler hakkında bilgi toplamak için Musul'a araştırmacı, arkeolog ve diplomatlar göndermesi, Osmanlı Devleti için Yezidilerin sisteme kazandırılmasını zorunlu hale getirdi. Bunun için Yezidilerin askere alınması ve burada doğal etkileşim sayesinde Müslüman olabilecekleri yönünde bir uygulamaya gidildi. Fakat bu durum hem dinî liderlerinin hem de askere alınacak Yezidilerin tepkisini çekti. Bunun üzerine bu uygulama ertelendi²⁹⁶. Irak Yezidileri , 1875-1885 yılları arasında bedelli askerlik yapmak için bir vergi

---

* Melek Tavus heykeline sancak denir. Bu sancak yerden bir metre yükseklikte olup helezon şeklinde bir kaide üzerinde durmaktadır. Bu tanrının bir timsalidir. Genellikle bronzdan yada demirden yapılmıştır. Bundan başka diğer altı melek için de birer sancak yapılmıştır. Bunların hepsi Sincar'da Şeyh Adi'nin türbesinde korunmakta olup yılın belli günlerinde ve bayramlarda gerek Sincar'da ve gerek diğer yerleşim merkezlerinde Kavallar tarafından teşhir edilmek suretiyle para toplanmaktadır. Bknz. Ahmet Turan a.g.m., s.148.

²⁹⁴ Mehmet Aydın, *Yezidiler ve İnanç Esasları*, Ankara 1988, s.68-69.

²⁹⁵ Şevket Beysanoğlu, a.g.e., s.27-28.

²⁹⁶ Ufuk Gülsoy, a.g.m., s.160-161.

ödeyerek fiili olarak askerlik yapmaktan kurtuldular²⁹⁷. II. Abdülhamid döneminde ise daha uzlaşmacı bir şekilde hareket edilmeye başlandı. Yezidileri İslam'a kazandırma sürecinde "dinî eğitim ile askerlik" iki önemli entegrasyon aracı olarak kullanılmak istendi. Osmanlı Devleti, 1892'de Şeyhan köylerinde açılan dinî mektepler kanalıyla bölge Yezidilerini Müslümanlığa döndürmeyi planladı²⁹⁸. Fakat, Cebel Sincar'da bir çok Yezidi ayaklanması ile karşı karşıya geldi ve bir çok Yezidi Şeyhan'dan kaçarak Cebel Sincar'a sığındı. Sonuç olarak Osmanlı devleti, cemaat liderlerinin bilinçli muhalefeti nedeniyle Yezidileri Müslümanlığa döndürme ve askere alma konusunda başarı sağlayamadı. Bundan sonra 1935 tarihinde Yezidilerin Irak hükümetine karşı ayaklandığını görmekteyiz. Birinci Dünya savaşı sonunda Irak Yezidileri, 1934 yılında hükümetin mecburi askerlik ile ilgili kanunu yürürlüğe koymasına, 1890 yılında Abdülhamid döneminde olduğu gibi itiraz ederek çocuklarını nüfusa kayıt ettirmekten kaçınırlar. Sincar bölgesindeki Davud b. Davud ve Reşşukulu başkanlığında Yezidiler bu duruma itirazla silahlı bir şekilde ayaklanmışlardır. Hükümetin gönderdiği kuvvetlerle 7 Ekim 1935 tarihinde Yezidiler arasında çatışma çıkar. Çatışmada başarılı olamayacağını anlayan Yezidiler, silahı bırakmayı, teslim olmayı düşünürler. Bu konuda hükümetin tutuklu olanlar ve teslim olanlar hakkında genel bir şekilde affedileceğine dair yaptığı tebliğ üzerine çarpışmalardan vazgeçilerek çocuklarını nüfusa kayıt ettirmeyi ve Irak ordusunda ayrı bir bölük olarak askerlik görevini kabul ettiklerini bildirirler. Fakat, sonra Yezidiler, orduda bölükleri ayrı olmayıp diğer Iraklılarla birlikte karışık olarak askerlik yapmaya başladılar. Bu durum 1980 Irak-İran savaşına kadar böylece devam etmiştir. Ancak bu tarihte bu defa da savaşa gitmeme konusunda Yezidiler arasında bir kıpırdanma olduğundan, Irak hükümeti bu durumu önlemek için tedbir alır. Savaşın uzaması üzerine Irak hükümeti tarafından yurt dışındaki Iraklıların Irak'a dönmelerini sağlamak amacıyla genel af çıkarılmış buna rağmen yurt dışındaki Yezidiler hükümetten korktuklarından Irak'a dönememişlerdir. Bir çok Yezidi Saddam Hüseyin'in gayri Müslim olduklarından dolayı Yezidi neslinin azalması ve hatta yok olması için cephenin ön taraflarında savaştırıldıklarını ve bundan dolayı Irak'taki Yezidilerin bir çoğunun öldüğünü ve hanımlarının dul kaldıklarını belirtmiştir²⁹⁹.

Yezidiler genelde Irak'ın siyasî yapısı içinde bir azınlık olarak yer edinememiş ve bu durumları Irak işgali sonrasında da devam etmiştir. İşgal öncesi Irak'ın geleceği için yapılan muhalefet toplantılarında da seslerini duyuramamışlardır.. Aralık 2005'te yapılan seçimlerde

²⁹⁷ Nelida Fuccaro, "Communalism and the State in Iraq: The Yazidi Kurds, c.1869-1940", *Middle Eastern Studies*, vol.35, no.2, April 1999, p.3.

²⁹⁸ Ufuk Gülsoy, a.g.m., s.162.

²⁹⁹ Ahmet Turan, a.g.m., s.75-76.

de gerekli yeri edinemedikleri gibi Asurilerle beraber seçimlerde usulsüzlük yapıldığını düşünmektedirler.

Yezidiler her ne kadar etnik bakımdan Kürt olarak kabul edilseler de dışarıdan başka kimselerin girmesine kapalı olan dinî yapıları nedeniyle, etnik kimliğiyle değil, dinî kimlikleriyle tanımlanan bir grup olmuştur. Bu sebeple etnik bakımdan Kürt kabul edilseler bile Yezidilerin Sünnî Şafî Kürtlerle ve onların siyasî oluşumları ile pek alakaları yoktur. Yezidilerin özellikle Musul'da ve Suriye sınırına yakın yerlerde yerleşmiş olmaları Suriye'ye bir operasyon düşünen Amerika için bu grubu önemli kılmaktadır. İleriki zamanlarda özellikle Kürt grupların etnik kimliği ön plana çıkararak Yezidileri kendi saflarına çekmeye çalışması ve bu yolla yine Suriye-Irak sınırındaki Kürtlerle iletişim içinde olması muhtemeldir.

II- EHL-İ HAKLAR (KAKAİLER)

Kuzey Irak'ta bulunan diğer etno- dinî gruplardan biride, heteredoks bir inanç biçimini benimsemiş olan Ehl-i Haklardır. Ehl-i Hakların da etnik bakımdan Kürt oldukları ileri sürülmekle beraber benimsemiş oldukları inanç sistemi onları Kürtlerden ayırmakta ve onlara dinî bir kimlik kazandırmaktadır. Ehl-i haklar ve tarihleri hakkında çok az bilgiye ulaşılmaktadır. Bu mezhebin oluşumu ve yayılışı belirsizdir. Tarihi literatürde de haklarında bir referans yoktur. Mezhebin kurucusu olarak kabul edilen Sultan Sahak hiçbir tarihi kaynaktan belirtilmemiştir. Başka bir deyişle mezhebin erken tarihi hakkında bir sessizlik vardır³⁰⁰. Ehl-i Haklar konusunda yaptığımız kaynak araştırmasında gerek Ansiklopedi maddelerinde, gerekse kitaplarda, Kuzey Irak'taki Ehl-i Haklar hakkında çok fazla bir bilgiye rastlayamadık.

Ehl-i haklar Irak'ta Kakai ismi ile bilinmektedir. Batı İran'da ise Ali-Allahi, Ali-ilahi yada Aliyullahi olarak bilinen dini tanımlamak için kullanılmaktadır. Avrupalı seyyahların ve yazarların çoğu da Ehl-i Hakları böyle tanımlamıştır³⁰¹. Ehl-i Hakk'ı gulât'ı Şia'dan sayarak Aliilahiler veya Aliyullahiler adıyla anmakta doğru değildir. Mezhebin kurucusu 671(1272) yılında doğan, 716'da (1316) mezhebi yaymaya başladığı rivayet edilen, Sultan Sahak diye bilinen Sultan İshak'tır. Şehrizer civarındaki Berzence'de Şeyh İsa ve Remziyâr lakaplı Hatun Dâyire'nin çocukları olarak dünyaya gelen Sultan Sahak'ın dedesi aslen Hamedanlı olup Guran bölgesine yerleşen bir seyyid'dir. Böylece nesebin İmam Musâ el- Kazım'a ulaştığı

³⁰⁰Ziba Mir -Hosseini, "Inner Truth And Outer History: The Two Worlds Of The Ahl-i Haqq Of Kurdistan", *International Journal of Middle East Studies*, vol.26, no.2, May 1994, p.268.

³⁰¹ C.J.Edmons, *Kürtler, Tükler, Araplar*, İstanbul 2003, s.245.

rivayet edilir. Bir süre sonra Berzence'den göç eden ve Kirmanşah yakınlarındaki bir yere göç eden Sultan Sahak, yüz yıldan fazla yaşamış ve hiç evlenmemiştir. Ehl-i Hak doktrinini burada Perdiver denilen yerde oluşturmuş ve mezhep teşkilatının iç düzeni için Benyâmin adlı pir ve Davud'u da delil olarak görevlendirmiştir. Bu ikisi de hiç evlenmedikleri için mezhep mensupları, Hânedân-hâ-yı Heyfegâne adıyla yedi büyük aileye ayrılarak onların idaresi Sadât-ı Hânedân-ı Hakikat adı verilen yedi pire bırakıldı. Sultan Sahak'ın ölümünden sonra kurulan dört ve daha sonraki bir aile ile birlikte hanedan sayısı oniki'ye yükseldi. Bunun için Ehl-i Hak'a mensup olan her fert bu on iki aileden birine bağlanmak ve onunla ilgisini sürdürmek zorundadır³⁰². Teoride her Kakai (Ehl-i Hak) kendi pirini yada delilini seçmekte özgürdür; ancak uygulamada genellikle babalarını örnek alırlar ve pir yada delilin ölümü halinde Pir ve delilin oğullarının kendi aralarında mirasla bölüşürmesi sonucunda kendi paylarına düşen pire yada delile riayet ederler. Birbirleriyle pirlük, delillik yada müridlik ilişkisi içinde olan insanların birbiriyle evlenmeleri yasaktır³⁰³.

Ehl-i Hak inancına sahip olanların çoğunluğu bu inancı, Şîî İslam içerisindeki ezoterik bir mezhep olarak görmektedir. Fakat bu inancıya sahip olanların bir kısmına göre de bu inanç apayrı bir dindir³⁰⁴.

Ehl-i Hak, Tanrı ve Tanrı'nın özünün çeşitli veçhelerini temsil eden altı veya yedi meleğin dünyada kendilerini bir çok kez insan şeklinde gösterdiğine inanır. İnanışlarına göre, Tanrı'nın insan olarak vücut bulduğu biçimlerden biri, Hz. Muhammed'in yeğeni ve damadı Ali idi. Fakat onlar için Tanrı'nın en önemli vücut bulma şekli Ali değil, mezhebin kurucusu Sultan Sahak'tır³⁰⁵.

Tanrı ilk önce ezel aleminde kainat denizinin dibindeki bir incinin içinde bulunurken daha sonra alemlerin yaratıcısı olan Hâvendigar şeklinde zuhur etmiş, ikinci hulul şekli olan Ali Murtaza'yı (ali b. Ebû Talib) Şah Hûşin (Baba Hûşin) takip etmiştir. Allah'ın dördüncü defa hulul ettiği kişi Sultan Sahak'tır. Bu dört hulul konusunda ittifak varsa da Sultan Sahak'tan sonra Allah'ın kimlere hulul ettiği konusunda Ehl-i Hak kolları arasında görüş birliği yoktur Tanrının zuhuru olan yedi kişiye dört melek refakat etmiştir. Bu dört melek'te her yeni zuhur ile beraber isim değiştirmesine rağmen her zaman aynı kalmış ve tanrı gibi

---

³⁰² İslam Ansiklopedisi, s.513., ayrıca bkz. Mehrdad R İzady, a.e. , s.267. "Sahak yada İshak 11-13.yy. arası bir dönem Süleymaniyenin güneyindeki Berzenci'de doğmuştur. 1.Dünya savaşı sonrasında Irak'taki İngiliz yönetimine karşı savaştan ve sonuçta kendisini Kürdistan kralı ilan eden Kadiri Sufi önderi Şeyh Mahmud, kendisini Sultan Sahak'ın bir kardeşinin soyundan onikinci kuşak olduğunu iddia etmiştir".

³⁰³ C.J.Edmonds, a.g.e. , s.250.

³⁰⁴ M. Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, s.63.

³⁰⁵ Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.28.

yedi değişik elbise giymiştir. Dört meleğin yanında her zuhura refakat eden bir de kadın melek olduğuna inanılır³⁰⁶.

İnsan ruhlarının tenâsühü’de Ehl-i Hak inançları arasındadır. Onlara göre ölüm, sudaki bir karabatak gibidir. Bir yerde batar, bir süre su altında gizlenir, sonra bir başka yerde ortaya çıkar³⁰⁷.

Ehl-i Haklar’ın kendilerine özgü kutsal bir dünyaları ve kutsal ritüelleri vardır. Bu ritüellerin merkezinde ‘Cem’ vardır. Bu ayinlerde kendilerine ait dinsel Kelamlarını söyledikleri şiirler ve bunları okurken çalınan tamburları ve ikram edip paylaştıkları kurban yemekleri vardır. Ehl-i Haklar Ortodoks komşuları tarafından dini bir suçlamaya maruz kalmışlardır*. Ehl-i Hakların bu suçlamaya karşı ilk tepkileri kendilerini diğer komşularından izole ederek rahat ibadet edebilecekleri uzak yerlere çekilmek olmuştur. Sonrada kendi dinleri için gizlilik esası benimsemişlerdir³⁰⁸.

Ayinlerde okunan Kelam, sözlü bir gelenektir. Tambur eşliğinde ve şiirsel biçimde söylenir. Onlara göre Kelam Tanrıdan ilham olunan ve tarihi olaylara dayanan, nesilden nesile aktarılan sözlü hikayelerdir. Daha sonraları bu hikayeler yazılı hale gelmiştir. Bir çok Kelam koleksiyonu mevcuttur ve bunların her biri belli bir döneme aittir. Özellikle en önemlileri Sultan Sahak dönemine aittir. Bu Kelamların Guranice yazılmış olanları Kelam-ı Serencam olarak bilinmektedir. Hiç kimse orijinalini görmemesine rağmen birilerinin önceden görmüş olduğu varsayılmaktadır. Bazıları orijinal Serencam’ın tahrip edildiğini iddia etmektedir. Bazıları da orijinalinin var olduğuna ve uygun zaman geldiğinde ortaya çıkacağına kendilerini inandırmışlardır. Guranice dışında diğer Kürt diyalektlerince yazılmış Kelamlar da vardır³⁰⁹.

Bütün Ehl-i Hak kolları tarafından kutsal sayılan ve inançlarını belgeleyen bir kitap bulunmadığı gibi dini meselelerde herhangi bir şeriat birliği de mevcut değildir. Ehl-i haklar aralarındaki etnik ve dinî gruplaşmalar nedeniyle hiçbir zaman merkezi bir organizasyon kuramamıştır. Birbirlerine yakın Ehl-i Hak köylerinde bile farklılıklar görülmektedir. Köylerde lider konumunda bulunan Seyyid denilen kişilerin ellerinde mevcut Kelamlarda değişiklik göstermektedir. Irak’taki Ehl-i Haklar, Süleymaniye, Kerkük, Musul ve Hanekin’de yaşamaktadırlar³¹⁰.

³⁰⁶ Hamid Algar, “Ehl-i Hak”, *İslam Ansiklopedisi*, c.X, İstanbul 1994, s.513.

³⁰⁷ V.V. Minorsky, a.g.e., s. 54.

*Halk arasında ‘mum söndü’ olarak bilinen bu suçlama onların farklı şekilde yorumlanan ayinlerden ve bu ayinler hakkında bir takım söylentilerin dolaşmasından kaynaklanmıştır.

³⁰⁸ Ziba Mir Hosseini, a.g.m., s.268.

³⁰⁹ Ziba Mir Hosseini, a.g.m., s.268-269.

³¹⁰ Hamid Algar, a.g.m., s.514.

III- ŞEBEKLER

Kuzey Irak'ta Yezidiler ve Ehl-i Haklar (İran'da Kakailer olarak bilinir) dışındaki diğer etno-dinî grup Şebeklerdir. Bu grup dinî inanış bakımından Anadolu Aleviliğine benzeyen bir inanç biçimini benimsemiştir. Şebeklerin etnik kökeni de tartışmaya açık bir konudur. Kimilerine göre Kürt kimilerine göre ise Türk olarak tanımlanmaktadır. Fakat hem Kürtlerde hem de Türkmenlerde Şebek olan aşiretler vardır. Bu yüzden onları tek bir etnik kimliğe bağlı olarak tanımlamak yanlış olur. Nitekim Şebekler de Kakailer gibi dini kimliği ön plana çıkan bir gruptur. Bazı kaynaklar altmıştan fazla köyde 100.000 Şebek yaşadığını ve Musul'da da birkaç bin Şebek'in ikamet ettiğini iddia etmektedir³¹¹. Şebekler, Kuzey Irak'ta Alireş, Yengice, Hezne ve Tellare köylerinde oturmaktadır³¹².

Şebek toplumu ibadetlerini ve dinî törenlerini Türkçe yaparlar. Dinî toplantılarda söyledikleri dinî şiirlerden bazıları Şah İsmail'e ve Alevi büyüğü Pir sultan Abdal'a atfedilmektedir. Şebeklerin inancı ve çeşitli şiir ve dualarda ifadesini bulan temel bir akideye dayanır³¹³. Şebeklerin kutsal kitaplarının Türkçe olması ve ibadetlerini Türkçe yapmaları bu topluluğun Türkmen oldukları fikrini daha çok kuvvetlendirmekte ve Kürtlerin Türkmenlerle etkileşimi sonucu bu inanç sistemini benimsedikleri düşüncesini ortaya koymaktadır.

Şebekler, komşuları Yezidilerin kutsal saydıkları yerlere saygı gösterir, oraları belli günlerde ve özel törenlerde ziyaret ederler. Şebekler bıyıklarını kesmez, bulaşmaması için yukarı kıvrırlar. Bütün dinîleri yöneten ve yetkileri şahsında toplayan şeyhleri vardır. Birden fazla kadınla evlenebilirler ve aynı zamanda boşanmayı da kabul ederler³¹⁴. Şebeklerin bıyıklarını kesmeme özellikleri yine heteredoks bir inanç biçimine sahip olan Ehl-i Haklarda da vardır. Kendilerini Müslüman komşularından ayırt etmek isteyen Ehl-i Haklarda bıyıklarını kesmez ve uzatırlar. Bu bıyık bırakma biçimi Anadolu Alevilerinin bazıları da görülmektedir.

---

³¹¹ Martin van Bruinessen, "*Kürtlük, Türklük, Alevilik*", s.131-132.

³¹² *Meydan Larousse*, "Şebek", c.XVIII, s.482.

³¹³ Martin van Bruinessen, a.g.e., s.133.

³¹⁴ *Meydan Larousse*, "Şebek", c.XVIII, s.482.

III. BÖLÜM

IRAK'TAKİ DİNİ GRUPLAR

I-HİRİSTİYANLAR

(SÜRYANİLER, NASTURİLER, KELDANİLER)

Dinî inançları amaçlanarak Keldani, Nasturi, Süryani ve Keldani denildiğine; Doğu Hıristiyanlığı içerisinde ayrı ayrı mezhepler akla gelir. Bu farklılıklar Hz. İsa ve Meryem'e bakışlarında derinleşirken, litürjik uygulamalarında çok önemli boyutlara ulaşmamaktadır. Keldaniler bile Papalığın otoritesini kabul etmelerine rağmen litürjilerinde büyük farklılıklar göstermezler. I.Dünya savaşından sonra hepsinin de, Batılılar tarafından; Asurlular veya Asur Kilisesi diye adlandırılmaya başlandığını görüyoruz. Kanaatimizce bu isimlendirmeden amaçlanan şey, Doğu Hıristiyanlığı içerisindeki dinî ayrılıkları ikinci plana iterek, ırki temellere dayalı bir grup kimliği aşılardı³¹⁵. Bu sebeple hala Irak'taki Hıristiyanların hepsine, Nasturi, Keldani veya Süryani olmasına bakılmaksızın bir genelleme yapılarak Asuriler denilmektedir.

1-SÜRYANİLER

1.1. Süryani Kelimesinin Anlamı

Süryani yada kendi deyimleriyle Suryoyo kelimesinin kökeni hakkında bir görüş birliği olmamakla beraber bu hususta çeşitli varsayımlar vardır.

Coğrafi yaklaşımı temel alan değerlendirmeye göre, Süryani adı, Lübnan'ın güneyinde bulunan "Sur" şehrinde kaynaklanmaktadır. Havarilerin tümünün bu şehir ve çevresinde oturmuş olmalarından dolayı bunlar için "Suriin" ifadesini kullanıldığı

³¹⁵ Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, Ankara 1997, s.71.

söylenmektedir. Yine Yunanlıların Sur şehir bölgesinden yapmış oldukları ticaretten dolayı burada yaşayanları" Süryani olarak isimlendirdikleri ifade edilmektedir³¹⁶.

Tarihi temel alan yaklaşıma göre ise Süryani ismi, Pers Kralı Sirius'un (Syrus, Keyhüsrev) (M.Ö.559-529) isminden gelmektedir. Sirius, M.Ö.539 yılında Babil'i aldıktan sonra, Babil karalı Nebukadnezar'ın M.Ö.586 yılında Kudüs'ü işgali sonrası Babil'e sürdüğü Yahudilerin Filistin'e dönmelerine izin verdi. Bu olaydan sonra Sirius, Yahudiler nezdinde büyük bir itibar kazandı. Sirius'tan yüzyıllar sonra İsa, dinini yaymaya başlayınca ona inanan Yahudiler, İsa'yı kurtarıcı olarak gördüler. İsa ile Sirius'u özdeşleştirdiler. Çünkü birinin onları esaretten, diğerinin ise günahlardan kurtardığına inanıyorlardı. Bundan dolayı İsa'ya inanan topluluğa " Sorin" (Süryani), konuştukları Arami lehçesine de Sürusça veya Süryanice denmeye başlanmıştır³¹⁷. Mor Dionysius Yakub bin Suleybi, Mor Mihayel Rabo'ya göre ise Suriye adı bölgeyi ele geçiren Kilikos'un kardeşi Suros'tan gelmektedir.Süryani adı da bu sözcükten türemiştir. Bir başka görüşe göre ise Süryani ismi, Hz.İbrahim'in sülalesinden gelen Dadanoğlu Asur ya da Asurin'den türemiştir³¹⁸. Bir başka teoriye göre ise, Asurluların ülkesi, Grekçe, kelimenin sonuna bir "y" harfi eklenerek "Asurya" şeklinde ifade ediliyordu. Zamanla kelimenin başında bulunan "A" harfi düşerek "Surya" şeklini almıştır³¹⁹.

1.2. Süryanilerin Kökeni

Süryani aydın ve kurumları, Süryani halkının kökeni konusunda çeşitli tezler öne sürmüşlerdir. Bunların bir kısmı Süryanilerin kökenlerini "Asurlulara", bir kısmı "Aramilere", ve bunların dışında kalan kısım ise Süryanilerin kökenini "tüm eski Mezopotamya halklarına dayandırma eğilimindedir. Süryaniler'in Asurlular'a dayandığı şeklindeki görüşte olanlara göre onlara Asurlu demekte yanlış değildir³²⁰. Süryanilerin Asurlulara dayandığını düşünenlerin görüşüne göre Süryaniler İsa'dan sonra Hıristiyanlığı kabul eden Asurlulardır. Süryani adlandırması tüm Asurlu halkını nitelemektedir. Buradaki Asurlu halk nitelemesi tüm Mezopotamya halklarını kapsayan bir isimlendirmedir³²¹. Bu görüşü savunanlar öncelikle siyasal bir toplumsal varlık iddiasını taşımakta ve en azından Ortadoğu'da demokratik hak ve özgürlüklerini getiren otonomi oluşturmaya dönük

³¹⁶ Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, İstanbul 2003, s.22.

³¹⁷ Nihat Durak, "Süryani Ortodoks Kilisesi", *Süryaniler ve Süryanilik I*, Haz. Ahmet Taşgın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Ankara 2005, s.187-188.

³¹⁸ Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi I*, Ankara 1996, s.15-16.

³¹⁹ Nihat Durak, a.g.m., s.188.

³²⁰ Yakup Bilge, *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*, İstanbul 1996, s.25

³²¹ Nihat Durak,a.g.m., s.189.

durmaktadır. Buna karşılık Süryanilerin Arami kökenli olduğunu iddia edenlerin bu konuda net bir formülasyonları yoktur. Onlar daha çok “inanca dayalı bir toplumsal yapı oluşturma ve bu inanç çerçevesinde toplumu birleştirmeyi amaçlamaktadırlar³²². Bu görüşe göre Süryaniler, aslen Arami ırkına mensup antik bir halktır. Hıristiyanlık müjdeciler vasıtasıyla kuzeye doğru yayılmaya başlayınca, Mezopotamya bölgesinde yaşayan Aramiler’in de bir kısmı bu faaliyet neticesinde Hıristiyanlaşmışlardır. Hıristiyan dinini kabul eden Aramiler, bu dini kabul etmeyen putperest ırkdaşlarından kendilerini ayırt etmek için “Süryani” ismini almışlardır. Süryanileri tüm eski Mezopotamya halklarına dayandıran görüşe göre ise Süryaniler İsa’dan önceki Mezopotamya halklarından başka bir değillerdir. Onlar sadece ne Asurlu, ne Babilli, ne Keldani, ne de Arami’dirler. Süryanilik, tüm eski Mezopotamya halklarının kültürel temeline dayanan ve bu arada Helenistik uygarlığı da özümseyerek ortaya çıkmış bir sentezdir³²³.

Süryaniler, Mezopotamya bölgesinde, Suriye de yaşadıkları için bu adı almışlarsa da m.s 38 yılında Hıristiyan olduklarında Antakya’yı merkez edinmiş bir topluluk halinde idiler. Süryaniler, Hıristiyanlığı havari Petrus, arkadaşı Thomas onun kardeşi Aday ve onların şakirtleri Agay ve Mara’dan öğrenmişlerdir. Hıristiyan olduktan sonra Arami adını kendileri için kullanmayıp bunun putperest olanlara bıraktılar ve bir mezhebi ifade etmek üzere Süryani adını benimsediler. Daha sonraki bir gelişmede Yakubi diye adlandırılıp Nasturi ve Melkit Kiliseleri’nden farklı bir yapıya kavuşan Süryaniler; kendilerini ilk Hıristiyan ve en eski Ortodoks bir cemaat olarak nitelendiren Monofizit bir kilisedir. İbadetlerini Süryanice yaparlar Yine kendileri gibi Süryani kökten gelen fakat zamanla Asya’ya ve Çin’e kadar yayılıp çeşitli milletlerden mensuplar edinen Nasturiler’le İsa’nın şahsiyeti, Meryem’e Theotokos (Tanrı Anası) denilip denilemeyeceği gibi konularda ayrılırlar. Süryaniler Theotokos kavramını kullanırken, Nasturiler bunun yerine Bakire Meryem’e, İsa’ya hamile kalan anlamında Yaldath Msiho kavramını kullanmışlardır. Doğu Suriye ve Mezopotamya’daki Hıristiyanlığın bu gelişmesi, Keldani ve Süryani kiliseleri’nin başlangıcı sayılmaktadır. Bu Kiliselerin geçmişi II. yüzyıla kadar dayanmaktadır³²⁴.

---

³²² Yakup Bilge, a.g.e., s.25.

³²³ Nihat Durak, a.g.m., s.189-190.

³²⁴ Kadir Albayrak, a.g.e., s.68.

2- NASTURİLER

2.1. Nasturiliğin Kökeni

Nasturi tabiri Nasturilik mezhebi'nin temel ilkelerini ortaya koyan ve aslen Maraşlı olan İstanbul patriği Nestorius'un adından gelmektedir. M.S. 428 yılında İstanbul patrikliği yapan Nestorius'un Hz. İsa'nın kişiliği ile ilgili düşünceleri, 431 yılında toplanan Efes Konsilinde din dışı ilan edilmiştir. Bundan sonra Libya'ya ve oradan da Mısır'a sürülen Patriğin ölümüyle birlikte görüşleri Mezopotamya ve İran başta olmak üzere iç Asya ve Çin'e kadar yayılma imkanı bulmuştur. Nestorius'un din dışı ilan edilmesinden sonra Hz. İsa'nın kişiliği ile ilgili yoğun tartışmalar yaşanmış ve Nestorius'un Hz. İsa'da insan ve tanrısal olmak üzere iki şahsiyet olduğuna dair fikrine karşılık olarak Hz. İsa'da yalnızca tek bir kişiliğin var olduğu, bunun da tanrısal kişilik olduğu görüşüne dayanan Monofizit düşünce ortaya çıkmıştır. Kadıköy Konsilinde, 451 yılında Monofizit düşünce kınanmışsa da, bu görüş geniş bir çerçeveye yayılma imkanı bulmuştur³²⁵. Nasturiler, Bizans devlet kilisesinin sürekli baskısı altında kalmışlar ve sonra bölgedeki politik dalgalanmalarla birlikte patriklik makamı 782'de Bağdat, 831 yılında da Musul'a taşınmıştır. Patrikhane birkaç yüzyıl daha Musul'da kalmıştır. 1779'da Hakkari dolaylarındaki Kudsaniş'e taşınmıştır. 1918'de Patrik Mar Simon'un 1918 yılında Kürtler tarafından öldürülmesinden sonra Musul'a; Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra da ABD'ye taşınmıştır³²⁶.

3- KELDANİLER

3.1. Keldani İsminin Kökeni

Keldani tabiri etnik ve dinî olmak üzere iki anlamı olan bir kelimedir. Tarih sahnesine ilk çıktıkları devirler için kullanıldığında etnik yönü, Hıristiyanlıktan ve özellikle XVI.yüzyıldan sonraki devirler için kullanıldığında da dinî (mezhebi) tarafı ağırlık kazanmaktadır³²⁷. Fakat Keldani kelimesi ve kökeni hakkında bir görüş birliği yoktur. Keldanice-Arapça sözlüğün Keldani maddesinde şu bilgilere yer vermektedir: Keldaniler, bilginler ve Babil ve etrafında devlet ve makam sahibi idiler. Eski zamanlarda yaşamış

³²⁵Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler*, Ankara 2000, s.5., ayrıca bkz., Kadir Albayrak, a.g.e., s72." İskenderiye Kilisesi, Meryem'in Theotokos (Tanrı Anası) olduğunu savunuyordu. Bu fikir ilk defa İskenderiyeliler ve Kıptiler tarafından ortaya atılmış oluyordu. Nastur ise Antakya ilahiyat Okulu'nun görüşünü yani Meryem 'in Tanrı anası değil insan anası olduğunu dolayısıyla İsa'nın insan olarak doğduktan sonra Tanrı tabiatı kazandığını, Hıristiyan Kilise tarihinde Diofizitçilik (çift tabiatçılık) adı verilen düşüncüyü savunuyordu. Bu sebeple Nastur'un taraftarlarına Diofizitçiler denilmektedir".

³²⁶ Kadir Albayrak, a.g.e., s.77-78.

³²⁷ Kadir Albayrak, a.g.e., s.22.

kavimlerden bir topluluk olup, devirlerinde krallıkta, ilimde ve özellikle astrolojide şöhret kazanmışlardı. Yaşadıkları yer, Babil, Asur ve Cezire denen Fırat ve Dicle arasındaki bölgeydi. Bunlar Süryanilerin atalarıdır. Bunlar günümüzde Keldani olarak isimlendirilmektedir. Kelime anlamı olarak da astrolog, münecim, kahin, sihirbaz ve Babil’de oturan kavim demektir³²⁸. Bazı görüşlere göre de Keldani tabiri, akrabalarını sevenler ve onlara vasil olanlar anlamına gelmektedir. Araştırmacıların bir kısmı ise, Keldani kelimesinin aslının Kerdim olduğunu, bunun da Kürtler (Ekrad) anlamına geldiğini iddia etmişlerdir. Keldaniler, zayıfladıktan sonra dağlık bir bölgeye geldiler. Belli bir süre eski isimlerini korumakla beraber bunu daha sonra kaybettiler. Bu görüşe göre Keldaniler geldikleri dağlık bölgede yaşayan insanların ismini almış, zamanla kendi asıl isimlerini unutmuş ve onlarla özdeşleşmişlerdir. Sonraki kaynaklarda buna dayanarak Keldaniler’le Kürtleri aynı kavim telakki etmişlerdir. Fakat bu durum akrabalıktan değil sadece komşuluktan ibaretti. Keldaniler’le Kürtler arasında herhangi bir bağ kurma gayretleri aslında, XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı’da başlatılmış ve desteklenmiştir. Bu son dönemdeki bir takım siyasi gelişmelerden kaynaklanmıştır³²⁹. Bazı tarihçiler de, Keldaniler denince Hititleri, Aramileri ve Süryanileri kast etmektedir. Bu karışıklık söz konusu kavimlerin hepsinin ortak kullandıkları Arami dilinden kaynaklanmaktadır. Bir başka görüşe göre ise Keldaniler orijin olarak Arabistan kökenli olup daha sonra Ur civarına yerleşerek orada Babillilerle karışmışlardır. Bu yüzden semitik Babillilerdir³³⁰.

3.2. Keldanilerin Kökeni

Bazı kaynaklar Keldanileri, Asurlular olarak tanımlarken bazıları da onları Asurlular ile komşu ve onlarla savaşan bir kavim olarak tanımlamaktadır. Günümüzde ise Keldani tabiri, Mezopotamya da ilk çağlardan beri yaşamış olan bu halkla ilişkisi olduğu düşünülen Hıristiyanlar için kullanılmaktadır. XVI. yüzyılda Katolikliği kabul eden Nasturilere Papa tarafından Keldani adı verilmiştir. Papa’nın hakimiyetini kabul eden Nasturilere, Keldani denilmesinin etnik sebeplere dayandığını iddia edenler olduğu gibi daha çok coğrafi sebeplere bağlayan görüşler de mevcuttur. Buna göre; Keldani adlandırması Nasturilerin dini liderleri olan patriğin eski Keldanilerin yaşadığı bölgede olmasından ileri gelmektedir³³¹. Keldaniler,

---

³²⁸ Kadir Albayrak, a.g.e., s.23.

³²⁹ a.g.e., s.24-25.

³³⁰ a.g.e., s.28.

³³¹ İbrahim Özcoşar, “Papalığın Müdahalesi ve Süryani Kiliselerinde Bölünme”, *Süryaniler ve Süryanilik I*, Haz. Ahmet Taşgın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Ankara 2005, s.272-273.

Dicle ile Fırat nehirleri arasında yaşamış olan bir kavimdir. Bugün Keldaniler kendilerini eski Keldaniler'in torunları saymakta ve bununla hem övünmekte hem de yerinmektedirler. Bir tarafta tarihe ışık tutmuş bir medeniyet diğer tarafta onların torunları olduklarını söyleyen fakat gittikçe azalan ve hatta yok olmaya yüz tutan bir topluluktur. Keldanileri kesin çizgilerle tanımlamak da oldukça zordur. Çünkü onları Arami, Asuri ve Babilliler'den ayırmak şu anda bilimsel açıdan pek kolay değildir³³².

3.3- Keldani Patrikliği

Keldani patrikliği, XVI. yüzyılda Nasturi kilisesinden ayrılanların oluşturduğu bir patriklidir. Keldani Patrikliği, Nasturilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkların Katolik misyonerlerce kullanılmasının ardından, Nasturi patrikhanesinin parçalanmasıyla ortaya çıkmıştır³³³. Nasturi kilisesinde ayrılığı ortaya çıkaran temel sebep, patrik seçimlerinde XV. yüzyılın sonlarına doğru patriğin verasetle amcadan yeğene geçmesi usulü oldu. V. Simon Bar Mama patriklik tahtına oturduğunda ailede patriklik makamına geçecek sekiz yaşındaki yeğeninden başkası kalmamıştı. Nasturiler, bu yaştaki patrik adaylarının annelerinin etkisi altında kaldıklarını düşünmeye başlamışlardı. Bar Mama'nın 1551'de ölümünden sonra, Nasturi toplumunun önemli bir kısmının desteklediği birkaç piskopos, ölen patriğin yeğeni Simon Denha'dan daha uygun bir aday seçmek istediler. Bu grubun karşısındakiler ise patriğin yeğeni Simon Denha'yı desteklediler. Simon Denha karşıtları piskopos Yuhanna Sulaka'yı patrik olarak seçtiler. Bu ortamı fırsat bilen Katolik misyonerlerin karışmasıyla birlikte Nasturi Kilisesi'nin kesin olarak bölünmesi ve Keldani kilisesinin ortaya çıkma süreci başlamış oluyordu. Kudüs üzerinden Nasturilerin yaşadığı bölgelere ulaşan Fransiskan misyonerleri yeni patrik Yuhanna Sulaka ile temasa geçtiler. Patrik Yuhanna Sulaka önce Kudüs'e ardından Roma'ya gitti. Patriğin 1553'te Katolik mezhebini kabul ettiğini ilan etmesi üzerine Papa III.Julius tarafından patrikliği onaylandı. Ancak Simon Denha ve taraftarlarının oluşturduğu muhalefet sonucu Sulaka öldürülmüştür. Simon Denha'nın karşısına bu sefer de farklı birisi (İlyas) rakip olarak çıkmıştır. Simon Denha doğudaki dağlık bölgelerde yaşayanlar tarafından patrik kabul edilirken, Batı'da ova'da yaşayanlar tarafından da İlyas patrik olarak kabul edilmiştir. Nasturilerin kendi aralarındaki çatışma bu patriklerden sonra da devam etmiştir. Öyle ki, XVII.yüzyıl'da hem Urmiye'de bulunan Nasturi patriği hem de Musul'da bulunan patrik, Papa tarafından kabul ediliyordu. İki taraf arasında mücadele

³³² Kadir Albayrak, a.g.e., s.33.

³³³ İbrahim Özcoşar,a.g.m., s.273.

1778'e kadar sürdü. Bu tarihte Musul merkezli Nasturiler Roma'ya itaati kesin olarak kabul ettiler. Bu olaylarla Nasturi kilisesinden ayrılmaları kesinleşmekle beraber Keldaniler kendi içlerinde bir çok ihtilaf yaşamışlardır³³⁴. Papalık, 1838'de, o zamana kadar devam eden iki patrikliğin doğru olmadığını belirterek Babilonya patrikliği unvanını taşıyan tek patriklik ve patriklik merkezinin de Musul olacağını belirtmiş, Rabban Hormizd, 1778'de Katolik olan Musul Piskoposu Yohannan VII. Hormizd, 1830'da Papa VIII. Pius tarafından patriklik merkezi Musul olmak üzere Keldani Katoliklerinin patriği olarak tayin edilmiştir. Patrik olan VII. Yusuf Ganima ile patriklik merkezi 1947'de Bağdat'a intikal etmiştir³³⁵. Keldaniler, eski Nasturi örgütlenmelerine bağlı kalmışlardır. Ancak Nasturi Kilisesinden ayrılmalarında önemli bir etkiye sahip yeni patrik atanması konusunda seçim sistemini benimsemişlerdir³³⁶.

4- Dil

Süryanice'nin doğu ve batı olmak üzere iki diyalektiği vardı. Bugün konuşulan Süryanice, Doğu Aramca'nın Urfa'da gelişen ve konuşulan diyalektiğidir. Tarihsel süreçte, politik ve dinsel nedenlerle bu da kendi içinde çeşitli lehçelere ayrılmıştır. Batı Süryanileri, Bizansın etkisinde kalmışlardı ve batı Süryanice yazı şeklini geliştirmişlerdi. Doğu bölgesindek Süryaniler de (Nasturiler) doğu Süryanice yazı şeklini geliştirmişlerdir³³⁷. Süryanice günümüzde Türkiye, Suriye, İran, Irak, Azerbaycan ve Hindistan'da varlığını devam ettirmektedir. Irak'ta konuşulan "Fellihi" Süryanice'nin günümüzde konuşulan en önemli diyalektlerinden biridir³³⁸.

Nasturi dili, ses olarak Arapça'ya çok benzemektedir. Zaten içinde bol bol Arapça sözcük barındırmaktadır. Bu nedenle kulağa Arapça'nın farklı bir lehçesi gibi gelmektedir³³⁹.

Keldanice, Hz. İsa'nın ve İncilleri'nin dili olan Aramice'nin bir diyalektiğidir. Yazı dili olarak fonksiyonunu yitirmiş durumdadır. Ancak Mezopotamya'nın bazı bölgelerinde halk arasında konuşulmaktadır³⁴⁰. Samî kökenli dil grubuna dahil olan Keldanice, Arapça,

³³⁴ İbrahim Özcoşar, a.g.m., s.274-276.

³³⁵ Kadir Albayrak, "Keldaniler", *İslam Ansiklopedisi*, c.XXV, s.209. ; ayrıca bkz., Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s.39.

³³⁶ İbrahim Özcoşar, a.g.m., s.278.

³³⁷ Yakup Bilge, a.g.e., s.48-49.

³³⁸ Eyüp Tanrıverdi, "Süryani Dili", *Süryaniler ve Süryanilik II*, Haz. Ahmet Taşgın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Ankara 2005, s6.

³³⁹ Major Frederick Millingen, *Kürtler Arasında Doğal Yaşam*, İstanbul 1998, s.162.

³⁴⁰ Kadir Albayrak, a.g.e., s.192

Süryanice ve İbranice gibi sağdan sola yazılmaktadır. Günümüzde kullanılan Keldanice'nin yirmi iki harfi bulunmaktadır ve bu harflerin okunuşu Arapça ile çok yakındır³⁴¹.

5-Nüfus ve Yerleşme

Avusturya Macaristan imparatorluğu'nun Bağdat Konsolosluğunun 1901 yılında verdiği rakamlara göre Keldaniler'in sayısı şu şekildedir: Babil Başpiskoposluğunun piskoposluk sahası içinde (Bağdat komünüyle birlikte Musul ve civarı) 2705, Kerkük piskoposluk sahası içinde 350, İmadiye-Akra Piskoposluk sahası içinde 1165 Keldani vardır³⁴².

1906-1907 senesi nüfus sayımına göre Musul Vilayetinde bulunan Hıristiyan nüfusu şu şekildedir³⁴³.

<u>Topluluklar</u>	<u>Musul</u>	<u>Kerkük</u>	<u>Süleymaniye</u>	<u>Toplam</u>
Rum	1	2	-	3
Ermeni	45	-	-	45
Katolik	3882	788	56	4776
Protestan	74	-	-	74
Keldani	719	-	-	719
Yakubi	1024	-	-	1024
Toplam	5745	790	56	6591

Günümüzde Keldaniler'in Irak'taki sayıları konusunda görüş birliği olmamasına rağmen Irak'taki Hıristiyan nüfus arsında çoğunlu oluşturduğu ifade edilmektedir. Irak'ta 1920 yılında yapılan sayımlara göre Irak'ın bütün nüfusu 2.839.282'ye ulaşmıştır. Çeşitli mezheplerdeki Hıristiyanların ise 78.892 olduğu bildirilmektedir. Irak hükümetinin 1935'te yaptırdığı nüfus sayımına göre ise Hıristiyanların nüfusu 90.000 kadardır³⁴⁴. Bugün Irak'ın nüfusunun 22.000.000'a ulaştığı tahmin edilmektedir. Irak resmi makamlarına göre Hıristiyanlar Irak genel nüfusunun % 2'sini oluşturmaktadır. Buna göre tahmini olarak Irak'taki Hıristiyanlar yaklaşık olarak beşyüz bine yakındır.

Hıristiyanların yoğun olarak yaşadıkları yerler Bağdat ve Musul başta olmak üzere Erbil, Kerkük, Duhok ve Basra'dır.

³⁴¹ Kadir Albayrak, a.g.e., s.198.

³⁴² Milletler Cemiyeti Belgelerinden, a.g.e., s.136.

³⁴³ Sinan Marufoğlu, a.g.e., s.83.

³⁴⁴ Kadir Albayrak, a.g.e., s.146.

6-Kuzey Irak'taki Hıristiyanların Sosyal ve Siyasi Yapıları

Nesturiler, tarım ve hayvancılıkla uğraşırlar. Özellikle dağlık alanlarda yaşayan Nesturilerin yaşam tarzları Kürtlerinkine çok benzemektedir. Keldanilerin medeniyet düzeyi daha yüksektir. Şehre yakın yerlerde yaşarlar. Özellikle Fransa ve Roma tarafından desteklenen okullara sahiptirler. Keldani kilise görevlileri Musul'daki Fransız dominikenlerinin Katolik okullarında yetişirler³⁴⁵. Bazı yazarlara göre batılı güçlerin devreye girmesine kadar Nasturiler ve Kürtler iyi ilişkiler içerisinde olmuş ve bunu genellikle aralarında yaptıkları evliliklerle sağlamışlardır. Bunun yanında Nasturiler'in ve Kürtler'in ilişkilerine yönelik diğer bir bilgiye göre bazı Kürtler, Nasturi aşiretlerine, bazı Nasturi aşiretleri de Kürt aşiretlerine bağlı olarak yaşamışlardır. Özellikle İngiliz ve Amerikan misyonerliği faaliyetleriyle bağlantılı olarak XIX.yüzyılda iki topluluk arasında ilişkiler giderek bozulmaya başlamıştır³⁴⁶. Fakat, I.Dünya Savaşı sonrası Irak'taki siyasî gelişmelerle birlikte Hıristiyanlar kimi zaman buradaki Kürtlerle birlikte hareket etmişlerdir. Irak'taki din adamlarının batılıların etkisinde kalarak, Hıristiyanların hayali bir vatan peşinde sürüklemeye başlamasıyla birlikte 1919 yılında Cezire'deki Hıristiyanlar, Fırat ve Dicle nehirlerini kendilerine sınır kabul eden özerk bir devlet kurmak istemişlerdir. Bazı Keldani din adamları bu doğrultu da bir takım faaliyetler de bulunmuşlardır. Özellikle savaş sonrası bazı Kürt isyancıların devlet güçlerine karşı giriştikleri özerklik mücadelelerine bazı yerlerde Nasturiler ve az sayıda da Keldani katılmıştır. İngilizlerin Irak'taki Hıristiyanlara verdiği bağımsız bir devlet kurma gibi sözleri gerçekleştirememesi buradaki Hıristiyan azınlığın hayal kırıklığına uğramasına neden olmuştur. Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra da Hıristiyanların konumlarında bir değişiklik olmamıştır. 1978'de çıkarılan bir Yasayla Irak'ın Araplara ve Kürtlere ait olduğu ilan edilirken Hıristiyanlar da Türkmenler gibi yok sayılmıştır³⁴⁷.

Irak'ın işgalinden önce 26 Şubat-1Mart 2002 tarihinde Iraklı muhalefet grupları tarafından yapılan Selahaddin toplantısında önemli kararlar alınmış fakat genel olarak Asuriler olarak adlandırılan Irak'taki Hıristiyanlar alınan kararlar da yine Türkmenler gibi yok sayılmıştır. Saddam sonrası yeniden şekillenecek olan Irak idari yapısı için bir Başkanlık konseyi kurulmasına karar verilmesine karşı Asurilere bu konseyde yer verilmemiştir. Daha sonra yapılan bir başka muhalefet toplantısı olan Ankara toplantısında da Asurilerin haklarının da güvence altına alınacağı bildirilmiştir. İşgal sonrası 13 Temmuz 2003'te Irak

³⁴⁵Milletler Cemiyeti Belgelerinden, a.g.e. , s.137.

³⁴⁶Yonca Anzerlioğlu, a.g.e., s.41-43.

³⁴⁷Kadir Albayrak, a.g.e., s.143-145.

Geçici Hükümet Konseyi'nin yapmış olduğu toplantıda ise Asuriler bir sandalye ile temsil edilmişlerdir.

Irak'ta 30 Ocak 2005'te yapılan seçimlerin sonuçlarına ise Asuriler, yolsuzluk yapıldığını ileri sürerek itiraz etmişlerdir. Keldani ve Asuri partilerin sözcüsü William Warda, usulsüzlükler sonucunda 200 bin kişinin oy kullanamadığını belirtmiştir. Kürt bölgesinde yaşayan çok sayıda Süryani Hristiyan da oy kullanamadığından şikayetçi olmuştur. Musul'un kuzeyindeki, sadece Süryanilerin yaşadığı köylere seçim sandıkları ile seçim görevlileri gelmediği söylenmiştir. Şimdiye kadar bunun nedenini kimse açıklayamıyor. Kerkük'teki Süryanilerin, Mezopotamya Vatansever Partisi'nden Sargon Mirza, "Kürt bölgesindeki Hristiyanların yaklaşık yüzde 70'i oy kullanamadı" diyor. Irak'taki seçimlerde usulsüzlükler olduğunu Bağımsız Seçim Komisyonu yeni yeni kabul ediyor. Ancak şu an, bunun ne derecede olduğu tahmin edilemiyor. Bu şikayetlerin çoğu Kürt, Arap, Türkmen, Hristiyan ve Yezidilerden oluşan etnik ve dinî bir mozağin hakim olduğu Musul ve Kerkük'ten yapılmıştır³⁴⁸.

II-YAHUDİLER

1.1. Bölgeye Gelişleri

Yahudilerin bu bölgeye ilk gelişleri çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Kral Solomon'un ölümünden sonra ortaya iki krallık çıkmıştır. Başkenti önce Sihem daha sonra Samaria olan kuzeydeki İsrail (M.Ö 930-722) ve başkenti Kudüs olan güneydeki Yuda (930-586). Kuzeydeki devlet, Asur Kralı II.Sargon tarafından ele geçirilmiştir. Sargon, M.Ö 722 yılında Samaria kentini almış ve halkın büyük bir bölümünü Asur'a yollamıştır. Kudüs, ise M.Ö 597 ve 586 yıllarında Yeni Babilliler tarafından alınmış ve Babil Kralı Nebukadnezar, halkın öncelikle üst tabakasına mensup kişilerini "Babil Esaretine" yollamıştır³⁴⁹. Böylece Yahudilik bölgeye girmiştir.

³⁴⁸ Dış basında irak 10 02 2005.

³⁴⁹ Bülent İplikçioğlu, Eskiçağ Tarihinin Anahatları I, İstanbul 1990, s.101-102.

1.2. Kuzey Irak'ta Yahudiler

Yahudiler, Irak'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi (1914-1922) ve sonrasında kurulan manda yönetimi (1922-1932) zamanında Irak devlet yönetiminde yüksek pozisyonlar edinmişlerdi. Bir Yahudi olan Sason Heskeli Maliye bakanlığına, David Sarma ise Adalet Bakanlığına getirilmişti. Bunun yanında Yahudiler, Posta ve Telgraf, Gümrük, Maliye ve Demiryolları gibi çeşitli idari alanlarda da çeşitli pozisyonlar edinmişlerdi. İngiliz mandasının sona ermesi ve Irak'ın bağımsızlığını kazanması sonrasında Yahudiler eşzamanlı olarak Nazi propagandası, Arap milliyetçiliği ve Filistin sorunu ile karşı karşıya gelmişlerdi³⁵⁰. Yahudiler üzerindeki baskılar, 1941'de Irak ordusunda ortaya çıkan Nazi işbirlikçisi Reşit Ali darbesi ile birlikte iyice yoğunlaşmıştı. İsrail Devletinin 14 Mayıs 1948'de kurulmasının ardından Irak'taki Yahudilerin büyük çoğunluğu 1948-1951 yılları arasında Ezra ve Nehemiah adlı operasyonlarla buradan İsrail'e taşınmışlardır. Irak'ta 1948 yılında, sayıları yirmi bini aşan Güney Kürdistanlı Yahudilerden geriye 1952'de ancak 6 bin kişi kalmıştı. Geriye kalan bu Yahudilerin Irak dışına çıkışları ise Arap devletince yasaklanmıştı. Monarşiyi deviren General Abdülkerim Kasım'ın yönetimi sırasında bu yasak kaldırıldı ve Yahudilerin Irak'ı terk etmelerine izin verildi³⁵¹.

1.3. Nüfus ve Yerleşme

İsrail Devleti kurulmadan önce Irak'ta ki Yahudiler genelde, merkez olan Bağdat'ta, Güneyde Basra'da ve kuzeyde Musul civarlarına da yerleşmişlerdi. Yahudi aileleri bu yerlerdeki çeşitli kasaba ve köylere dağılmış halde idi. Genellikle buradaki Müslümanlar, Yahudilere hoşgörü ile bakıyorlardı³⁵².

Milletler Cemiyeti komisyonunun 30 Eylül 1924 tarihinde oluşturulan raporuna göre, Musul bölgesinde, onaltı bin ile altmış bin arasında, Zaho'da iki bin, Erbil'de iki bin yedi yüz elli, Musul'da yedibin beş yüz elli dokuz ve Süleymaniye'de de binbeşyüz elli Yahudi bulunuyordu³⁵³.

İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından buradaki Yahudiler çeşitli operasyonlarla İsrail'e göç etmeye başlamışlardır. Buradan göç eden Yahudilerin İsrail'deki nüfusu ikiyüz bin olarak tahmin ediliyordu. İsrail'deki Kürt Yahudileri Ulusal Örgütü'nün başkanlığını yapmış olan Habib Şimon'un yapmış olduğu bir açıklamaya göre İsrail'de doksan bin

³⁵⁰ Sadok H. Masliyah, "Zionism in Iraq", "Middle Eastern Studies", vol.25, no.2, April 1999, s.216.

³⁵¹ İsmet Sivrekli, *Kürt-İsrail İlişkileri Kürdistanlı Yahudiler*, s.65.

³⁵² Sadok H. Masliyah, "Zionism in Iraq", *Middle Eastern Studies*, vol.25, no.2, April 1999, s.216.

³⁵³ İsmet Sivrekli, a.g.e., s.84.

Kürdistanlı Yahudi bulunuyordu³⁵⁴. Başka bilgilere göre ise ikiyüz köy ve kasabayı kapsayan geniş bir alana dağılmış olan Yahudilerin toplam nüfusu 1948-1951 yılları arasındaki İsrail'e yönelik Kitleli göçün öncesinde on sekiz ile otuz bin arasında tahmin ediliyordu³⁵⁵. Eldeki verilere göre ise bu gün Yahudi Kürtlerin sayısı 150.000 civarındadır. Bu nüfusun büyük bir bölümü İsrail'de yaşamaktadır. Kuzey Irak'ta ise Yahudi Kürdü olmadığı sanılmaktadır. Irak'ta diğer yerlerde yaşayan Yahudi Kürdün sayısının ise önemsenmeyecek kadar az olduğu tahmin edilmektedir³⁵⁶. Fakat Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından bölgeye Yahudilerin tekrar geldikleri ve özellikle Kuzey Irak'taki Kürtleri paravan olarak kullanarak toprak satın aldıkları ileri sürülmektedir. Bunun yanında Kürtlerle işbirliği çerçevesinde üstü örtülü olarak petrol ve diğer alanlarda milyonlarca dolarlık anlaşmalar yapıldığı ve Kürt peşmergelerini kendi kurdukları kamplarda eğittikleri de bu iddialar arasında yer almaktadır. Kanıtlanmamış bu iddialara göre Irak, Yahudiler için ikinci bir İsrail haline getirilmeye çalışılmaktadır.

1.4. Dil

Burada yaşamış olan Yahudiler arasında tam anlamıyla bir dil birliği olduğu söylenemez. Ancak genelde çoğunluğun konuştuğu ortak dil Aramicenin bir lehçesi olan Neo-Aramice'dir. Yeni Aramice konuşulan Yahudiler, bu dili Targum dili yada Yahudi dili olarak da adlandırmışlardır. Yeni Aramice lehçesinin yalnızca konuşulduğu bölgelere değil, aynı zamanda konuşanların Yahudi veya Hıristiyan olup olmadıklarına bağlı olarak değişen çeşitli diyalektleri de bulunmaktadır. Bunun yanında Yahudiler kendi konuştukları dilin yanında genellikle komşu dillerini de (Arapça –Kürtçe) benimsemişlerdir. Kürtçe'nin bölgedeki yaygın lehçesi olan Kurmanci, buradaki bir çok Yahudi'nin konuşma dili de olmuştur. Bugün ise bu bölgede yaşamış olan Yahudiler de Yeni-Aramicenin yerini alan çağdaş İbranice'yi konuşmaktadırlar³⁵⁷.

---

³⁵⁴ a.g.e., s.66.

³⁵⁵ a.g.e., s.83.

³⁵⁶ Eşref Günaydın, *Yahudi Kürtler, Babil'in Kayıp Çocukları*, İstanbul 2003, s.17.

³⁵⁷ İsmet Sivrekli, a.g.e., s.86-87.

1.5. Dini Yapı

Yahudiliğin bölgeye girmesiyle birlikte bir çok ünlü haham ortaya çıkmıştır. Bu hahamlardan en ünlüsü aile mensupları ve öğrencileri halen haham olarak çalışan Samuel Barzani'dir. Asıl adı Samuel ben Nathaneal hal-Levi olan Samuel Barzani-Adoni, Barzani adını büyüdüğü ve ilk okulunu yönettiği yer olan Barzani kasabasından almıştır³⁵⁸. Özellikle Yahudiler ile Barzani ailesinin ilişkilendirilmesine dayanak oluşturan nokta bu haham ile Barzanilerin soy adı benzerliğidir. Barzani soy adı ile haham Barzani ve Barzani ailesi arasında akrabalık bağları olduğu iddia edilmektedir.

Bu bölgedeki Kürt-Yahudiler, bütün Yahudi bayramlarını kutlardı. Her evde İbranice duaları okuyacak en az bir aile ferdi bulunuyordu. İbranice dualar okuma-yazma bilmeyenler tarafından bile ezbere bilinirdi. Memleket dışından bile öğrencileri olan ve sonra sırayla Musul ve Bağdat gibi büyük şehir merkezlerinde de hahamlık yapan Kürdistanlı Yahudiler tarafından pek çok yeshivot kurulmuştu³⁵⁹.

1.6. Sosyal Yapıları

Zaho, Erbil, Bane ve İmadiye gibi kent ve kasabalarda yaşayan Kürdistanlı Yahudiler, İsrail'e göç etmeden önce ticaret ve el sanatları ile uğraşıyorlardı. Ticaretle uğraşanlar toptancılar ve seyyar satıcılardan oluşuyordu. Seyyar satıcılık Zaho gibi büyük kentlerin nispeten yoksul kesimi arasında oldukça yaygın olan bir meslekti. Özellikle Yahudiler, birbirleriyle rekabet halindeki Kürt aşiretleri ve köyleri arasında sık sık ortaya çıkan çatışmalarda taraf olmadıkları için bu meslek için uygun kişilerdi³⁶⁰. Irak'ta yaşayan Yahudilerin sosyal bakımdan bir bütünlük arz ettiğini söylemekte mümkün değildir. Bu yüzden Bağdat'ta yaşayan Yahudi cemaati ile Kuzey Irak'ta yaşayan Yahudiler arasında da bir farklılık konulmalıdır. Bağdat'ta yaşayan Arap-Yahudileri zengin ve aydın bir tabaka oluşturmaktaydılar. Bunlar Babil kültürünün mirasçıları olarak görülmekteydiler. Kürt-Yahudileri kırsal-geleneksel ve izole edilmiş bir toplumda ve bu çevreye ters bir durumda ve batıdan izole olarak yaşadılar. Onlar Avrupa'daki gibi sanayileşme, eğitim ve kültüre tamamen yabancı idi. Ataerkil ve pribalist toplumsal yapı nedeniyle, Kürt-Yahudi göçmen kitlesi toplumsal karar süreçlerine katılamadılar. Etnik olarak devlete bağlılık duymalarının nedeni, buradaki Kürt toplumunun varlığı idi. Bağdat Yahudilerinin buradaki devlete

---

³⁵⁸ a.g.e., s.131.

³⁵⁹ a.g.e., s.128.

³⁶⁰ İsmet Sivrekli, a.g.e., s.124-125.

duydıkları bağılıklarının nedeni ise buradaki Arap toplumuna duydukları bağılılık idi³⁶¹. Bu yüzden özellikle Bağdat ve çevresindeki Yahudilerin de buradaki Araplarla bir arada yaşamaları sonucu Araplaşmış Yahudiler olduğunu ve Kürtleşmiş Yahudilerden kültürel ve sosyal bakımdan farklılaştığını söylemek mümkündür.

1.7.Yahudi-Kürt İlişkisi

İsrail 1950'lerden itibaren dış çember stratejisi dahilinde Araplar tarafından kuşatılmışlığını dengelemek amacıyla İran, Türkiye, Etiyopya gibi dış çemberdeki ülkelerle işbirliğine gitme ve Lübnan'daki Maruniler, Irak'taki Kürtler ve Sudan'daki Hıristiyan azınlıklarla iyi ilişkiler kurma amacını gütmüştür. İsrail azınlıklar stratejisine uygun olarak Arap coğrafyası içinde olan ancak Arap olmayan her unsuru kullanmıştır. Irak içindeki azınlıklardan biri olan Kürtlerde bu unsurlardan biridir. İsrail'in Kuzey Irak'taki Kürtlere sempati duymasının sebeplerinden biri de Kuzey Irak'ta yaşamış olan Kürtleşmiş Yahudilerdir³⁶².

Kuzey Irak'ta kurulacak ve etrafındaki komşularıyla problemlili bağımsız bir Kürt devleti İsrail'in en önemli sıçrama taşı haline gelecektir. İsrail, Kuzey Irak'ta oluşacak bir devlet içinde Yahudi Kürtlerinin haklarını garanti etmek ve onlara ağırlık kazandırmak için çalışmaktadır. Diğer taraftan Yahudi kamuoyunu Kürtler lehinde etkilemek için Kürtlerin Yahudi ırkıyla akrabalığına dair iddialar ortaya atılmaktadır. İsraililer, Kürtlerin yaşadığı bölgeye (M.Ö.723) yılında sürgüne gönderilen Yahudi kabilelilerinden geldiklerine inandıkları Yahudi Kürtler üzerinden Kuzey Irak üzerinde bir nüfuz alanı açmak istemektedirler³⁶³. Özellikle son dönemlerde Barzanilerin, bu bölgede yaşamış bulunan Barzani soyadlı bir kadın Hahamın (Asenath Barzani) varlığına atıfta bulunarak, buradaki Kürtleri Yahudilerle ilişkilendirmek istemelerinin arka planında İsrail'in bu bölgedeki planları ve Kürt gruplarla çıkar ilişkileri'nin yattığı iddia edilmektedir. Yahudi hahamın Barzanilerle olan soyadı benzerliği ise belirttiğimiz gibi akrabalıktan değil tamamen yaşadıkları bölgeden kaynaklanmaktadır. Onyedinci yüzyılda burada yerleşik bulunan Müslüman Barzan aşireti, Yahudilere bölgeye yerleşme izni verdiler. Böylece Barzaniler ile

---

³⁶¹ a.g.e., s.68-69.

³⁶² Özgül Erdemli, "İsrail'in Irak Politikasına Bir Bakış", *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 2000, c.VI, s.3, s.221-222.

³⁶³ Eşref Günaydın, a.g.e., s.65.

Yahudiler arasında ilişkiler başlamış oldu. Buraya yerleşen Yahudiler zamanla bu bölgenin adıyla anılmaya başlandılar³⁶⁴.

Araştırmacı yazar Muhsin Kızılkaya; Barzani aşiretine mensup herkesin Yahudi olmadığını ve Barzan isminin Kuzey Irak'taki bir kasabadan geldiğini ve bu aşiret sınırları içinde yaşayan herkesin Barzani soy adını kullandığını belirtmektedir³⁶⁵. Nitekim İsrail Devleti kurulmadan önce bu gün Kürtlerin yaşadığı Irak'ın kuzeyindeki bölgelerde Yahudiler de yaşamaktaydı. Bu yüzden tarih sürecinde aralarında bir etkileşim söz konusu olması muhtemeldir. Yahudiler beraber yaşadıkları Kürtlerin bir çok adetini benimsemiş ve onlar gibi yaşamış olabilir. Nitekim Major Frederick Millingen de, *Kürtler Arasında Doğal Yaşam*, isimli kitabında Kürtlerin yaşadıkları yerlere yaptığı seyahatlerde buradaki Yahudilerin kendi özelliklerini korumalarına rağmen, gelenek ve yetenek bakımından yaşadıkları her yere hemen adapte olduklarını bu nedenle buradaki Yahudileri diğer ırklardan ayırmanın güç olduğunu belirtmiştir³⁶⁶. Bu yüzden Kürtler arasında da etkileşim sonucu Museviliği benimsemiş olanlar olduğu gibi giderek Kürtleşmiş olan Yahudiler de olabilir. Fakat, bu durum hiçbir zaman Yahudi olarak doğmayan bir kimsenin Yahudi olamayacağı gerçeğini de değiştirmemektedir.

---

³⁶⁴ İsmet Siverekli, a.g.e., s.139. "Kürdistanlı bir Yahudi olan Nathanel Barzani bu bölgede uzun süre yaşadığı için diğer Kürtler gibi yaşadığı yörenin ismini almıştır. Yine bir haham olan Samuel Barzan, Nathanel Barzani'nin oğludur. İlk kadın haham olan Asenath Barzani ise Samuel Barzani'nin kızı ve aynı zamanda Musul'da bulunan Yahudi akademisinin baş hahamı idi".

³⁶⁵ Eşref Günaydın, a.g.e., s.46., ayrıca bkz., a.g.e., s.68. "Barzan bölgesinde yaşayan Yahudilere, "Birker" denilirdi."Bir" geleneksel Kürt kıyafetlerinin dokunduğu tezgaha verilen isimdir. Burada yaşayan Yahudilerin bir kısmı, Barzan ailesinin erkeklerine bu geleneksel kıyafeti dokuyordu. Barzaniler bunlara Badiyal adlı bir köy vermişti. Burada yaşayanların bir kısmı İsrail Devleti kurulunca İsrail'e gitti, bir kısmı da kendi köylerinde kaldı. Bunların içinde hem haham hem sanatkarlar hem de çiftçiler vardı. Buralarda yaşayan ahali soyadlarıyla çağrılmamaktadır. Kişi hangi köyde yaşıyorsa o köye ait sayılıyor ve soyadı da o köyün adı sayılmaktadır. Yaygın kanının aksine Barzani adı sadece Barzani sülalesinden gelenlerin adı değildir. Barzan bölgesindeki aşiret konfederasyonuna mensup herkese Barzani denir".

³⁶⁶ Major Frederick Millingen, a.g.e., s.160.

IV. BÖLÜM

I-KUZEY IRAK VE BÖLGE POLİTİKALARI

Irak, I. Dünya savaşı sonrası İngiliz mandası altına girmiş ve batılı devletlerce sınırları yapay olarak çizilmiştir. Lozan konferansı sonucunda ise Irak'ın bu günkü sınırları belli olmuştur. Lozan konferansında Türkiye, coğrafi, siyasî, tarihi ve etnik bir takım tezleri sürerek bugünkü Modern Irak'ın kuzeyinin Anadolu'nun her yönden doğal bir uzantısı olduğunu ve Türkiye'den ayrı düşünülmemesi gerektiğini öne sürmüştür. Fakat tüm bu göstergelere rağmen o zaman Musul bölgesi olarak isimlendirilen ve bugün Kuzey Irak olarak tabir edilen bölgeyi içeren bölge, Türkiye'den koparılmıştır. Bugün ise Irak'ın bütünlüğü bozulmuş ve Kuzey Irak, Irak'ın genelinden farklı telakki edilemeye başlanmıştır. Özellikle buradaki etnik ve dinî dokunun bölgedeki diğer komşu ülkelerde de uzantısı olması Kuzey Irak'a yönelik bölge politikalarını da etkilemiştir. Kuzey Irak'ın etnik ve dinî yapısını diğer iki bölümde anlatmıştık. Bu bölümde ise buradaki yapının bölge politikalarına olan etkisinden bahsedeceğiz. Fakat ilk olarak Kuzey Irak'taki siyasî oluşumların ki genelde bu etnik ve dinî temelde şekillenmiştir, Irak geneline olan etkisini görmek açısından son seçimleri değerlendireceğiz.

1.1. Irak'ta Son Seçimler ve Kuzey Irak

Irak'ta idarenin halka teslim edilmesi için 30 Ocak 2005'te yapılan seçimlere Sünnîler katılmamıştır. Bu seçimde galip Şîî'ler olmuş, devlet başkanlığı'na Celal Talabani gelirken, Şîî İbrahim Caferi de başbakan olmuştur. Fakat bu seçim, özellikle seçimi protesto edip katılmayan Sünnîlerden dolayı Irak halkının iradesini tam olarak yansıtamamıştır. Irak

halkı, ABD işgali sonrası daimi bir hükümet seçmek için 15 Aralık 2005'te tekrar bir seçime gitmiş, bu seçime bu defa Sünnîler de katılmıştır. Nisbi temsil esasına göre yapılan seçimler BM destekli bağımsız bir seçim komisyonu gözetiminde yapılmıştır. Avrupalı, ABD'li ve Japonların yer aldığı 70 binden fazla bağımsız gözlemcinin izlediği bu seçimlerde, Arap ülkelerinden bir tek gözlemci heyeti oluşturulmuştur.

Seçimlere, 5'inin etnik ve dinî temel üzerine kurulduğu 21 ittifak katılmıştır. Bu ittifaklardan bazıları şunlardır:

Abdülaziz Hakim'in Birleşik Irak İttifakı: Aralarında Başbakan İbrahim Caferi'nin Dava Partisi ile Mukteda El Sadr'ın radikal hareket temsilcilerinin bulunduğu 17 Şîf hareketinden oluşuyor. Son seçimleri kazanmıştı, ancak o zaman Büyük Ayetullah Ali Sistani'nin desteğine sahipti.

Kürt İttifakı: Kürdistan Yurtseverler Birliği ve Kürdistan Demokrasi Partisi'nden oluşuyor. (Kuzey Irak'ın etnik temelde en önemli siyasî oluşumudur).

Eski Başbakan İyad Allavi'nin Ulusal Birlik'i, liberal Sünnî Araplarla komünistlerin desteğini alıyor.

Başbakan Yardımcısı Ahmed Çelebi'nin Ulusal Kongresi: Bu liste, ocak seçimlerine Birleşik Şîf İttifakı bünyesinde girmişti.

Uzlaşma Cephesi: İslam Partisi, Halk Konferansı ve Ulusal Diyalog Konseyi gibi Sünnî grupları bir araya getirmiştir.

Ulusal Diyalog Cephesi: Ulusal Diyalog Konseyi'nin yöneticilerinden Salih Mutlak'ın çevresinde toplanan Sünnîlerden oluşuyor.

Türkmenler ve Hıristiyan grupları da değişik çarşaf listelerle seçime katılmıştır. (Bu gruplar, 30 Ocak Seçimlerinde kendi iradelerinin seçimlere yansımadığını ve seçimlerde usulsüzlük yapıldığını öne sürerek şikayette bulunmuşlardı).

275 sandalyenin 230'u 18 vilayete nisbi temsil sistemine göre şöyle dağıtıldı: Bağdat 59, Ninova 19, Basra 16, Süleymaniye 15, Erbil 13, Zikar 12, Babil 11, Diyala 10, Tamim 9, El Anbar 9, Selahaddin 8, Vassit 8, Necef 8, Kadisiye 8, Dohuk 7, Misan 7, Kerbela 6, Muthanna 5, Kalan 45 sandalye, bölgesinde sandalye kazanamadığı halde ülke genelinde iyi sonuç alan partiler arasında dağıtıldı. Dört yıl süreyle görev yapacak olan Parlamento'ya giren grupların milletvekili dağılımı şu şekilde olmuştur:

Birleşik Irak İttifakı: 128 milletvekili

Kürt İttifakı: 53 milletvekili

Sünnî İttifakı: 44 milletvekili

Laik Şîî Koalisyonu: 25 milletvekili

Ulusal Diyalog Cephesi: 11 milletvekili

Sünnî Arapların usulsüzlük iddialarının gölgesinde açıklanan sonuçlara göre, 275 sandalyeli Meclis'te Şîî İttifakı 128 sandalye alarak seçimi kazanmıştır³⁶⁷. Fakat Hükümeti oluşturması için gerekli olan sayıya tek başına ulaşamamıştır. Hükümeti kurmak için gerekli olan 10 sandalyeden dolayı koalisyon kurmak zorunda kalması, özellikle Kuzey Irak'ta etkili bir siyasî oluşum olan Kürt ittifakının ülke genelinde biraz daha ön plana çıkmasını sağlamıştır.

Irak'ta yapılan son seçimlerin ardından hükümet uzun bir süre kurulamamıştır. Kürtlerin, Başbakan İbrahim Caferi ile ters düşmeleri de hükümetin kurulmasını uzun süre engellemiştir. Irak'ta yapılan 30 Ocak 2005 seçimlerinde, Devlet Başkanı Kuzey Irak'tan KYB'nin de aynı zamanda başkanı olan Celal Talabani, Başbakan ise Şîî İbrahim Caferi olmuştur. Fakat 15 Aralık seçimleri sonrasında Semerra'da patlak veren bombalama olayları sonrasında İbrahim Caferi'nin Ankara ziyareti, Devlet Başkanı Talabani'yi Kuzey Irak'taki diğer Kürtleri İbrahim Caferi konusunda rahatsız etmiştir. Bundan sonra ise Kürtler İbrahim Caferi'nin Başbakanlığını istememişler ve ülke genelinde bir hükümetin kurulması Kürtler tarafından bu şekilde beş ay geciktirilmiştir. Nihayet Mayıs ayında bu konuda bir uzlaşmaya varılarak yeni Başbakanın Nuri el Maliki olması kabul edilmiştir. Parlamento, yeni Başbakan Nuri el Maliki tarafından önerilen 39 bakanın her birini onaylamıştır. Böylece yeni hükümet kurulmuştur³⁶⁸. Kuzey Irak'ın etnik unsurlarından biri olan Kürtlerin oluşturduğu ittifakın ülke politikasının şekillenmesinde bu kadar etkili olması çevre ülkelerin dikkatini Kuzey Irak üzerinde daha da yoğunlaştırmasına neden olmuştur.

Bununla beraber, Irak'ın kuzeyinde 2006 Mayıs ayında, bölge ülkelerini ilgilendiren bir gelişme daha olmuştur. Kuzey Irak'taki iki önemli Kürt partisi tek hükümet kurulması konusunda anlaşmıştır. Talabani ve Barzani 32 bakanlık koltuğunu hemen hemen eşit olarak paylaşmışlardır. Celal Talabani başkanlığındaki Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne 14 bakanlık, Mesud Barzani yönetimindeki Kürdistan Demokratik Partisi'ne ise 13 bakanlık verilmiştir. Diğer küçük partiler ise beş bakanlık koltuğunu almışlardır. Başbakan, ünlü Kürt lider Mesud Barzani'nin yeğeni, Neçirvan Barzani olmuştur³⁶⁹. Kuzey Irak'taki bu gelişmeler komşu ülkeleri tedirgin etmiştir. Zira Kürtler, ülkede meydana gelebilecek bir iç savaş

³⁶⁷ www.cnnturk.com / 20 Ocak, 2006.

³⁶⁸ www.byegm.gov.tr / 25.05.2006.

³⁶⁹ www.byegm.gov.tr / 25.05.2006.

durumunda kendi bağımsızlıklarını ilan edebilmek için bir alt yapı oluşturma gayreti ve işbirliği içine girmişlerdir. Olası bir iç savaş durumunda, Irak üçe bölünecektir. Böylece kuzeyde Kürtlerin, ortada Sünnî Arapların ve güneyde Şii'lerin oluşturduğu bölgeler ortaya çıkacaktır. Böyle bir durumda ise olası bağımsız bir Kürt devletinin parlamentosu şimdiden hazırlanmış durumdadır.

Seçimler, bir yandan Sünnîlerle Şii'ler arasındaki dinî , diğer yandan Araplarla Kürtler arasındaki etnik ayrılığı daha da çok derinleştirmiştir. Bu ayrılıkların tetiklenmesiyle çıkacak bir iç çatışma, gerek etnik gerekse mezhepsel düzeyde olsun, yayılcı bir durum olarak çevre ülkelerde istikrarsızlık ortamı doğuracaktır. Nitekim Kürtlerin Irak'taki seçimlerden sonra Kerkük'te güçlenmesi ve Irak'ın kuzeyinde hukuken bağımsız bir devletin kurulması söylentileri, komşu ülkelerde önemli Kürt azınlıklarının bulunması sebebiyle , ABD'nin bu ülkelerde baskı uygulayarak, oyunlar oynama gücünü arttırmış ve Kürtleri, bu ülkelerin tehdit algılamalarının merkezine oturtmuştur. Şimdilik, ABD dengeyi muhafaza etmekte, ancak Kürt kartının oynanmasına yönelik bir eğilim göstermektedir. Başka bir ifadeyle, Amerikanın, Kürtlerle Kuzey Irak'ta kurduğu ittifak stratejik bir menzile oluşturmaktadır³⁷⁰.

1.2. Türkiye ve Kuzey Irak

Kuzey Irak, coğrafi ve etnografik açıdan Türkiye'nin uzantısı sayılan ve tarihsel bakımdan Türkiye için önem arz eden bir bölgedir. Kuzey Irak'ta yaşayan etnik , dini ve etno-dini grupların aynısının Türkiye coğrafyası içinde de yaşaması, Kuzey Irak'taki gelişmeleri, Türk iç ve dış politikasının tehdit algılamalarının merkezine oturtmaktadır.

Türkiye, sınır ülke olmasından ve etnografik uzantılarından dolayı, Irak genelinde yaşanabilecek etnik veya mezhep düzeyindeki bir çatışmanın Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt Devleti oluşumuna imkan tanımasından ve kendi içindeki ayrılıkçı hareketleri tetiklemesinden tedirginlik duymaktadır.

Nitekim böyle bir çatışma ortamı 22 Şubatta, Semarra'da Askeriye camisine yapılan saldırı sonucu oluşturulmaya çalışılmıştır. Şii'lerin kutsal mekanına yapılan bombalı saldırıyla beraber ülkedeki gerginlik doruk noktasına ulaşmış, Irak Sünnî ve Şii Araplar arasındaki bir mezhep çatışmasına doğru ilerlemeye başlamıştı. Türkiye, bu olaylar üzerine

³⁷⁰ www.byegm.gov.tr / 25.05.2006.

Başbakan İbrahim Caferi'yi Ankara'ya davet etmiş gerek Sünnîlerin gerekse Şî'îlerin soğukkanlı tutumları neticesinde ülkede bir mezhep çatışması yaşanması engellenmiştir. Türkiye bu daveti ile Araplar arasında yaşanacak mezhep çatışmalarından dolayı ülke genelinde çıkacak bir iç çatışma durumunda Kürtlerin oldu bittiyle bağımsız bir Kürt devleti ilan etmesinin şimdilik önüne geçmiştir.

Kuzey Irak'ta, Irak'tan bağımsız olası bir Kürt devleti'nin kurulması durumunda Türkiye'nin güneydoğusunda yaşayan Kürt azınlık ve diğer dinî gruplar gerektiğinde Türkiye'nin politikalarının yönlendirilmesine bir tehdit unsuru olarak kullanılacaktır. Türkiye'nin ulusal güvenlik meselesi olan PKK terör örgütüne, Kuzey Irak'taki Kürtler tarafından kucak açılması ve Türkiye yönelik yapılan operasyonlarda lojistik bakımından desteklenmesi Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetinin haklı bir göstergesidir.

Türkiye için Kuzey Irak ile ilgili bir başka meselede çok eski tarihlerde buraya yerleşmiş fakat Lozan Konferansı ile Türkiye'den koparılmış olan Türkmenlerdir. Türkmenler Telaferden başlayıp Bağdat'a kadar uzanan bir hat üzerinde yaşamakla beraber ağırlıklı olarak Kerkük bölgesinde yaşamaktadırlar. Türkmenler sadece Türk olduklarından dolayı yıllarca Irak yönetimleri altında baskı görmüş ve kimi zaman Kürtlerin de idare ile birlikte hareket ettiği çeşitli işkence ve asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Buna rağmen günümüze kadar kendi öz varlıklarını değiştirmeden korumayı başarmışlardır.

Bugün ise Türkmenlerin özellikle petrol yataklarına sahip Kerkük'te hakim çoğunluğa sahip olması Kerkük'ü sınırlarına dahil etmek isteyen Kürtlerin Türkmenler üzerinde çeşitli oyunlar oynamasına neden olmaktadır. Bağımsız bir Kürt devleti kurmak isteyen Kürtler, ekonomik bakımdan böyle bir devleti yaşatabilmek için Kerkük'e ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple Kerkük bölgesinde yaşayan Türkmenleri buradan silmek için ellerinden geleni yapacaklardır. Bu durumda Türkmenlerin ciddi bir asimilasyona maruz kalmaları söz konusu olacaktır. İşgal sonrası, Saddam döneminde göç eden Kürtlerin geri döndürülmesi adı altında dışarıdan getirilen diğer Kürtlerle bölgenin demografik yapısının değiştirilmeye çalışılması ve Telafer'de yaşanan olaylarla Türkmenlerin göç etmek zorunda bırakılması bu durumun birer göstergesidir. Irak seçimlerinde yapılan usulsüzlüklerle birlikte Türkmenlerin nüfusunun dünya kamuoyuna olduğundan az gösterilmeye çalışılması da bu oyunun siyasî bir parçasıdır. Kuzey Irak'ta bu tür uygulamalar sadece Türkmenlere değil aynı zamanda buradaki diğer etnik ve dinî gruplara da yapılmıştır. Hıristiyanların ve Yezidilerin Kürtler tarafından güç kullanılarak sindirilmeye çalışılması, Irak seçimlerinde yaşadıkları yerlere seçim sandıklarının koyulmaması ve bu gruplara karşı yapılan diğer eylemler, Kürtlerin bölgede tek başına hakimiyet kurma çabasından başka bir şey değildir.

1.3. Suriye ve Kuzey Irak

Suriye, terör bağlantıları nedeniyle, ABD'nin rahatsızlık duyduğu ve müdahale etmek istediği ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. ABD'nin Irak'tan sonraki hedefi konumundaki Suriye, etnik ve dinî yapı bakımından Irak'ın kuzeyi ile ortak özellikler taşımakta, kendi sınırları içerisinde de Kürt, Süryani ve Yezidi nüfus yaşamaktadır. Bu sebeple Kuzey Irak'ta değişebilecek her denge Suriye içinde de yaşayan bu gruplarında etkilenmesine yol açacaktır. Kuzey Irak'taki Kürtlerin ABD tarafından desteklenmesi ve bağımsız bir devlet kurma çabası bir ABD müdahalesi sonucu Sünnî, Şîî ve Dürzi'ler arasında bölünebilecek olan Suriye'nin tedirginlik duymasına yol açmaktadır.

1.4. İran ve Kuzey Irak

İran'ı karıştırmak veya krize sokmak isteyen güçler, İran'ın toplam 1.800km uzunluğundaki Irak (1350km) ve Türkiye (450km) sınırlarına yakın batı bölgesini hedef alacaktır. Bu nedenle İran'a yönelik yapılacak her jeopolitik analizde Irak gündeme gelmektedir³⁷¹. İki ülke arasındaki en büyük jeopolitik alan etnik-dinî alandır. İran, Irak Şîî'lerine vurgu yaparken, Irak'ta İran Sünniliğini ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Aynı şekilde her iki ülkede bulunan Kürt meselesi iki ülke arasında ortak olup³⁷² çeşitli zamanlarda birbirlerine karşı kullanılan etnik bir karttır.

İKDP, çeşitli zamanlarda Kuzey Irak'taki Kürtler tarafından desteklenmiş ve İran'ın iç güvenliği açısından ciddi bir tehdit oluşturmuştur. En son dönemde ise Kuzey Irak'ta bulunan dağlarda konuşlanmış ve kamuoyu tarafından yeni duyulmaya başlayan bir örgüt İran için giderek ciddi bir tehlike arz etmeye başlamıştır. PEJAK yada PJAK adıyla bilinen İran'da Özgür Hayat Partisi, İran ordusunu ilk defa 2004 yılında hedef almaya başlamıştır. Bu partinin söylemlerinin Kürtler arasında gün geçtikçe etkili olması³⁷³ İran içinde ayrılıkçı hareketleri tetikleme bağlamında ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. İKDP gibi bu seferde bir başka Kürt partisinin Kuzey Irak'taki yapı tarafından desteklenmesi demografik yapı bakımından karışık olan İran için önemli bir güvenlik sorunudur. Şiiilerin yaşadığı Güney Irak üzerindeki İran etkisini azaltılması için her fırsatta bu Kürt faktörü kullanacaktır.

Kuzey Irak'tan hareketlenecek ve İran üzerinde etkili olacak bir başka sorunda Irak'ta yaşanacak bir mezhep ya da etnik çatışma olasılığının İran'a sıçramasıdır. Bir etnik çatışma

³⁷¹ İzzetullah İzzeti, a.g.e. s.69.

³⁷² a.g.e., 101.

³⁷³ James Btandon, "İran Kürt Tehdidiyle Karşı Karşıya", *Dünya Gündemi*, s.69, 9-16 Nisan 2006, s.1.

durumunda İran, Kürtlere karşı Arapları destekleyecektir. Diğer taraftan bir mezhep çatışması durumunda ise Sünnîlere karşı Irak'ın güneyindeki Şii'leri destekleyecektir. Bu seferde bünyelerinde Şii nüfus barındıran diğer komşu Arap ülkeleriyle karşı karşıya gelecektir. Her halükarda İran, iç ve dış güvenlik bağlamında, özelde Kuzey Irak, genelde Irak'ta çıkacak bir iç çatışmadan dolayı sorunlar yaşayacaktır.

1.5. Kuzey Irak ve Diğer Bölge Ülkeleri

Kuzey Irak'ın etnik ve dinî yapısı temelinde şekillenen siyasi oluşumların diğer bölge ülkeleri üzerinde domino etkisi vardır. Oluşacak bir Kürt devleti durumunda orta bölgede Sünnî ve güney de de bir Şii devleti oluşacaktır. Burada bir Şii devleti oluşması da Körfez ülkelerini, Ürdün'ü ve Suudi Arabistan'ı bünyelerindeki Şii nüfustan dolayı etkileyecektir. Burada güçlü bir Şii devleti kurulması bu ülkelerdeki Şii'ler arasında bağımsızlık istemlerinin ortaya çıkmasına neden olabilecek diğer yandan Ortadoğu ülkeleri mezhepsel bir çatışmaya sürüklenecektir. İkinci olarak, Kuzey de Kerkük'ü içine alan bir Kürt devleti kurulması durumunda ise buradaki petrol yataklarının kullanımı konusunda Araplar ve Kürtler arasında etnik bir çatışma yaşanacaktır. Bu durum komşu ülkeler üzerinde yine domino etkisi yaratarak Kuzeydeki Kürtlere karşı, Arapların mezhep gözetilmeksizin desteklenmesini sağlayacaktır. Böyle bir olasılık grupların üzerinde anlaşamadığı Kerkük konusu gündeme geldiğinde de yaşanabilecek bir durumdur. Özellikle Arap devletleri, Kerkük'ün Arap olmayan Kürtlerin kontrolü altında olmasını istememektedir. Üçüncü olarak, Kuzey Irak'ta Saddam sonrası tesis edilen demokratik ortamın yayılmacı bir boyut kazanarak diğer Arap ülkelerde rejimlerin değişmesi şeklinde istemlerin ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

1.6. Kuzey Irak ve İsrail

İsrail devleti kurulana dek bir çok Yahudi Kuzey Irak'ta yaşamış ve zamanla buradaki komşuları olan Kürtlerle etkileşim sonucunda Kürtleşmiştir. Geçmişteki bu etkileşim ve çeşitli zamanlarda kurulan işbirliği, Kürtlerin, İsrail'in bölge politikasında kullanılacak uygun birer piyon olmasını sağlamıştır. Bu sebeple Irak'ın bölünmesi durumunda Kuzey Irak'ta oluşturulacak bağımsız bir Kürt Devleti sadece İsrail'in dış politikasına olumlu katkıda bulunarak, Arap ülkeleri tarafından çevrelenmiş olan İsrail'in , Arap olmayan ve İsrail'e yakın işbirliği içinde olduğu yeni bir müttefiki olacaktır. Böyle bir oluşumun diğer bölge

lkelerinin i ve dış politikalarını etkileyecek olması da İsrail zerindeki Arap baskısının dağılmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Kuzey Irak'ta oluşturulacak her güvenli bölge İsrail'in bölgenin kalbi sayılan stratejik üçgende doğrudan yer almasını sağlayacak bir ortam yaratacaktır. İsrail'in bölgeye yerleşmesi sadece İran ve Suriye'nin aleyhinde olmayacak³⁷⁴ Türkiye dahil bir çok ülkede olumsuz sonuçlar yaratacaktır. Nitekim işgal sonrası dönemde, bir çok Yahudi'nin Kürtleri paravan olarak kullanarak Kuzey Irak'tan toprak satın aldığı, İsraili ajanların Kürt peşmergeleri eğittiği ve bir çok İsraili şirketin Kürtlerle gizli anlaşmalar yaparak bölgeye iyice yerleştiği gibi iddialar dile getirilmektedir.

---

³⁷⁴ İzzetullah İzzeti, a.g.e., s.61.

SONUÇ

Osmanlı devleti döneminde, Musul Vilayeti olarak tanımlanan bölgede yer alan Kuzey Irak, bugün Modern Irak'ın Tikrit'ten yukarıya doğru uzanan kesimine verilen isimdir. Kuzey Irak, Irak'ın etnik bakımdan en hareketli ve karışık olan bölümüdür. Bu kesimin ahalisini; Kürtler, Türkmenler, Araplar, Süryaniler, Nesturiler, Keldanilerle birlikte Yezidiler gibi heteredoks gruplar olan Kakailer ve Şebekler oluşturmaktadır.

Kuzey Irak'ın, Ortadoğu bölgesinde rejim değişikliklerine yol açacak kadar farklı etnik ve dinî gruplardan oluşması bunun yanında zengin petrol yataklarına ve jeostratejik öneme sahip olması bu bölgeyi, ABD'nin başta olmak üzere Batılı ülkelerin bölgesel stratejilerinde hedef kılmaktadır. Ortadoğu'ya yönelik politikalarda Kuzey Irak'taki mevcut yapının kullanılarak bölge jeopolitiği üzerinde istikrarsızlık yaratılması mümkün olduğundan dolayı Kuzey Irak sadece Türkiye, Suriye ve İran açısından değil aynı zamanda diğer bazı Arap ülkeleri açısından da sorun oluşturma potansiyeli taşımaktadır. Zira gün geçtikçe Kuzey Irak'taki mevcut yapı bölge ülkeleri açısından istikrarsızlık yaratacak bir şekil almaya başlamıştır.

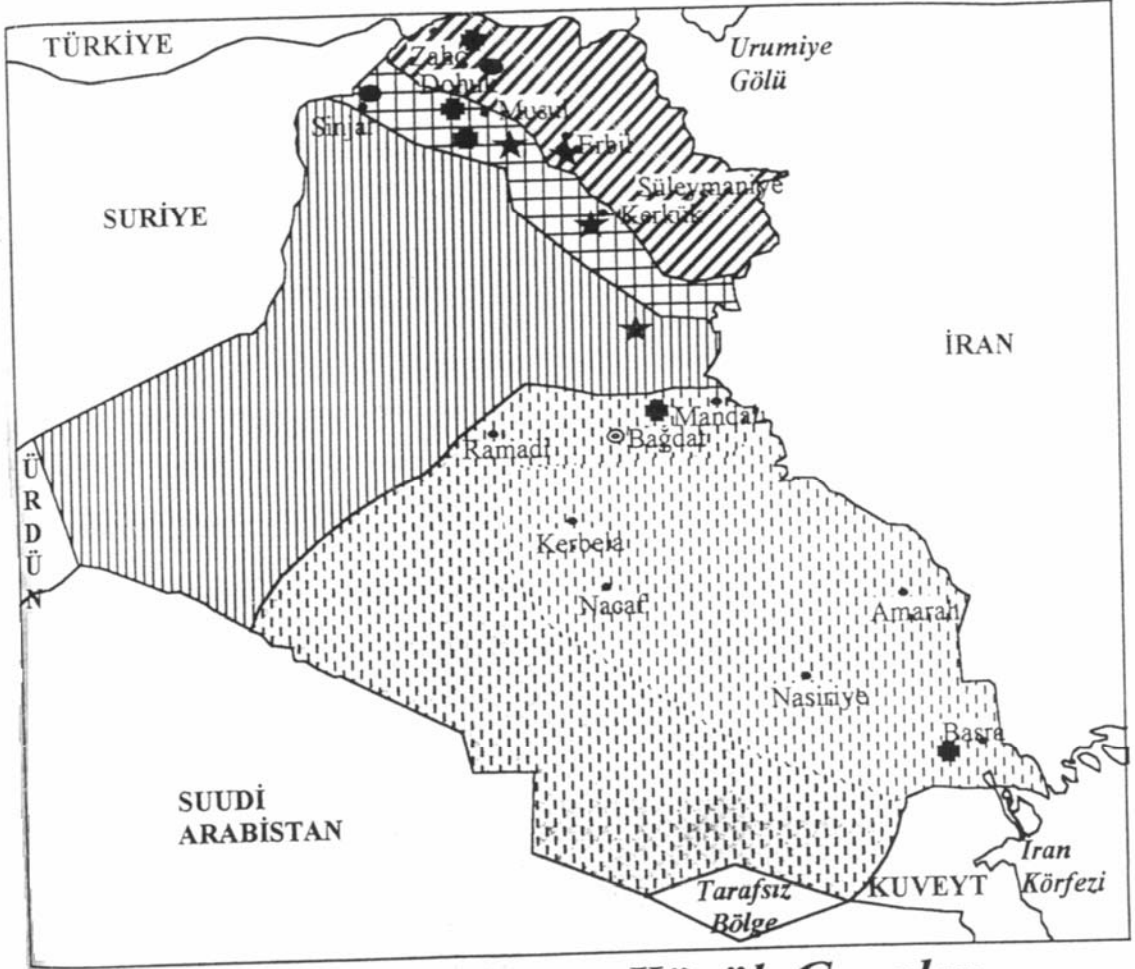
Bugün Kuzey Irak'ta ABD destekli de facto bir Kürt devletinin varlığı söz konusudur. Hukuki açıdan, bağımsızlığın ilan edilebilmesi için Kerkük'ün statüsü konusundaki belirsizliğin sona ermesi ve ABD'nin bu konudaki tutumunun netleşmesi beklenmektedir. Kerkük gibi zengin petrol yataklarına sahip ekonomik değer arz eden bir bölgenin dahil edilmediği ve dış dünya'ya çıkışı olmayan bir Kürt devletinin, İran, Türkiye ve Suriye arasında yaşama şansı yoktur. Gerçi Kuzey Irak'ta kurulabilecek bir Kürt Devletinin bölge ülkeleri üzerinde tedirginlik yaratacağı belli olmakla birlikte olası böyle bir devletin kendi içinde de sorunlar yaşayacağı kesindir. Bugün Kuzey Irak'taki Kürtler her ne kadar ağırlıklı olarak Talabani ve Barzani tarafından temsil ediliyormuş gibi görünseler de diğer taraftan Kürtlerin üzerinde mutabakat sağladığı ve Kuzey Irak'taki bütün Kürtleri kapsayan bir birlik yoktur. Bölgedeki Kürtlerin sahip oldukları feodal düzeydeki toplumsal yapıları bir ulus

şeklinde ortaya çıkmalarını ve kendi kendilerini yönetmelerini engellemekte ve meşruiyetlerini bölge dışı bir güce dayandırmalarına neden olmaktadır. Bu da uzun ömürlü bir Kürt devletinin Kerkük dahil edilse bile varlığını sürdürmesini olanaksız kılmaktadır.

Eski tarihlerden günümüze kadar bölgedeki varlıklarını sürdürmeye devam eden diğer etnik, dinî ve etno-dinî grupların birbirlerinden bağımsız ve otonom şekilde hareket etmeleri de Kürt ittifakına alternatif bir siyasi platformun ortaya çıkmasını engellemekte ve bölge politikasını Kürtlerin yönlendirmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda bölgedeki Türkmen, Arap, Asuri yada Yezidi gibi diğer grupların iradesinin yansıtılmadığı bir ortamda kısa yada orta vade de istikrarsızlığın yaşanması kaçınılmazdır. Bu istikrarsızlığın komşu ülkelere de çeşitli yönlerden yansımaları olacağından dolayı buradaki etnografik yapının bölge politikaları üzerinde ne denli hassas bir etkiye sahip olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Kuzey Irak'taki mevcut etnik ve dinî yapı, bu bölgeye sınırı olan İran, Suriye ve Türkiye açısından önem arz eden bir konudur. Kuzey Irak'ı oluşturan grupların bazılarının bu ülkelerde de varlığını sürdürüyor olması Irak'taki dengeleri bu ülkeler açısından daha hassas hale getirmektedir. ABD işgali sonrasında Irak'ın demokratikleşmesi yönünde atılan en önemli adımlardan biri sayılan seçim sonuçları ülkedeki etnik ve dinî ayrılığı derinleştirmiş ve bu ayrılığın etnik bir kutbu olan kuzeydeki Kürt oluşumunun sadece Kuzey Irak değil aynı zamanda Irak genelinde de etkili olma çabasında olduğunu ortaya koymuştur. Kürtlerin, Körfez savaşı sonrasında elde etmiş oldukları kazanımları ABD işgali sonrasında ilerleterek federasyon ve nihayetinde bağımsızlığa doğru genişletecek yönde politikalar izlemesi Irak genelinde ve akabinde tüm Ortadoğu'da statükonun her an değişebileceğini göstermektedir. Kürtlerin ve diğer bazı grupların çeşitli dönemlerde bu ülkelerin politikalarının yönlendirilmesine karşı kullanılması ayrıca bu ülkelerdeki bazı terörist örgütlere Kuzey Irak'tan lojistik destek sağlanması, Kuzey Irak'ı ve buradaki etnik yapıyı bu ülkelerin dış tehdit algılamalarının merkezine oturtmaktadır.

EK- I

Başlıca Gruplar

- Sünni Arap
- Sünni Kürd
- Şii Arap
- Sünni Arap ve Sünni Kürd
- Sünni Arap ve Şii Arap

Küçük Gruplar

- Yezidi
- Türkmen
- Hristiyan

EK- II

EK- III

Tezimizin konusunu teşkil eden bölge Kuzey Irak olduğu için biz bu raporun Kuzey kesimde yaşayan halklarla ilgili bölümlerini kullandık.

Kaynak: BM Dokümanı

Konusu: Özel Raportörün raporundan bölümler

Tespit tarihi: 13 Temmuz 1994

21-Çeşitli kaynaklar orta Iraktaki Al- Radvaniye ve Abu-Gureyb gibi tutuklama merkezlerinde bulunan mahkumların toplu halde idam edildiklerini bildirmişlerdir. Çoğu kez kurbanlara idamlardan önce işkence yapıldığı ileri sürülmüştür. Kötürüm edilmiş cesetleri toplamaları için çağrılan aile fertlerine cenaze töreni yapma izni verilmemiştir. Ülkenin kuzey kesiminde yani Kerkük yakınlarında bazı **Türkmenlerin** 1993 Haziran ayı sonunda idam edildikleri bildirilmiştir. Bu şahısların idamlarında hemen hemen üç hafta sonra ailelerine iade edilen cesetlerinde de işkence izlerine rastlandığı bildirilmiştir. 1993 Kasım ayında ikisi kadın ikisi erkek olmak üzere dört sivilin Kerkük'te asıldıkları bildirilmiş olup bundan sonra cesetlerin Kerkük ve Bağdat arasındaki karayoluna atıldığı ifade edilmiştir.

35-Ülkenin çeşitli kesimlerine mensup kişilerce ilk elden yapılan tanıklıklar da dahil olmak üzere son haberlerden anlaşıldığına göre , işkence yaygın vaziyette olup itiraf ettirmek ve halkı cezalandırıp üzerinde terör estirmek maksadıyla kullanılmasına devam edilmektedir. İnsanların işkence sonucu öldüklerine dair çeşitli vakalar bildirilmiştir. Darbe teşebbüsünde bulunduğu haberi ile ilgili olarak tutuklanan Musullu yüksek rütbeli bir havacı subayın 1993 Eylül ayı başlarında tutuklu iken öldüğü ifade edilmiştir. Bir başka haber ise Radvaniye buluna 16 yaşındaki bir delikanlının işkence altında öldürülmesiyle ilgilidir. Diğer raporlarda bildirildiğine göre, yargılamasız yapıldıkları öne sürülen idamların çeşitli kurbanları infazdan önce işkenceye tabi tutulmuşlardır. Özel raporlar, tutuklama merkezlerindeki keyfi idamlara ilişkin haberleri dile getirdiği aşağıdaki paragraflarda bu konuya atıfta bulunmaktadır. Cesetler aileleri iade edildiklerinde bir çoğunun üzerlerinde ciddi işkence izleri görüldüğü ifade edilmiştir. Mesela 1993 Haziran ayı sonunda idam edildikleri söylene **Türkmenlerden** birinin gözünün oyulduğu bildirilmiştir. 1991 Mart ayından sonraki ayaklanmalardan sonra Irak Güvenlik Teşkilatı bürolarında bulunan belgeler bu iddiaları teyit etmektedirler. Şöyle ki idam edilmiş kişilerin listesini bazı dokümanlarda sorgulama sırasında ölen bazı kimselere atıfta bulunmaktadır. Böyle bir Listede adı geçen altı kişinin 17 veya daha aşağı yaşlarda oldukları bildirilmektedir. Uzun süre tutuklu bulunan kişilerin bu yakınlarında yaptıkları

tanıklıklarda tutuklama merkezlerinde kötü muamele ve işkence gördükleri ileri sürülmektedir.

59-İkametgah yerine seçme özgürlüğü de Irak'ta çeşitli yollarla kısıtlanmaktadır. Irak hükümetinin resmi dokümanlarından anlaşıldığına göre 1980'lerde Araplara Musul ve Kerkük bölgelerine taşınmaları için teşviklerde bulunulması, Arap olmayanlar ise gayri menkullerinden feragat etme, ikametgah değiştirme gibi kısıtlama getirilmesi şeklinde Araplaştırma siyaseti uygulanmıştır. Son zamanlarda alınan haberler ve Kerküklü kişilerin yaptıkları tanıklıklara göre şu anda kişiler buldukları yerlerden cebren çıkarılmaktadır.

68- Son zamanlarda hükümet kontrolü altındaki bölgelerde bulunan **Kürt ve Türkmen** topluluklarını üyelerine ait mallara zorla el konulduğuna dair haberler alınmaktadır. **Kürt ve Türk** ailelerinden terk etmelerinin istendiği Kerkük'ün içinde ve çevresinde sürgün seferberliğinin yürütüldüğüne dair ilk elden tanıklıkları mevcuttur. Çoğunluğunun, ülkenin Kürt idaresi altındaki kuzey kesimine sürüldükleri ve birkaç yüz Irak dinarının dışında beraberlerinde herhangi bir şey getirmelerine izin verilmediği ifade edilmiştir.

71- Mülkiyet haklarının aleyhte ve tefrik tedbirlerinin uygulanması ile ilgili olarak özel raportör evvelki raporlarına atıfta bulunmaktadır. Raportör söz konusu rapordaki bu meseleyi, Musul ve Kerkük içerisindeki ve çevresindeki **Türkmen** topluluğu ile ilgili olarak dile getirmiştir. Her ne kadar hükümet, gayrimenkul mülkiyetinin hiçbir şekilde etnik ilinti esasına göre kısıtlanmadığını ileri sürmekte ise de Özel Raportör, bu iddiaya ters düşen çeşitli resmi Irak dokümanları bulduğuna işaret etmektedir.

91-Özel Raportör evvelki raporlarının her birinde Irak toplumunun belli başlı etnik ve dini topluluklarını etkileyen ihlallerden söz etmiştir. Özellikle **Süryanilerin, Kürtlerin bataklık bölgesi Araplarının Türkmenlerin ve Şii topluluklarının** içinde buldukları kötü durum dile getirilmiştir. Her ne kadar bu halkların uğradıkları zulmün sebebi ilk etapta siyasi mülahazalar yani hükümet aleyhindeki muhalefete yöneltilmiş siyasi mülahazalar gibi görünmekte ise de, etnik ve dini unsurlar bu topluluklar ile ilgili rol oynamışlardır. Bu konuyla ilgili olarak özel raportör, elinde güvenlik teşkilatlarının dini, milli ve kültürel gruplarla münhasıran ilgilendiklerini gösteren çeşitli resmi Irak belgeleri bulduğuna işaret etmektedir. Söz konusu hükümet siyasetlerinin ardında yatan sebep ne olursa olsun tüm etnik ve dini topluluklar olumsuz yönde etkileyen ve baskılı mahiyeti olan bariz tesirlerin

bulunduğu aşıkardır. Bir çok durumda, bu toplulukların üyeleri, sırf tüm grubun, bazı grup üyelerine atfedilen bazı muhalif eylemlerden sorumlu tutuldukları şeklindeki görüşten dolayı tecavüze maruz kalmışlardır. Bu hususla ilgili olarak, özel raportör, evvelce Kürtler, Bataklık bölgesi Arapları ve Şiiler aleyhine yürütölen kampanyaları açıklamıştır.

92- Yukarıda sözü edilen etnik ve dini toplulukların uğradığı zulüm ile ilgili olarak Özel Raportör coğrafi yöre unsurunu da işaret etmektedir. Sırf bölgedeki siyasi muhalefeti yok etmek anlamındaki askeri seferberliğe ayrılmış bölgelerde yaşadıklarından dolayı grupların bir çok tecavüz hareketlerine maruz kaldıkları görölmektedir. Mesela ülkenin Kuzey bölgesinde yaşayan bir çok **Yezidi, Türkmen ve Süryani'nin** köyleri, anıt ve mezarları 1988 yılındaki korkunç Enfal operasyonu sonrasında imha edilmiş, keza kendileri de keyfi olarak tutuklanıp göz altına alınmışlar, işkenceye maruz kalmışlar, idam edilmişler ve gözden kaybolmuşlardır. Bir çok vakada bu gruplar, bölgede buldukları sanılan **Kürt** muhaliflerle işbirliği yapmakla suçlanmışlardır.

137- Etnik **Türkmen Şiilerin** özel durumuna değinen Özel Raportör genel olarak **Türkmenlere** karşı yapılan ayırıcı uygulamalar ve kısıtlamalarla ilgili görüşlerini aşağıda açıklamaktadır. Bununla birlikte daha ciddi baskı tedbirleri dini yönden **Şii olan Türkmen** azınlığını etkilemektedir. Özel raportör, Şiilerin temerküz ettikleri bölgelerden örneği özellikle kabul çevreleri, Duhok, Tuzhurmatu ve tanınmış diğer Türkmen köylerinden **Türkmenlerin** çıkartılmalarıyla ilgili tanıklıklarla desteklenen raporlar olmuştur. 1993 aralık ayında Özel Raportörün tespit ettiği tanıklarda ileri süröldüğüne göre Kerkük'te bulunan çok sayıda aileye 1993 kasım ayı sonunda ihraç tebligatı yapılmıştır. On beş ailenin şimdiden Kuzey kürt bölgesine süröldükleri (zati eşyaları olmaksızın) ifade edilmiştir. Öte yansan yirmi beş ailenin beraberlerindeki pek az zati eşya ile birlikte Güney valiliklerine süröldükleri belirtilmiştir. 1991 mart ayındaki ayaklanmalardan sonra Şiilerin ibadet etmelerinin yasaklandığı Tuzhurmatu şehrinde büyük olanı da dahil olmak üzere iki Şii caminin hükümet tarafından kapatıldığı bildirilmekte olup söz konusu camiiler bu güne kadar bu şekilde kalmaktadırlar. Büyük cami kütüphanesinin yakıldığı söylenmektedir. Kerkük'ün Tisin Semti denilen bir Şii Türkmen bölgesinde Hacı Rıdvan, Kahya Efendi ve Al-Sakaleyn isimli camilerin yıkıldıkları ifade edilmekte olup tahminen 25.000 kişi olan Şii halkın büyük bir kısmı görünüşe bakılırsa diğer yerlere sürölmüşlerdir.

138- Özel Raportör; Genel Kurul'a (A/46/647, 48, 55 ve 89noçlu paragraflar) ve insan hakları komisyonuna (E/CN.4/1992/31, 114-117 no.lu paragraf) sunduğu eski raporlarda **Türkmenleri** etkileyen tecavüz hareketlerinden söz etmiştir. Evvelce de belirtildiği gibi, Türkmenleri etkileyen tecavüz hareketlerine ilişkin iddialar içerisinde **Türkmenlerin**, dil, kültür ve mülkiyet haklarına ilişkin kısıtlamalar bulunmaktadır.

139-Türkmenlerin durumu bir çok yönden Süryani azınlığın durumuna benzemektedir. Her ne kadar Türkmen halkı Irak'ta özellikle kuzey-orta yaylalarında bin yılı aşkın tarihi geçmişe sahip üçüncü en büyük topluluğu teşkil etmekte ise de bu grup hala temelde kimliğinin resmen tanınması şeklindeki bir problemle karşı karşıya bulunmaktadır.

Türkmenlerin büyük bir çoğunluğu oluşturdukları yerlerde dahi dilini kullanma hakkından mahrum bırakılmak ve ulusal nüfus sayımlarına dahil edilmemek bu probleme örnek olarak gösterilebilir. Bir yandan Türkmenlerin haklarına ilişkin beklentilerin 1970 yılında olumlu olduğu söylenmekte öte yandan da hükümetin 1972 yılında Türkmen okullarını kapattığı ifade edilmektedir. Hükümet Türk dilinde eğitim yapılmasını halen yasaklı tutmaktadır. Bağdat'ta hükümet kontrolü altında bulunan bir radyo istasyonu hariç Irak'ta hiçbir basın yayın organı bulunmadığı söylenmektedir. 1975'ten bu yana Türkmen Kültür topluluklarının direktörlerinin hükümet yanlısı Baas partisi üyeleriyle değiştirildikleri ifade edilmektedir. Türkmen mollaların Türk dilinde konuşmaları veya namaz kıldırmalarının yasak olduğu söylenmektedir. Maddi varlıklar konusunda ise eski Türkmen camilerinde hala Osmanlı desenleri ve yazıları bulunmaktadır. Ancak yeni camilerde Arap desenleri ve yazıları bulunmasının gerekli olduğu söylenmektedir. Bazı camiler ve tarihi malların da örneğin kalkınma projeleri tamamen yok edildikleri de ifade edilmektedir.

140-Toplumsal düzenleme projelerinin tarihi Türkmen bölgelerindeki etnik oranları değiştirmek amacına yönelik oldukları yolundaki iddia, idari sınırların, Türkmenlerin temerküz ettikleri yerleri bölmek için 1974 yılında değiştirildiklerini ileri süren çeşitli raporlarda açıkça ortaya konulmaktadır. 1970'lerin ortalarından itibaren Araplar kendilerine bilhassa Musul ve Kerkük gibi petrol zengini şehirlerde dahil olmak üzere Tarihi Türkmen bölgelerine taşınma cesaretini veren özel teşvik unsurlarına ve haklara sahip olmuşlardır. 1970'lerin ikinci yarısında Kerkük (Tamim) valiliğindeki çeşitli köy ve yerlere resmen arap isimleri verilmiştir. 1980'lerde Türkmen şirketleri kurumları ve emlakinin de resmen Araplaştırıldığı ifade edilmiştir.

141- Dahili sürgünden ibaret bir programla ilgili olan yukarıda sözü edilen iddialardan başka geçen yıl Özel Raportör, Türkmenlerin keyfi olarak tutuklandıklarına ve ortadan kayboldıklarına dair iddialar olmuştur; 27 Kasım 1993 tarihinde ordunun yüksek rütbeli üç Türkmen üyesinin tutuklandığı ve Kerkük'ten kaybolduğu bildirilmiştir. Öte yandan 6 Aralık 1993 tarihinde üç gencin Irak Milli Türkmen Partisinin üyeleri olmak suçuyla Kerkük'te tutuklandıkları bildirilmiştir. 14 Aralık 1993'te Güvenlik Teşkilatı ve Baas Partisi istihbaratının Özel Devriyelerinin, daha sonraki dahili sürgün için ailelerin tespit edilmesi amacıyla yönelik olarak Şaturlu (Tamim Valiliği) isimli Türkmen bölgesindeki evlerin aranması konusunda askerlere iştirak ettikleri söylenmiştir. Aramaların hiç birisinde arama belgesi veya adli denetim kullanılmadığı ifade edilmiştir.

155- Irak'taki özel etnik ve dini toplulukların insan haklarına yapılan tecavüzler konusunda, Özel Raportör, bir çok tecavüz olayındaki itici gücün siyasi olduğuna yani muhalefetin yok edilmesi hususuna işaret etmektedir. Bununla birlikte bir amaca erişilmesi konusunda hükümetin, etnik ve dini toplulukların özelliklerine ve özel alanlarına müdahalede tereddüt etmediği bellidir. Hükümetin izlediği yolun ışığı altında yapılan özel durum incelemesinden ortaya şövenist ve ayrımcı ön yargılar çıkmakta olup bu ön yargılar muayyen gruplara karşı yöneltilen siyasetlerin mevcudiyetini ve özelliğini izah etmektedir. Mesela Arap yanlısı bir şövenizm; Süryani ve Türkmen topluluklarını dil, kültür ve diğer azınlık haklarından mahrum eden Araplaştırma siyasetlerinin temelini teşkil eden bir unsur olarak görmektedir.

* Max Van Der Stoel, *Violation of Human Rights in Iraq*, 1995.

EK-IV

Kuzey Irak Bölgesi'nde Yer Alan Aşiret, Cemaat ve Oymaklar*

AŞİRETLER		
<u>Aşiretin Adı</u>	<u>Yerleşim Yerleri</u>	<u>Bağlı Olduğu Topluluk</u>
Ağıdan	Musul Vilayeti	Arab
Akû	Musul, Kerkük, Rakka Eyaleti	Ekrâd Taifesi
Âl-i Ubeyd	Kerkük, Basra, Bağdat	Arab
Balbas	Musul, Bağdat, Basra, Eyaletleri	—
Doski, Dostki Jori	Musul eyaleti, Hakkari Sancağı	Ekrâd Taifesi
Ebû Devlet	Kerkük Eyaleti	—
Ebû Hüseyin	Kerkük Eyaleti	—
Ebû Kaza	Kerkük Eyaleti	—
Elubeyd	Kerkük, Bağdat Eyaletleri	Arab
Erdelân	Kerkük, Bağdat Eyaletleri	—
Haciş	Musul ve Rakka Eyaleti	Arab
Hâdiden	Musul eyaleti	Arab
Hemavend	Musul eyaleti, Süleymaniye Sancağı	Ekrâd
Haysek	Musul eyaleti	—
İsmâil, İsmâilan	Süleymaniye Sancağı, Bağdat	Yörükân Taifesinden
<u>Aşiretin Adı</u>	<u>Yerleşim Yerleri</u>	<u>Bağlı Olduğu Topluluk</u>
Kâbâri	Musul eyaleti	Yezidi Ekrâd Taifesinden
Köprücü	Kerkük, Bağdat, Şehr-i Zor	—
Ocuş, Ocuşlu	Kerkük Sancağı	—

* Cevdet Türkay'ın, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaat'ler* adlı kitabından derlenmiştir.

Pendanlı	Musul Eyaleti	Yezidi Taifesinden
Rağzâri	Süleymaniye Sancağı, Musul Eyaleti	—
Sâat	Şehr-i Zor, Bağdat, Basra Eyaletleri	Arab
Sin	Kerkük Eyaleti	—
Sûn	Kerkük Eyaleti	—
Tayy	Musul, Kerkük, Rakka, Mardin, Diyarbakır, Nusaybin	Arab
Tayyârî	Musul Eyaleti	Arab
Temânî	Musul Havalisi	Arab

CEMAATLER

<u>Cemaatin adı</u>	<u>Yerleşim Yerleri</u>	<u>Bağlı Olduğu Topluluk</u>
Bacvanlı (Bacvanlu) Burcalı	Musul ve Diyarbakır Eyaletleri Kerkük Eyaleti	— Ekrâd
Çekni Baybullar	Kerkük Sancağı, Mardin Kazası	Türkmen Taifesi
Cihan Gedüğü	Kerkük ve Süleymaniye Sancağı, Şehr-i Zor, Karaman Eyaleti, Konya Sancağı	Türkmen Taifesi
Dasni	Musul-Erbil arasında, Zap nehri kıyıları etrafında	Yezidi
Davûdeli	Diyarbakır Eyaleti, Musul Sancağı Zor Sancağı, Sivas Eyaleti	Ekrâd Taifesinden
Dergezin	Rakka, Musul, Diyarbakır sancakları	—
Dinli	Musul, Van, Bitlis Sancakları...	Yörükân Taifesi
Dokuzi	Musul, Rakka, Diyarbakır Eyaletleri	Ekrâd
Düdük, Düdükçü	Kars-ı Maraş, Paşa Sancağı, Musul Eyaleti	—
Ebû Süleyman	Musul Eyaleti	—
Erdelân	Kerkük Sancağı	—

<u>Cemaatin adı</u>	<u>Yerleşim Yerleri</u>	<u>Bağlı Olduğu Topluluk</u>
Ertuş	Van, Bitlis ve Van Vilayetleri	—
Fakı Helâli	Kerkük Sancağı	—
Gergeri	Musul Eyaleti	—
Geylâni Sarulus	Musul eyaleti	Ekrâd
Kabaklı	Musul Eyaleti...	Konar-göçer Türkmen Yörükânı
Karacabayat	Kerkük Sancağı	—
Karakoyunlu	Musul sancağı...	—
Kara Ömer	Musul Sancağı...	Yörükân Taifesi
Kara ulus	Kerkük ve Diyarbakır Sancakları	Ekrâd Taifesinden
Kirmani	Musul Eyaleti	—
Köprücü	Bağdat, Erbil, Kerkük sancağı	Yörükân Taifesi
Köprü Salcısı	Bağdat, Kerkük, Erbil ve Şehr-i Zor sancakları	Yörükân Taifesi
Mukri sarılı	Kerkük Eyaleti	—
Nirve	Musul Eyaleti	—
Ocuş	Kerkük, Bağdat, Basra Vilayetleri	—
Ödeşli	Musul Eyaleti	—
Rükneddin Kethüda	Kerkük Sancağı(Musul Eyaleti)	—
Seydikân	Musul Vilayeti	—
Silduz	Kerkük Sancağı(Musul Eyaleti)	—
Sin	Kerkük Sancağı(Musul Eyaleti)	—
Semani	Musul Havalisi	—
Sürgücü	Rakka, Musul eyaletleri...	Konar-göçer Ekrâd Taifesinden
Sürmeli	Şehr-i Zor Eyaleti...	—
Şakak, Şakaki	Musul, Haleb, Diyarbakır	—
Şavi	Kerkük, Erzurum, Haleb sancakları...	—
Şemseddin Kethüda	Musul Eyaleti	—
Şeyhan, Şeyhanlı	Diyarbakır, Musul, Rakka sancakları...	Konar-göçer Yörükân
Şirehanlı	Musul eyaleti	—

<u>Cemaatin adı</u>	<u>Yerleşim Yerleri</u>	<u>Bağlı Olduğu Topluluk</u>
Taceddin Kethüda	Musul eyaleti	–
Yaradımlı	Musul eyaleti, Edirne sancağı...	Yörükân Taifesi
Zergiri	Musul Eyaleti	Yörükân Taifesi
Zibâr, Zibâri	Musul Eyaleti	–
Zirzurhamûş	Musul eyaleti	–

OYMAKLAR

<u>Oymağın adı</u>	<u>Yerleşim Yerleri</u>	<u>Bağlı Olduğu Topluluk</u>
Salduz	Kerkük Sancağı	Türkmen Taifesi

BİBLİYORAFYA

- A Minority Rigts Group Report, *The Kurds*, Ed.by.David McDowall, UK 1991.
- Akkan, Erdoğan, “İrak Fiziki ve Beşeri Coğrafyası”, *İslam Ansiklopedisi*, c.XIX, İstanbul 1999.
- Akpınar, Turgut, “Yezidilik ve İlgi Çekici İnançları”, *Tarih ve Toplum*, c.XXIII, Ocak 1995.
- Akşin, Deniz, “Saddam Hüseyin Sonrası Irak Petrol Endüstrisinin Durumu”, *Stratejik Analiz*, c.III, s.35, Mart 2003.
- Albayrak, Kadir, *Keldaniler ve Nasturiler*, Ankara 1997.
- Algar, Hamid, “Ehl-i Hak”, *İslam Ansiklopedisi*, c.X, İstanbul 1994.
- Anzerlioğlu, Yonca, *Nasturiler*, Ankara 2000.
- Aşûr, Said Abdülfettah, “Araplar ve Türkler Arasında İlk Tanışma”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, İstanbul 2000.
- Aydın, Mehmet, *Yezidiler ve İnanç Esasları*, Ankara 1988.
- Ayyıldız, Hakkı Raif, *İrak*, İstanbul 1950.
- Bengio, Ofra , “İrak’ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında”, *Avrasya Dosyası*, c.III, s.4, İlkbahar 1996.
- Berzenci, Sa’di , “İrak Kürdistanı Mevcut Durum Hakkında Görüş”, *Avrasya Dosyası*, c.III, s.1, İlkbahar1996.
- Beysanoğlu, Şevket, *İnançları, Gelenek ve Görenekleri ile Yezidiler*, Ankara 1988.
- Bilge, Mahmut, *Yezidiler*, Ankara 2002.
- Bilge, Yakup, *Süryaniler Anadolu’nun Solan Rengi*, İstanbul 1996.
- Blaga, Rafael, *İran Halkları El Kitabı*, 1997.
- Bois, Th.-Minosky, V.-Mac Kenzie, D.N., *Kürtler ve Kürdistan*, (çev.Kamuran Fıratlı), İstanbul 1996.
- Bruinessen, Martin van ,*Kürdistan Üzerine Yazılar*, (çev.Bülent Peker), İstanbul 2002.
- _, *Ağa, Şeyh, Devlet*, (çev.Banu Yalkut), İstanbul 2003.
- _, *Kürtlük. Türklük, Alevilik*, (çev.Hakan Yurdakul), İstanbul 2004.
- Çay, M.Abdulhalûk, *Her yönüyle Kürt Dosyası*, Ankara 1993.
- Çelik, Mehmet, *Süryani Tarihi I*, Ankara 1996.
- Demirci, Fazıl, *İrak Türklerinin Dünü Bugünü*, Ankara 1991.
- Dowall, David Mc, *Modern Kürt Tarihi*, (çev.Neşenur Domaniç), İstanbul 2004.

- Durak, Nihat, "Süryani Ortodoks Kilisesi", *Süryaniler ve Süryanilik I*, haz.Ahmet Taşğın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Ankara 2005.
- Edmonds, C.J., *Kürtler, Türkler ve Araplar*, (çev.Serdar Şengül-Serap Ruken Şengül), İstanbul 2003.
- Erdemli, Özgül, "İsrail'in Irak Politikasına Bir Bakış", *Avrasya Dosyası*, , c.VI, s.3, Sonbahar 2000.
- Erkmen, Serhat - Hasan, Mazin "Telafer Olayları Ne Anlama Geliyor ", *Stratejik Analiz*, c.VI, s:66, Ekim2005.
- Fırlıklı, E.Ruhi, "Yezidilik", *Türk Ansiklopedisi*, c.XXXIII.
- Fritz, Dr., *Kürtlerin Tarihi*, (çev.Sinan Şanlıer), İstanbul 1992.
- Fuccaro, Nelida, "Communalism and the State in Iraq: The Yazidi Kurds, c.1869-1940", *Middle Eastern Studies*, vol.35, no.2, April 1999.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, *Irak-İran Cephesi*, Ankara 1979.
- Gönlübol, Mehmet, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara 1996.
- Gülsoy, Ufuk, "Sıra dışı Bir Topluluk: Osmanlı Yezidileri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, c.VII, İstanbul 2002.
- Günaydın, Eşref, *Yahudi Kürtler, Babil'in Kayıp Çocukları*, İstanbul 2003.
- Haris, William, "Modern Irak'ın Stratejik Konumu", *Avrasya Dosyası*, c.VI, s.3, Sonbahar 2000.
- Harp Akademileri Komutanlığı, *Irak'ta Türkmen Varlığı*, Mayıs 2000.
- Hasan, Mazin-Şükür, Soran, "Kerkük,Kerkük", *Stratejik Analiz*, c.IV, s.47, Mart 2004.
- Hosseini, Ziba Mir, "Inner Truth And Outer History: The Two Worlds Of The Ahl-i Haqq Of Kurdistan", *International Journal of Middle East Studies*, vol.26, no.2, May 1994.
- Hürmüzlü, Erşat *Irak Türkleri*, Ankara 1994.
- _, *Türkmenler ve Irak*, İstanbul 2003.
- Hürmüzlü, Habib-Pamukçu, Ekrem, *Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları*, Ankara 2005.
- Irak Kerkük Türkmen Kültür Derneği, *Irak Türklerinin Kaderi*, İsveç.
- Izady, Mehrdad R., *Kürtler: Bir El Kitabı*, (çev.Cemal Atilla), İstanbul 2004.
- İplikçioğlu, Bülent, *Eskiçağ Tarihinin Anahatları I*, İstanbul 1990.
- İslam Ansiklopedisi*, "Irak Türkleri", c.XIX, İstanbul 1999.
- İzzeti, İzzetullah, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, İstanbul 2005.
- Karadağ, Raif, *Musul Raporu*, İstanbul 2003.
- Kerkük, İzzettin, *Haşim Nahit Erbil*, İstanbul 2004.
- Koluman, Aziz, *Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri*, Ankara 2003.

- Köprülü, Ziyat, *Irak'ta Türk Varlığı*, Ankara 1996.
- Kurşun, Zekeriya, “Osmanlı’dan Amerika’ya Tanımlanamayan Ülke: Irak”, *Irak Dosyası I*, haz.Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan, İstanbul 2003.
- Küçükbaşçı, S.Mustafa, “Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarına Göre Irak”, *İslam Ansiklopedisi*, c.XIX, İstanbul 1999.
- Laçiner, Sedat, “Türkiye’nin Irak Politikası: Şimdi Yatırım Zamanı”, *Stratejik Analiz*, c.III, s.36, Nisan 2003.
- Lozan Barış Konferansı; Tutanaklar-Belgeler*, (çev. Seha L.Meray), c.I, İstanbul 2001.
- Marufoğlu, Sinan, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, İstanbul 1998.
- Masliyah, Sadok H., “Zionism in Iraq”, *Middle Eastern Studies*, vol.25, no.2, April 1999.
- Menzel, Th., “Yezidiler”, *İslam Ansiklopedisi*, c.XIII, İstanbul 1986.
- Meydan Larousse*, “Şebek”, c.XVIII.
- Milletler Cemiyeti Belgelerinden; *Musul Kerkük Sorunu ve Kürdistan’ın Paylaşımı*, İstanbul 1991.
- Millingen, Major Frederick, *Kürtler Arasında Doğal Yaşam*, (çev.Nuray Mestci), İstanbul 1998.
- Minorsky, V.V, *Kürtler*, İstanbul 1977.
- , *Kürtler*, İstanbul 1992.
- Nikitin, Basil, *Kürtler; Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, İstanbul 1976.
- Okçu, Davut, *İslamdan Ayrılan Cereyanlar Yezidilik ve Yezidiler*, Van 1993.
- Öner, Kıvanç Galip, “Irak’ta Bütünleşmeye Doğru”, *Avrasya Dosyası*, c.VI, s.3, Sonbahar 2000.
- Özcoşar, İbrahim, “Papalığın Müdahalesi ve Süryani Kiliselerinde Bölünme”, *Süryaniler ve Süryanilik I*, haz.Ahmet Taşgın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Ankara 2005.
- Özey, Ramazan, Dünya Denklemine Ortadoğu “*Ülkeler, İnsanlar, Sorunlar*”, İstanbul 1997.
- Özmen, Hasan, “Kuzey Irak’ta Kürt Partileri Arasındaki İhtilafların Nedeni”, *Avrasya Dosyası*, c.III, s.4, İlkbahar 1996.
- Öznur, Hakkı, Çalışların Savaşı “Kuzey Irak’ta Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi” Ankara 2003.
- Saatçi, Suphi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul 2004.
- , *Tarihi Gelişim İçinde Irak’ta Türk Varlığı*, İstanbul 1996.
- Sekban, Şükrü Mehmet, *Kürt Meselesi*, Ankara 1979.
- Sever, Erol, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, İstanbul 1993.

- Sezal, Rana, "Irak'ta Devlet ve Şiiler", *Avrasya Dosyası*, c.VI, s.3, Sonbahar 2000.
- Siverekli, İsmet, *Kürt-İsrail İlişkileri Kürdistanlı Yahudiler*, İstanbul 2005.
- Sluglett Marion Farouk,- Sluglett, Peter, *Iraq Since 1958 From Revolution to Dictatorship*", London 1987.
- _, "Irak Tarihi Son Dönem", *İslam Ansiklopedisi*, c.XIX, İstanbul 1999.
- Soysal, İsmail, "İki Dünya Savaşı Arasında Türk-Arap İlişkileri", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İstanbul 2000.
- Strayer, Joseph R., "Turqomans", *Dictionary of the Middle Ages*, Vol.XII. 1989 Newyork.
- Süslü, Azmi, *Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*, Ankara 1993.
- Şimşek, Mehmet, *Süryaniler ve Diyarbakır*, İstanbul 2003.
- Şimşir, Bilal N., *Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler*, İstanbul 2004.
- Şükür, Soran- Hasan, Mazin, "Irak'ta Demokrasi Provası", *Stratejik Analiz*, c.V, s.59, Mart 2005.
- _, "Irak'ta Seçim: Güvenlik Sorunları ve Seçim İttifakları", *Stratejik Analiz*, c.V, s.57, Şubat 2005.
- Taneri, Aydın, *Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler*, Ankara 1983.
- Tanrıverdi, Eyüp "Süryani Dili", *Süryaniler ve Süryanilik II*, haz. Ahmet Taşğın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Ankara 2005.
- Taşğın, Ahmet "Anadolu'da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan: Yezidiler", *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*, Ekim 2000.
- Taşkıran, Cemalettin, "Irak'ta seçimler ve ABD Politikaları", *Global Strateji*, c.I, s.1, İlkbahar 2005.
- Tori, *Yezidiler*, İstanbul 2000.
- Turan, Ahmet "Yezidi İnanç ve İbadetleri", *19 Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi* c.I s.1, Samsun 1986.
- _, "Yezidiliğin Aslı, Kurucusu ve Tarihçesi", *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.3 Samsun 1989.
- Türk Ansiklopedisi*, "Yezidiler", c. XXXIII, Ankara 1984.
- Ülger, İrfan Kaya, "Kuzey Irak'taki Düşman Kardeşler: IKDP ve KYB", *Avrasya Dosyası*, c.III, s.1, İlkbahar 1996.
- Yakupoğlu, Enver, *Irak Türklerinin Tarihi*, İstanbul 1976.
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Irak", *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, c.XIII, İstanbul 1989.
- _, "Arap", *İslam Ansiklopedisi*, c.III, İstanbul 1991.
- Yılmaz, Hasan, "Irak Kürtlerinin Bitmeyen Kavgası", *Stratejik Analiz*, c.III, s.36, Mart 2003.

SÜRELİ YAYINLAR VE İNTERNET

“ İnan Kürt Tehdidiyle Karşı Karşıya”, *Dünya Gündemi*, 9-16 Nisan 2006.

www.byegm.gov.tr / 10.02.2005. (Bu sitede yer alan farklı gazete haberlerden derlenmiştir)

www.byegm.gov.tr/25.05.2006. (Bu sitede yer alan farklı gazete haberlerden derlenmiştir)

www.cnnturk.com / 20.01.2006.